

sisu	Juhtkomisjoni seisukoht
1. Kõige enam hakkab Kärđlas puudust tundma ujulast ja saunast. Minu arust peaks olema kõige esimene investeering ujulasse. Miks teha mingit mõttetut Keskväljaku ümberkujundamist? See pole ju karjuv vajadus. Lapsi veetakse Käinasse ujuma..., miks, kui võiks ju ehitada oma ujula. Ja tegelikult - üks väike hubane SPA koos ujulaga aitaks ju leevendada arengukavas ära märgitud haigusi ja ülekaalulisust. Kui hakati projekteerima uut spordihoonet, kas siis mitte kellelgi ei tulnud mõttesse ujula?	Ettepanek kajastatud juba külastuskeskkonna arengu peatükis.
2. Minu arvates on Käina Elamuskeskus samuti mõttetu raha raiskamine. Selle asemel võiks ehitada Käina Põhikoolile AULA.	Ei toeta.
3. Kahjuks ei kuulu Hiiumaa valitsejate ja elanike prioriteetide hulka enam meie laulupeokultuur. Soov osaleda suurel peol ja nii ajada "eesti asja", on väga väike, seda ei peeta oluliseks. Millal peeti viimati kohalikku Hiiumaa laulupidu...? Minu unistuseks on taasluua Hiiumaa Poistekoor (viimati tegutses 2009.a.) ja loodan, et see mõte saab teoks.	Ei toeta. Eesmärgina kirjeldatud (lk 28 Valdkondlik eesmärk 2035+) kultuurivaldkonnas: Hiiumaal on piirkondlikku eripära arvestav vaimset ja kehalist aktiivsust soodustav ning atraktiivne ja mitmekesine aja veetmise ning enesearengut toetav elukeskkond hiidlastele ja saare külalistele. Hiiumaad tuntakse sportlike tulemuste poolest. Laulu- ja tantsupeo traditsioon ja sellega seonduv protsess Hiiumaal on jätkusuutlik.
4. Kiirbussi piletit ostes võiks püsielanik ka soodustust saada.	Ei toeta. Kaugliin ning selle hinnastamine toimub kommertsalustel ning ei ole valla ega riigi reguleerida. Küll sisaldab kiirbussi pileti hind püsielaniku soodustusega praamipiletit.
5. Hiiu Lehte peaks kaasajastama.	Ei toeta. Tegemist on eraettevõtlusega ja vald ei saa sekkuda.
6. Vajakajäämised prügimajanduses.	Arengukavas on käsitletud pügi teemat järgmiselt: lk 50: Meede 4. Arengut toetav kvaliteetne taristu Kogutakse pakendiprügi selle tekkekohal. Jäätmekäitlus: Töötatakse välja avalikest kohtadest prügikogumise süsteem. Jäätmekäitlus: Viiakse läbi korraldatud jäätmeveo hange.

	Jäätmekäitlus: Juurutatakse biolaguneva prügi sorteerimise ja kogumise süsteem. Jäätmekäitlus: Teostatakse prügisorteerimise alast teavitustegevust. lk 58 meede 1 : Paigaldatakse jäätmemahutid enimkasutatavatesse looduses liikumise kohtadesse ja korraldatakse jäätmete äravedu. Juhtkomisjoni hinnangul sellest piisab.
Ettepanek 1 Palun lisada kavasse merepäästel olulise tähtsusega sadamates Sõru, Kalana merepäästetegevusega alustamise kiiruse tõstmine. lk 22 merepääste vajadused. Olulistest osades on teada juba seega peavad need olema kavas täpsemini sõnastatud. Vajadusteks on teatud vahemaadega sadamatesse päästevahendite soetamine. Tegemist ei ole mehitatud valmisoleku suurendamisega vaid merepäästetegevusega alustamise kiiruse tõstmisega. Kas neid sadamaid on veel?	Toetame nii riigi-, valla kui koostöötasandi tegevusena.
Ettepanek 2 Palun lisada kavasse soome keele õpetamine. lk 33 ... Lisaks inglise/saksa ja vene keelele õpetatakse koolides rootsi keelt ... Puuduvad põhjendused rootsi keele õpetamise avaliku huvi osas. Puuduvad ka selgitused, miks on välistatud vähene soome keele õpetamise vajadus, kuigi paljud hiiuelanikud on seotud just töötamisega Soomes.	Ei toeta. Lisaks viime välja eesmärgi haridusvaldkonnast aastaks 2022: Lisaks inglise/saksa ja vene keelele õpetatakse koolides rootsi keelt. Tegeleme koolide kaupa valmisoleku ja võimaluste väljaselgitamisega. (Antud kontekstis oli rootsi keele sissetoomine ettevõtluse võimaliku partnerlusega Skandinaavia turul.)
Ettepanek 3 Palun läbivalt asendada pealkiri “Probleemid ja kitsaskohad, mis vaja lahendada” pealkirjaga “Olukorra lihtsustatud kirjeldus” Kuidagi ei saa olla kasutusel olevast pealkirjast tuleneva mõistega “vaja lahendada” nt: lk 17 Ebaühtlane elanikkonna paiknemine saare territooriumil - eeldab kellegi ümberasustamist. lk 41 Kaasaegne paindlik mikroettevõtlus ei panusta omavalitsuse maksutuludesse samavõrra stabiilsema tööhoivega suurte tööandjatega. Kas tuleb eeldada, et mikroettevõtjatele lisatakse kohalik maks?	Osaliselt toetatud. Viidud sisse sõnastus: “Probleemid ja kitsaskohad”

lk 56 ... Kalade arvukus väheneb ... - kuidagi ei saa lahenduseks olla ... Luua programm kalaressursi liigilise koostise suunamiseks ..., vaid peab olema, siis kalavarude suurendamine ehk kalakasvatus.	Osaliselt toetatud. Täpsustada probleemi: Võõr- ja teised liigid (kiisk, ogalik jt) ohustavad kalade populatsiooni. Kalakasvatus on toetatud vesiviljeluse võimalusena arengukavas (Majandusareng, valdkondlik eesmärk 2035+, Käivitunud on uued kasvualad: meremajandus[1], eelkõige vesiviljelus; taastuvenergeetika; loomemajandus.																
Saadan valiku mõõdikuid, millega kodanikeühenduste tegutsemivõimekust mõõta (arengukava projekti lk 21). Praeguses versioonis oleva aktiivse tegutsemise (kogukonnale mõju avaldava) saab nende abil selgemini avada. <table><tr><td>Mõõdik</td><td>Sihttase</td><td>Algtase</td><td>Allikas</td></tr><tr><td>Kodanikuühenduste osakaal, kes saavad toetust kolmest või enamast rahastamisallikast¹</td><td>38% (2014)</td><td>45% (2020)</td><td>Uuring „Kodanikualgatuse institutsionaliseerumine Eestis”</td></tr><tr><td>Nende MTÜ-de osakaal, kes teevad regulaarset koostööd KOV-iga /valitsusasutusega</td><td>42% / 13% (2014)</td><td>60% / 15% (2020)</td><td>Uuring „Kodanikualgatuse institutsionaliseerumine Eestis“</td></tr><tr><td>Nende MTÜ-de osakaal, kes on saanud tulu avalike teenuste osutamisest / Nende MTÜde osakaal, kes on teeninud viimasel</td><td>23% (2014) / 13% (2010)</td><td>tõuseb / tõuseb (2020)</td><td>Uuring „Kodanikualgatuse institutsionaliseerumine Eestis”</td></tr></table>	Mõõdik	Sihttase	Algtase	Allikas	Kodanikuühenduste osakaal, kes saavad toetust kolmest või enamast rahastamisallikast ¹	38% (2014)	45% (2020)	Uuring „Kodanikualgatuse institutsionaliseerumine Eestis”	Nende MTÜ-de osakaal, kes teevad regulaarset koostööd KOV-iga /valitsusasutusega	42% / 13% (2014)	60% / 15% (2020)	Uuring „Kodanikualgatuse institutsionaliseerumine Eestis“	Nende MTÜ-de osakaal, kes on saanud tulu avalike teenuste osutamisest / Nende MTÜde osakaal, kes on teeninud viimasel	23% (2014) / 13% (2010)	tõuseb / tõuseb (2020)	Uuring „Kodanikualgatuse institutsionaliseerumine Eestis”	Ei toeta täiendava uuringu läbiviimist. Juhul kui riik kordab 2014. aastal läbi viidud uuringut, siis võetakse valdkonna arendamisel sisendina arvesse. uuring viidi läbi 2014: väljavõte: Maakondadest on väikseimat omatulu (summa suurus) teenivaid MTÜ-sid pea kolm korda keskmisest rohkem Järvemaal (28%) ja kaks korda keskmisest rohkem Harju- ja Hiiumaal (20%). Vahemikus 301–6 500 eurot teeninud omatuluga MTÜ-sid on sagedamini Lääne- ja Raplamaal (kummalgi juhul 48%) ning Hiiumaal (40%).
Mõõdik	Sihttase	Algtase	Allikas														
Kodanikuühenduste osakaal, kes saavad toetust kolmest või enamast rahastamisallikast ¹	38% (2014)	45% (2020)	Uuring „Kodanikualgatuse institutsionaliseerumine Eestis”														
Nende MTÜ-de osakaal, kes teevad regulaarset koostööd KOV-iga /valitsusasutusega	42% / 13% (2014)	60% / 15% (2020)	Uuring „Kodanikualgatuse institutsionaliseerumine Eestis“														
Nende MTÜ-de osakaal, kes on saanud tulu avalike teenuste osutamisest / Nende MTÜde osakaal, kes on teeninud viimasel	23% (2014) / 13% (2010)	tõuseb / tõuseb (2020)	Uuring „Kodanikualgatuse institutsionaliseerumine Eestis”														

aastal omatulu					
Lugesin Hiiumaa valla arengustrateegiat ja ei leidnud sealt midagi seoses loomade, loomakaitse, loomade varjupaiga, lemmikloomade jms. Kas ma ei osanud otsida? Kas Hiiumaa vallal on plaane korraldada teavitustööd seoses loomakaitsega valla kodanike seas?					KOV'i seadusest tulenev, igapäevaülesanne. Väljatöötamisel lemmiklooma pidamise eeskiri ning kavas sellele järgnev teavitustöö. Erasektori poolt avatud Hiiumaa Loomakliinik, kellega koostöö varjupaiga teenuse osutamisel.
lk 3: Hiiumaa valla arengukava 2035+ käsitleb Hiiumaa valda kui ühtset ja terviklikku kogukonda, territooriumi ja kohaliku omavalitsuse üksust, mis on UNESCO programmiala alates 1990.					Toetatud sõnastuses:üksust, mis on UNESCO võrgustikku kuuluv Lääne-Eesti biosfääri programmiala alates aastast 1990.
lk 7 puudub: https://www.keskkonnaamet.ee/et/eesmargid-tegevused/laane-estii-biosfaari-programmiala UNESCO võrgustikku kuuluv Lääne-Eesti saarte biosfääri programmiala (BPA) tegutseb juba 1990. aastast ning alal on viis strateegilist eesmärki: 1) BPA on kujunenud kestliku majanduse ja looduskasutuse pilootpiirkonnaks; 2) looduslik mitmekesisus on säilitatud; 3) BPA on hoidnud ja eksponeerinud saarte kultuuripärandit; 4) BPA omab rohemajandust toetavat uuringu-, seire- ja koolitusprogrammi; 5) BPA eesmärkide saavutamisel toimib aktiivne koostöö.					Ei toeta, kuna viited sellele on olemas.
lk 16 puudub: viide Säästava arengu seadusele §13					Ei toeta, kuna ei pea vajalikuks viiteid kehtivatele seadustele sisse kirjutada.
lk 17 Hiiumaa visioon 2035 + Säilib hiidlaslik elu- ja looduskeskkonna eripära, aga meid on rohkem ja meil on eluterved väärtused ja hoiakud. EI SOBI! Ettepanek: Hiidlase elu- ja looduskeskkond on hoitud, saare elu eripärasid väärtustavate elanike arv kasvab ja meil on eluterved väärtused ja hoiakud.					Ei toeta, toetust leidis alternatiivne ettepanek, vt allpool
lk 18 Suvehiidlaste osatähtsus elamutega hoonestatud kinnistute omanikest. Kinnistute omanikud ei pruugi üldse saarele jõuda. Pigem näitab selline lähenemine saare kinnisvara mandumist. Ettepanek on näitaja, kui paljud suvehiidlastest reaalselt elavad Hiiumaal ja on valmis panustama saare arengusse.					Ei toeta. See ei näita seda, kui palju elab Hiiumaal, vaid seda, kui palju omab kinnisvara Hiiumaal (täpsustus on ju, et hoonestatud kinnistud). See on vähemalt esialgu midagi konkreetset, mida mõõta saame. Edaspidi, kui pilt nõ selgem, saab ehk ka muid mõõdikuid kasutada.
lk 20 Koostöö, partnerlus kolmandate osapooltega (sh naabermaakonnad) • Hiiumaa vald on avatud partner erinevatele sihtrühmadele. • Koostöö toimib saaresiseselt, siseriiklikult					Ei toeta seadustele viidete sisse viimist.

ja rahvusvaheliselt Allpool tabelis ei ole kajastatud, kuidas koostöö võiks toimida. Valitsemise juures on puudu seos, kuidas valitsus rakendab UNESCO BPA ala vastavalt Säästva arengu seaduse § 13. Biosfääri programmiala (1) Biosfääri programmiala on UNESCO programmiga MAB (Man and Biosphere) haaratud ala haridus-, seire- ja uurimistöö korraldamiseks ning loodusvarade kaitse ja säästliku kasutamise ühitamiseks. (2) Biosfääri programmialal töötatakse välja inimeste ja nende elukeskkonna tasakaalustatud suhete alused ning suunatakse planeerimis- ja arendustegevuse kaudu kohaliku arengut vastavalt UNESCO programmi MAB eesmärkidele.»	
lk 25 Tegevuskava: Puudu on kohaliku tervisliku toidu pakkumine lasteasutustes ja teadlikkuse tõstmine restoranide töötajate ja omanike seas.	Kohaliku toidu pakkumine lasteasutustes on hariduse peatükis meetmena 3 “Hiiumaa haridusasutustes on kvaliteetne, kohalik toit.” ja tegevuskavas vastavad tegevused sh terviseteadlikkuse infopäevad, koolitused jne. Restoranide töötajate ja omanike seas teadlikkuse tõstmine lisatud tegevusmeetmena.
lk 27 kultuuriteenused: Lasteraamatukogu spetsialiseeritud teenus puudub sootuks.	Ei toeta. Puudub otsene vajadus, raamatukogudes lastekirjanduse osakonnad.
lk 28-29 puudutamata on Nukuteatri tegevus. investeeringud jätkuvad 2019, teenuste välja töötamine kogu arengukava toimimise aja.	Toetame. Lisatud kultuurivaldkonna koostöömeetmena. Kärkla Nukuteatri tegevuse toetamise jätkamine
lk 33 Teen ettepaneku Kärkla põhikooli uue hoone ehitamisega ajastada uue põhikooli õppekava kontseptsiooni - UNESCO KOOL - välja töötamine ja rakendamine. Uudne õppekava koolile meelitab huvilisi ja kaasaegseid lapsevanemaid mandrilt.	Ei toeta, kuna kooli arengukava teema. Siin hariduse peatükis kajastatud eesmärk koolidele spetsiifiliste suundade kokkuleppimine.
lk 40 Hiiumaa on maailmas tunnustatud eriline piirkond - UNESCO biosfääri ala. Hiiumaa mitmekesisele loodus- ja kultuuripärandile tuginev kestlik majandustegevus on tuntud nii kodu- kui välismaal. Tasakaalus majandusruum ja –tingimused ning vajalik tugi ettevõtlusele võimaldavad genereerida kiiresti muutuv maailmas tulu nii ettevõtjatest kui töövõtjatest hiidlastele ning	Ei toeta, kuna kirjeldatud üldprintsibiina.

kohalikule omavalitsusele sellele seatud ülesannete täitmiseks	
lk 47 Probleemid ja kitsaskohad, mis vaja lahendada • Parvlaevaühenduse ebastabiilsus, graafiku mittestobivus. • Puudub lennukindlus, liigne sõltuvus ilmastikuoludest. Sõru-Triigi liini ebastabiilsus ja vähene läbilaskevõimsus pärsib majanduskoostööd ja ühise majandusruumi arengut Saaremaaga	Toetame.
lk 48 3. Maakondade vahelise liikumise võimaluste loomine (näiteks Pärnusse keeruline saada), praamigraafikutega seotav bussiliiklus Hiiumaa-Saaremaa ja Hiiumaa-Haapsalu-ja mandri linnades liiklemiseks.	Toetame (lisatud koostöö alla)
lk 52 Spetsialiseerumist soosiva keskkonna loomine (mereturism, sporditurism, loodusturism, ürituste turism, kultuuriturism, haridusturism vm)	Toetatud osaliselt (viia sisse kultuuri, sh ürituse turism) ja haridusturism jätta välja kuna sisu ebaselge.
lk 53 Hiiumaa on tuntud ja väärtustatud külastajate hulgas läbi rikka rahvakultuuri ja kõrgkultuuri, ajaloo- ja loodusmonumentide (Kõpu tuletorn, Suuremõisa loss, Pühalepa kirik) saartele iseloomulike maastike, s.h. laidudele, ning Hiiumaa põhjaosa metsakoosluste ja kagurannikule iseloomulike pool-looduslike koosluste ja maastike.	Toetatud osaliselt. Sõnastus: Hiiumaa on tuntud ja väärtustatud külastajate hulgas läbi rikka rahvakultuuri ja kõrgkultuuri, ajaloo- ja loodusmonumentide, saartele iseloomulike maastike.
lk 53 Reigi kiriku ja pastoraadi külastuspiirkond (EELK Reigi Kogudus). Kärkla kirik (EELK Kärkla Kogudus), Käina kiriku eksponeerimine (koostöös EELK Martini kogudusega).	Toetame lisamist, võttes kokku ühise koondnimetusena: Ajalooliste sakraalehitiste ning nende külastuspiirkondade arendamine.
lk 56 Valdkondlik visioon toetub kriitilistele eduteguritele, milleks on: • Teadlikkus • Jätkusuutlikkus • Suunatus Innovaatilisus • Hiiumaa kohalikud ressursid on osaliselt kasutamata majandusarengu heaks (näiteks meremuda, sinisavi). Puuduvad innovaatilised lahendused ja tooted ressursi kasutusele võtmiseks Meetmed Riigi tegevustasand (ettepanekud) • Sinivõrgustiku toimimise tagamiseks toetusmeetmed võimalikult looduslähedaselt jõgede suublade avamiseks ning kalakoelme taastamiseks. • Luua programm kalaressursi liigilise koostise suunamiseks. • Jätkatakse hajaasustusaladele suunatud programme. Metsade majandamine on loodust säästev, sh raieaegade kontroll.	Osaliselt toetame. Riigi tegevustasandis: Metsade majandamine on loodust säästev.
lk 58 Meede 3: Üleminek keskkonnasäästlikele toodetele ja teenustele valla asutustes. Järgitakse õiglase kaubanduse liikumise eesmäärke	Ei toeta.
Rahvatervis: Probleemid ja kitsaskohad, mis vaja lahendada • Eriarstiabi kättesaadavus, mille peamiseks probleemideks on pikad järjekorrad teatud eriarstide juurde pääsemiseks. • Füσιο- ja tegevusterapeutide vähesus. • Arstide vananemine. Keeruline leida uusi arste meditsiinipersonali ja spetsialiste, isegi kui pakutakse täiskohaga tööd. • Inimestel puudub arusaam ja ülevaade tänapäeva meditsiini süsteemist.	Toetame

• Kaasaegse ning mitmekülgsete võimalustega tervisekeskuse puudumine, kus saaks ka perearstid teenust pakkuda. • Laste ja noorte madal terviseteadlikkus [k2]. • Hiiumaa meeste (>16a) hulgas esineb Eesti keskmisest enam depressiooni 6,6% (Eesti keskmine 5,8%, Eesti madalaim 2,8%). • Pahaloomuliste kasvajate esmajuhtude osatähtsus on suhteliselt kõrge 6,6% (Eesti keskmine 6,6 %, Eesti madalaim 6,0%). • Küllaltki kõrge on vereringluselundite haigustesse suremus 325,3% (Eesti keskmine 312,1 %, Eesti madalaim 268,9%). Tervishoiusüsteemi ja sotsiaalvaldkonna teatud lahusus (veel on nõ hall ala). • Koduõendusteenus on nõrgal tasemel	
Rahvatervis: Aastaks 2022 • Hiiumaa eri piirkondades on kättesaadav esmatasandi arstiabi, sh on tegevust alustanud tervisekeskus. • Koduõendusteenus on kättesaadav. • Hiiumaa Haigla jätkab üldhaiglana, pakkudes eriarstiabi vähemalt tänases erialade mahus.	Toetame (redaktsiooniline)
Rahvatervis: Meetmed Riigi tegevustasand (ettepanekud) • Hiiumaa haigla jätkab tegevust üldhaiglana. • Hiiumaa haigla <i>global-budget</i> rahastusmudeli täiendamine ning sellega jätkamine. • Eriarstiabiteenuse kättesaadavuse parendamiseks tehakse koostööd Põhja-Eesti Regionaalhaiglaga ning vajadusel teiste meditsiinasutustega. Hiiumaa haigla meditsiini personali praktilise pädevuse tõstmiseks võimaldatakse tööpraktikat Põhja-Eesti Regionaalhaiglas vähemalt 1 kuu jooksul aastas. • Parendada tuleb patsientide mandrile eriarstiabile transportimise korraldust (lennubrigaade on vaja juurde, riik peaks muretsema ainult meditsiinilendude jaoks helikopteri, riiklikult oleks vaja korraldada maismaatransport süsteemsemalt). • Sotsiaalkindlustusameti abivahendite spetsialisti ametikoht tuua Hiiumaale kohe peale teevendamaks perearstide koormust abivajaduse määramisel, õigete vahendite määramisel, abivahendite tutvustamisel jms).	Toetame.

Koostöö, partnerlus kolmandate osapooltega (sh naabermaakonnad) 1. Koostöös tervishoiuteenuste pakkujatega tervishoiu edendamine, sh koduõendusteenus. 2. Koostöö abivahendite kättesaadavuse tagamisel	Toetame.
Palun täiendada ja lisada arengukava 1.4 peatükki Vaba aeg, sport, kultuur ja noorsootöö järgnevalt: Valdkondlik visioon toetub kriitilistele eduteguritele, milleks on: tõhus ja vastastikku toetav koostöö (lapsevanem, kool ja huvikoolid, noortekeskused, raamatukogud, muusika- ja spordikool);	Toetame.
Kultuuriteenused Mitmetes raamatukogudes on vana IT tehnika, mis on toodud mahakantuna teistest asutustest. IT tugi on halvasti kättesaadav. Töötajatel pole piisavalt tehnilisi oskusi.	Ei toeta. Pole valla arengukava tasandi teema. Olemas tegevuskavas raamatukogude tehnilise baasi uuendamine.
Aastaks 2022 Raamatukoguteenus katab jätkuvalt iga saare piirkonna. Maakonnaraamatukogu pakub teenust paindliku ajakavaga.	Toetame osaliselt. Lisada eesmärk: Raamatukoguteenuse kaasajastamine.
Meetmed Riigi tegevustasand Jätkub riigipoolne toetus teavikutele ja maakonnaraamatukogu kahe töötaja kulule	Toetame. Lisatud sõnastus: Jätkub riigipoolne rahastus rahvaraamatukogudele teavikute soetuseks ja töötajate kuludes vähemalt praeguste aluste alusel.
Meetmed Valla tegevustasand Raamatukogud tagavad elanikele vaba ja piiramatut juurdepääsu informatsioonile, teadmistele, inimõtte saavutustele ning kultuurile, toetavad elukestvat õppimist ja enesetäiendamist	Ei toeta.
Maakondlikult olulised investeeringuobjektid	Ei toeta.

• Maakonnaraamatukogu ruumide laienemine / uute ruumide leidmine	
Tegevuskava: Meede 1: Vaba aja-, kultuuri- ja sportimisvõimalused on mitmekesised ja kaasaegsed kõikides Hiiumaa piirkondades Kaasajastatakse (kõikide) raamatukogude ruumid ja paigaldatakse invatõstukid (Kärdla, Käina).	Ei toeta. Liiga spetsiifiline. Kajastatud üldise printsiibina tegevuskavas.
Tegevuskava: Meede 5: Raamatukogud ja muuseumid on innovatiivsed, pärandkultuuri säilitavad mäluasutused. Kaasajastatakse Hiiumaa raamatukogude tehnilist baasi ja sisustust (nt paigaldatakse Hiiu valla raamatukogusse (Kärdlas ja Kõrgessaares) pilootprojektina iseteenindav laenutus- ja tagastusautomaat; teavikud viiakse üle RFID süsteemile, soetatakse vajalikud tehnilised lahendused). – 2019-2022 Uuendatakse raamatukogude tehniline baas (IT); arendatakse elektrooniliste andmebaaside kogumit; suureneb vallapoolne teavikute toetus. – 2019-2022	Ei toeta. Liiga spetsiifiline. Kajastatud üldise printsiibina tegevuskavas.
Säilib hiidlaslik elu- ja looduskeskkonna eripära, aga meid on rohkem ja meil on eluterved väärtused ja hoiakud. Säilib hiidlaslik elu- ja looduskeskkonna eripära. Meid on (saarel) rohkem ja meil on eluterved väärtused ja hoiakud.	Ei toeta, toetust leidis alternatiivne ettepanek, vt allpool
eri-abi mõiste täpsustada	Täpsustatud- erakorraline abi
Kuna ühinemislepingus on kirjas, et kõigis osavaldades säilib põhikool 3 astmelisena / leping kehtib 2021 aasta KOV valimiseni /, siis ei ole hetkel vajadust sõnastust, et põhikool säilib osavaldades vähemalt 2 astmelisena. Arengukava muudetakse igal aastal ja kui tekib tõsine põhjus saab sellise teemakäsitluse juurde tagasi tulla. Seega selline sõnastus välja jätta.	Toetame 2035+ eesmärgi täpsustamist järgmiselt: Põhikoolid jätkavad hariduse pakkumist igas osavallas.
Kõpu kooli ümberkorraldamisega sõnastus ei peaks olema ainult üheselt mõistetav, et koolitegevus seal ei jätku. Alles eelmisel aastal oli plaan leida osadele sealsetele ruumidele lisaks õppetegevusele teisi tegutsemisvõimalusi. Selline hoiak võiks jääda.	Ei toeta. Enne tänase õppe ümberkorraldamist leitakse kompleksile uus väljund.
Hea, et Kõrgessaarde tankla rajamine on arengukavas olemas, kuid meie ettepanek on sinna, et see rajataks 2019 aastal, mitte nagu arengukava projektis 2020-2022.	Toetame muuta tegevuskavas aega 2019-2020.

Väga oluliseks peab osavallakogu Kõrgessaare sadama tööstuspargi arendamist ja seda tegevust peaks alustama juba aastast 2019. / Kõrgessaare valla arengukavas oli selle objekti taga summa 1,5 miljonit eurot / Kõrgessaare piirkonnast on viimase 10-15 aasta jooksul kadunud mitusada töökohta, Kõrgessaare sadama tööstuspargi areng võiks tuua uusi töökohti ja see on siinsele piirkonnale väga oluline	Ei toeta. Koostöös arenduskeskusega töötatakse esmalt välja üldine kava tööstusalade arendamiseks.
Tänavavalgustuse rajamine Tööstuse tee praegu valgustamata osale. Tänavavalgustuse rajamine Nõmmerga teele / 2019-2020 /	Ei toeta arengukavas kajastamist, lahendatakse 2019. aasta eelarve käigus.
Hea tõdeda, et kergliiklustee Kõrgessaarest Laukani on arengukava projektis. Ettepanek teostada 2019-2020	Ei toeta. Kajastatud üldise suunaga ning vaadatakse üle aastate kaupa. Vajab lahendamist maaküsimus, lisaks puuduvad selles ajavahemikus vahendeid rahastamiseks.
Loode Hiiumaa külaselts tegi ettepaneku, et piirkondlike külaseltside arengukavad oleks Hiiumaa valla arengukava osaks / lisana /	Ei toeta, kuna raskendab piirkondlike arengukavade muutmist. Küll aga lisamaterjalina kättesaadav koos valla arengukavaga.
Tagada Kõrgessaare piirkonnas merelepääsude/ lautrikohtade / rajamine-korrastamine / 2019-2021/	Ei toeta. Kirjeldatud üldise printsiibina ning lahendatakse järk-järgult (omandiküsimused jms vajavad selgust). Vallale kuuluvad lautrikohad on avatud aga parandatakse tingimusi.
Kaasates endise Kalatehase kinnistu omanikku alustada koostöös Kaitseministeeriumiga läbirääkimisi-ettevalmistusi kaitseväe rannakaitse väeosa toomiseks Kõrgessaarde, asukohaga – endine Kalatehase kinnistu. Vastava taristu rajamiseks kaasata vahendid kaitseministeeriumi eelarvest. Tähtaeg: 2018 ja järgnevad aastad. Vallaeelarve kulu: 100 000 eurot projektiraha aastaks 2019. Katteallikas: praegu Tuuletorni kallinemisele ettenähtud raha. Katteallika katteallikas: Tuuletornile teha seoses objekti kallinemisega lisataotlus Piirkondade konkurentsivõime programmi. Kõrgessaare osavallakogu toetas seda ettepanekut, kuna praegune seis on halvim võimalikest. Hooned on seisnud ja lagunevad juba pea 15 aastat. Iga tegevus, mis taastaks	Toetame osaliselt. Läbirääkimiste alustamine Kaitseministeeriumiga võimaliku kaitseväe üksuse Hiiumaale toomiseks. Täiendavalt pidada pidevalt läbirääkimisi (ettekirjutusi jms) Kalatehase omanikega hoone heakorrastamiseks.

hoonetele mingi mõistliku funktsiooni on teretulnud.	
1.4. Vaba aeg, sport, kultuur ja noorsootöö Aastaks 2022 • Hiiumaal toimuvad regulaarselt noorte talendi- ja ideedekonkursid <u>Koostöö, partnerlus kolmandate osapooltega (sh naabermaakonnad)</u> • Koostöös Hiiumaa noortekeskuste, koolide ja arenduskeskusega pannakse alus regulaarsetele noorte talendi- ja ideedekonkurssidele. Need julgustavad noori oma tugevustega edasi tööd tegema, oma mõtteid ja ideid sõnastama ning unistusi ja tulevikusihte seadma. Noored saavad turvalises keskkonnas oma ideid katsetada ja neile kõlapinda juurde. Konkursid võiksid toimuda osavalla tasandil eelvooruna ja maakonna tasandil finaaliveistlusena.	Ei toeta eraldi sisse viimist, kuna igapäevane tegevus.
<u>1.5 Haridus</u> <u>Koostöö, partnerlus kolmandate osapooltega (sh naabermaakonnad)</u> • Hiiumaa õpilaste praktilise ettevõtlusõppe jaoks luuakse sotsiaalne ettevõtte ehk õpilasfirmade inkubaator. See pakub noortele võimalust oma ideid ellu viia ja katsetada, hoides seejuures kätt pulsil ja toetades majanduslikes küsimustes ning andes järk-järgult vastutust üle noorele endale. See toimiks ühtlasi ka gümnaasiumiealiste noorte noortekeskusena.	Toetame. Lisada <u>Koostöö, partnerlus kolmandate osapooltega (sh naabermaakonnad)</u> • Hiiumaa õpilaste praktilise ettevõtlusõppe jaoks luuakse sotsiaalne ettevõtte ehk õpilasfirmade inkubaator.
Kärdla lennuvälja kohta lisada, et on oluline maandumis- ja tankimisvõimalustega lennuväli rahvusvaheliste merepääseoperatsioonide läbiviimisel Läänemere keskosas.	Toetame turvalisuse ptk alla lisada lause: Kärdla lennuväli on oluline maandumis- ja tankimisvõimalustega lennuväli rahvusvaheliste merepääseoperatsioonide läbiviimisel Läänemere keskosas.
<u>Täiendada sissejuhatust</u> <u>Oluline on, et maakonnas ellu viidavad sisutegevused ja investeeringuobjektid panustavad arengudokumendi eesmärkide saavutamisse.</u> 5. Keskkonnahoid ja keskkonnateadlikkuse strateegilises teemavaldkonnas käsitletakse meie loodusväärtusi, maavarasid <u>jäätmemajandust.</u> <u>Majandusareng (muudetud sõnade järjekorda; maha on tõmmatud sisutegevused)</u>	Toetame redaktsiooniliste muudatuste sisse viimist.

Valdkondlik eesmärk 2035+ - Taristud ning ühendused, sh parvlaevaliiklus, elektrivarustus, sideteenused toetavad ettevõtluse säilimist ja arengut. - Olemasolevad majandusvedurid (plasti-/elektroonikatööstus, metsatööstus, toiduainetetööstus) on jätkuvalt konkurentsivõimelised. [k1] - On loodud arengutingimused täiendavatele kasvuvaldkondadele (turism, toidutootmine, põllumajandus, eelistatult mahepõllumajandus) —koostöö, ühistarundus, müügi- ja sotsiaalsed võrgustikud jm. Lisatud täiendav viide Eesti vesiviljeluse sektori arengustrateegia 2014–2020 Strateegiline valik 3: Liider Eesti vesiviljelustoodete turul ja edukas eksportöör nišitoodetes. Strateegiline valik 4: Vesiviljelus kui „üks äriestavist” või kui „elustiili äri” Taristud ja ühendused Lisatud probleemid ja kitsaskohad: - Lairibavõrgu puudumine või sellega liitumine liiga kulukas. - Elektri ebastabiilsus (voolu kõikumine, katkestused), olemasolev võrk ei võimalda vajadusel olulist koormuskasvu. - Suur katteta avalike teede osakaal. - Erinevate ühistranspordiliikide graafikud ei ole omavahel sidustatud. - Puudulik kergliiklusteede võrgustik. - Ühistranspordi infot peab hankima mitmest eri kanalist, igal poolt ei ole võimalik saada kiiresti õiget teavet ; teenuse osutajate poolt infot jagatakse valikuliselt ; veebilehed või sotsiaalmeedia kanalid ei ole alati kasutajasõbralikud (erinev ülesehitus, erinev info laekumise aeg jne).	
---	--

Täpsustatud mõõdiku mõistet 30 Mbit/s suurema allalaadimise kiirusega kaabliga interneti kättesaadavusega majapidamiste arv Külastuskeskkonna arengus ja Keskkonnahoiu ja - teadlikkuse tegevused sõnastatud ühtlustatud printsiibis “tegemine” lõpuks kohandatud “tehakse”	
NOORSOOTÖÖ Peamine probleem: Noorsootöö kvaliteet on ebaühtlane saare eri piirkondades. Valdkondlik eesmärk: Hiiumaal on piirkondlikku eripära arvestav vaimset ja kehalist aktiivsust soodustav ning atraktiivne ja mitmekesine aja veetmise ning enesearengut toetav elukeskkond hiidlastele ja saare külalistele. Hiiumaad tuntakse sportlike tulemuste poolest. Laulu- ja tantsupeo traditsioon ja sellega seonduv protsess Hiiumaal on jätkusuutlik. Ning aastaks 2022: toimib ühtlase kvaliteediga noorsootöö. Meetmed: eelnevate osas puudub!	Ei toeta. Ebaselge ettepaneku täpne fookus.
Tegevuskava: Meede 6: Hiiumaa noorsootöö toimib keskselt koordineerituna ning vastavalt Eesti Avatud Noortekeskuste heale tavale. Kõik Hiiumaa noortekeskused astuvad EANK liikmeks. Minu ETTEPANEK: EANK Liikmelisus ei garanteeri mitte kuidagi, et noorsootöö kvaliteet saare eri piirkondades paraneb. See ei saa olla AINUKE lahendus kvaliteedi tõstmisele.	Puudub selge ettepanek täiendusteks.
1. Investeeringuobjektidesse tuleb lisada: Kõrgessaare noortemaja. Käina noortekeskus läheb Käina Kultuurikeskuse alla ning Kärkla noortemaja ilmselt Hiiumaa spordikeskuse alla.	1. Toetame. Noortekeskuse tegutsemiskohtade kaasajastamine, sh Kärkla noortemaja kolimine valmivasse Hiiumaa spordikeskusesse. 2. Toetame tegevuskavasse lisamist: Nutika noorsootöö arendamine ja inventari

2. Nutika noorsootöö arendamine ja inventari kaasajastamine luues tingimused teenuse kvaliteedi tõstmiseks, mis aitab kaasa valdkondlikule eesmärgile luua atraktiivne ja mitmekesine aja veetmise ning enesearengut toetav elukeskkond hiidlastele ja saare külalistele. 3. Korrastatakse noortekeskuste personali struktuurid, mis tagavad vastavalt Noortekeskuste Heale Tavale turvalise ja kvaliteetse töö (12 noore kohta kaks kompetentset töötajat).	kaasajastamine 3. Ei toeta arengukavas kajastamist, üldprintsibiina olemas, igapäevatöö.
VABA AEG, SPORT, KULTUUR Meede 1: Vaba aja-, kultuuri- ja sportimisvõimalused on mitmekesised ja kaasaegsed kõikides Hiiumaa piirkondades Minu ettepanek: 1. Tuua välja ka Sõru sadama kui vaba aja-, kultuuri- ja sportimis keskusena ning selle arendamise vajadus. Sõru sadamas on hädavajalik ohutu merespordi (Meede 3!) harrastamiseks luua tingimused, sh välja arendada rekreatsiooniala. Niisamuti arendada seal koostööd ettevõtjate ja kolmanda sektoriga. Sõru sadama arendamine ja rekreatsiooniala loomine loob head eeldused turismi ning elukeskkonna arenguks.	Kajastatud ptk meetme 3 tegevusena.
Tuleviku võtmesõnad peaksid algama punktiga: Elu-, ja looduskeskkonna põhiväärtuste hoidmine, säilitamine ja taastamine. Sest, meie jätkusuutlikkus sõltub sellest käsitlesest. Kõik muu tuleb pärast ja on meile kui kogukonnale väga oluline.	Ei toeta. Kajastatud visioonis.
Kas teadlikult või mitte, metsamajanduse seis ja problemaatika on täiesti kajastamata. See on teema, mis kõige enam praegu meie saare ökoloogilist tasakaalu mõjutab. Metsade raie on viimaste aastakümnete jooksul suurenenud ligikaudu kümme korda. See mõju on suunatud tulevikku vähemalt järgmise 50-80 aasta peale. Enne kui järgmised põlvkonnad saavad jälle metsi majandama hakata selle loomulikus arengutsüklis. Metsa ei sa vaadata mitte ainult ökoloogiliselt, vaid ka visuaalselt. Ja kõikide elusorganismide	Toetame. Lisatud meetmed ja tegevused ptk 5.

eluruumina. Ka kõigil neil liikidel on meiega võrdne õigus elule. Ka BKA ideoloogia ütleb, majandada tuleb viisil, mis ei halvenda elukeskkonda.	
Soostumine. See mõte tuleb lahti seletada. Aga etteruttavalt võin ütelda, et see küll meile otsest ohtu ei kujuta. Kõige rohkem mõjutab soostumist selle tavaliste looduslike protsesside kõrval metsamajandus. Ei hakka probleemi siin lahti seletama.	Ei toeta.
- oli: Õpilastel on võimalus täita õppekavad asutuste üleselt. - Uus: Koolid arvestavad õppekava täitmisel väljaspool kooli toimuvat õpet, kui selle aluseks on kooli poolt heaks kiidetud õppekava.	Toetame. Sõnastada: Koolid arvestavad õppekava täitmisel väljaspool kooli toimuvat õpet, kui selle aluseks on kooli poolt heaks kiidetud õppekava.
- Hiiumaa Ametikool koostöös Hiiumaa Gümnaasiumiga rakendab ühisõppekavu. - Oli : pakub põhikoolijärgset ja õppekavade ülest õpet	Toetame. Sõnastada: Hiiumaa Ametikool koostöös Hiiumaa Gümnaasiumiga rakendab ühisõppekavu.
- lk 34 tegevuskava – mida tähendab meede 1 all „haridusteenuste osutamise ühtsete aluste väljatöötamine“? Kui need on ühtsed palgamudelid ja muud määrused-korrad, võiks seda selgemini sõnastada.	Toetame tegevuse väljavõtmise, kuna igapäevane tegevus.
lk 33 aastaks 2022 eesmärk – „lisaks inglise/saksa ja vene keelele õpetatakse koolides rootsi keelt“ – liiga ultimatiivne. Jätke ikka valikuvõimalus.	Toetame tegevuse väljaviimist.
lk 33 meetmed riigi tegevustasandil: Hiiumaa Ametikool pakub põhikoolijärgset õpet – seda ei ole nii lihtne ellu viia, kas on mõistlik arengukavasse jätta?	Toetame uues sõnastuses: Hiiumaa Ametikool koostöös Hiiumaa Gümnaasiumiga rakendab ühisõppekavu.
õpetajate vananemine kui probleem - ei leia kajastamist, mida selle lahendamiseks ette võetakse. /täiesti õige märkus, ettepanek, mida olen ka varasemalt kuulnud – stipendium noorele õpetajale, võib-olla ka elamispind/	Tegevuskavas ette nähtud stipendiumi sisseviimine noorte spetsialistide leidmiseks, samuti üürielarumate meede.
ARENG 2035+ vol. 1 Lugesin põnevusega Hiiumaa arengukava 2035+ ja minu järeldus oli, et areng saarel lõpeb aastaga 2021! Järgmisse – 2022. aastasse – lähevad üle vaid väikeinvesteeringud (400 tuhat) ja investeeringud teedesse ja tänavaisse (samuti 400 tuh.). Lihtloogikale tuginedes tekib küsimus, miks on pealkirjaks 2035+, kui kogu arengukava ulatub vaid paari aasta kaugusele? Tuginen siin praegu vaid lisale 1, “Hiiu Lehtedele” ja septembrikuu Hiiumaa Teatajale,	Ei toeta.

millest mõlemast selgub, et meie suuruselt teine investeerimisprojekt on... Käina nn. Tuuletorn, mis alates nimest on tegelikult ju surnult sündinud. Uhkelt oma 2 785 497 euroga vähemalt neljas-viies kohas ära toodud, lisaks veel Omar Jõpiselja ääretult pikk ja üsna sogane leheküljepikkune selgituspüüe, miks meil seda 3,4-miljonilise kogumaksumusega ja igal aastal üle 100-tuhandese ülelpidamiskulu ning 8.50-se pileti hinnaga monstrumit hädast tarvis on! Hr. Jõpiselg lisab, et “käibemaks ei puutu siinkohal asjasse”!

Ja kõige toredam – valitsus on selle heaks kiitnud ning volikogu oma istungil kinnitanud!

*

Mu jutus on palju hüüumärke, mida vanasti nimetati ka “õhkamise märkideks” ja õhku ahmima see võtab. Sest mul on nimelt kujutlusvõime.

Kujutan elavalt ette, kuidas bussitäied turiste suunatakse Heltermaalt otse Käinasse, kus nad võivad veidi vähem kui kümne euro eest imeliku kujuga tornmajas tutvuda interaktiivse väljapanekuga meie saare imetabasest loodusest, ronida seina peal, veeta sealsetes söögikohtades tunde ja... sõita tagasi. Saarel käidud nigu niuhti!

See on muidugi utreeritud kujutelm, kuid millegipärast tulevad mulle pähe (võib-olla kohatud) võrdlused loomaaia või botaanikaaiaga, mille keskel on mingi imelik maja, milles ekspositsioon loomadest või taimedest, mis sealsamas nende ümber.

*

Promo on olnud muidugi võimas. Kevadel sõitsin üle Keskväljaku ja nägin hiigelsuurt plakatit kirjaga KÄINA TULETORN. Et ma ei uskunud oma silmi, palusin autojuhil veel üks tiir teha. Alles siis lugesin välja, et tegu polnud sisemaale planeeritava majakaga, vaid imeliku uue sõnaga “tuuletorn”. See on salakaval ja eksitav mõiste. Ka tuleviku turismi-brošüürides – see ühetäheline vahe tuletornide maal võib nii mõnegi autotäie inimese otse Käinasse viia. Võib isegi öelda, et see nimetus on “turistilõks”. Kui kiiresti lugeda. Aga soomlane ei teeks kindlasti vahet.

Kui see oleks hiiu nali, siis igal juhul mage. Ja kallis.

*

Arvan, et avalike arutelude käigus peaks sellele lollusele küll kae ette panema. Volikogul peaks olema nii palju vastutustunnet, et maha suruda valehäbi ja vaadata uuesti läbi elamuskeskuse Tuuletorn ehitushanke sõlmimise otsus ning see tühistada. Aluseks võiksid olla ka Urmas Seliranna ja Inge Taltsi artiklid samal teemal Hiiu Lehtedes, sest see teema

pole pelgalt see, et korraks läbi lugeda ja kahe päeva pärast unustada. Ka see on vox <i>populi</i> ehk rahva hääl. Ettepanek: lõpetada Käina nn. elamuskeskuse projekt täielikult	
ARENG 2035+ vol 2 See arutu laenamine algas kohe, kui Eesti taasiseseisvus. Kõikjal olid laenupakkumisi- reklaamid (on praegugi), asutused ja organisatsioonid hakkasid suurte laenude peal liugu laskma, sest uus elu algas hüüdlausega: “Kogu maailm elab võlgu!” Aga Eesti ei ole kogu maailm ja Hiiumaa ei ole Kreeka, kellele kõik appi tormavad, kui ta omadega põhja kõrbeb. Kui meie ennast lõhki laename, siis olemegi lõhki. Siin on nüüd otsustajatele mõtlemiskoht... * Aga praegu räägime me hoopis Eesti-100'st ja sellega kaasa ujunud 100 000 eurost, mis mõeldud Kärkla Keskväljaku renoveerimiseks ja mis arengustrateegias on tulevaks aastaks kasvanud üle poolteise-miljoniliseks (täpsemalt – 1 778 000-ks!). See on spordikeskuse ja selle Käina monstrumi järel suuruselt kolmas investeering. Ja sama mõttetu. Kohe, kui see Keskväljaku-tants algas, helistasin valda Jürgen Vahtrale ja küsisin, kas peab selle 100 000 kõik ära kulutama või võib vähem ka. Vastus oli igati mõistlik: ei pea. Ja nüüd loen arengukavast õudusega, et see summa on üle kümne korra kasvanud! Miks? Milleks? Ja peamine: kellele? Suuri rahvakogunemisi on paar korda aastas, paraade me ei korralda... Kas tahetakse väikese aedlinna süda kuldplaatidega katta, kui mujal on nii palju (otseses ja kaudses mõttes) katmata asju! * Ja millega me selle imelise suure ja küllaltki lakoonilise Väljaku täidaksime? Inimesi on meil palju ainult suvel. Sügis-talvel on nii nagu viimane linnapea Georg Linkov oma klaasmaja aknast välja vaatamise kohta ütles: “Tead'sa, kui ma lapäeva pealelõunal Keskväljakul ü h t e inimest näen, siis... usud?... ma tõusen püsti ja plaksutan!” * Üks haritud proua ütles mulle - küll seoses tuulepargi-vastalisusega - “Noh, sina oled meil siis ka progressi vastu!” Me kõik teame, kuidas hiid-tuulepargiga läks, aga KUI ühe kauni väikese aedlinna	Ei toeta.

omapära äraaotamine on progress, siis olen vastu küll. Arhitektide Liit on õnnelik ja uhkeldab, et Eesti-100 raames on neil 15 väikelinna keskvaljakute projektide tellimust ja on tööd ja tuleb raha. Ausalt öeldes – kampaania korras. Kohalikku ellu sisse elamata. Kas me PEAME kaasa jooksma? Selle saja tuhandega saaks olemasoleva laia kahesuunalise väljakut-meenutava tänava kenasti korda, purskkaevu (Kadri Tikerpuu ja minu ja veel mitme kodaniku ühisunistuse) keskele ehitada, lillepeenra veidi nihutades alles jätta, lillepoekese teise kohta istutada, parkimiskohti vallavalitsuse klaaspalee ja Pildikoja taha juurde teha, Timohha õlleka võiks maha tõmmata, turuputkasid on ka liiga palju jne. Natukene rohkem nuputamist, mõistust ja vähem kulu. Ei ole ju kõrgem matemaatika! Ja vabanenud poolteise miljoniga võiks ehitada elamuid näit. arstide, õdede või matemaatikaõpetajate maaletoomiseks. Tean praegugi kaht parimas tööeas haritlaste perekonda, kes tahaksid Hiiu maale päriseks tulla, kui ainult kusagilt o m a e t t e elamise saaksid! * Ettepanek: mõelda ümber, kuidas käia ümber Keskvaljakuga.	
ARENG 2035+ vol 3 Aega arengukavasse süvenemiseks anti ikka naeruväärselt vähe. Napp nädal. Kirjutamine võtab teatavasti rohkem aega kui rääkimine, aga kahjuks ei saa ma ise kohale minna ja tegelikult on ju öeldud sõna ka kiire kaduma. Mis kirjas, see kindel, eks ole. Kui on? Kahest väga kulukast ja hea (ühis)tahte- ja -mõistuse abil siiski muudetavast artiklist valla arengukavas 2035+ olen juba juttu teinud, aga mõnest kahtlasest ja samas ometi kohendatavast asjast tahaks veel rääkida. On ka küsimusi, mis suulisel esitamisel saaksid kiiresti suulised (sageli muidugi ka demagoogilised) vastused. Kõigepealt: miks “Arengukava 2035+”, kui kõik piirdub aastaga 2022? Miks vallavanem nimetab seda lähema nelja aasta plaaniks, kui 2018 lõpeb kohe ära? Mina saan kolm-aastaku. Ja siis: kuhu jäi “Arengukava 2023+”? Kas seda enne haldusreformi tehtud kava saaks ka praegusega võrrelda? Ja siis: miks teha 2022+ , kui 2023+ on juba ees olemas? Küsitavusi on veelgi, aga lähtugem praegu ikka sellest, mis hetkel arutamisel. * 6-miljoniline spordikeskus on muidugi kujutlusvõime piire ületav. Teine, mis pähe ei mahu, on väike võrdlus: kui me plaanime kulutada Tohvri hooldekodu laiendamisele 1,5	Arengukava koosneb maakondlikust strateegiast kui valla arengukavast, sestap vaade nii aastasse 2035+ ja konkreetsem tegevuskava aastani 2022.

miljonit ja Kärkla Pargi tn. hooldekodu rajamisele 800 000, Putkaste samalaadsele asutusele aga vallapoolset toetust mitte pennigi, siis mida räägib see meie suhtumisest vanadesse ja haigetesse või muidu endaga vaimselt või füüsiliselt mittetoimetulevatesse inimestesse? Oli see hooldekodu rajamine Kärdlasse ju veel mõni aeg tagasi sotsiaaltöö prioriteet nr. 1. Kuhu jäid jutud hooldekodu toomisest elule ja inimestele lähemale? Kas hakkame Tohvrit ikka veel laiendama ning vanakesi ka mandrilt juurde tooma, et nad kodust ja lähedastest ikka väga kaugele saaks? Ja hooldustöötajate palgad? Kas on normaalne, et näit. minu hooldaja kuupalk on 25 eurot! Meil on kaks oma mugavustoolidel istuvat kõrget sotsiaalametnikku ja kogu nende tööd ära tegevat kaks pisut alamat ametnikku, lisaks igal sotsiaalkeskusel veel omad juhatajad, aga asjad käivad ikkagi kuidagi ebaloogiliselt. Kui püüaks nüüd olla suurtest keskustest ja ministeeriumistki pisutki targemad? Või endine kantsler ei tihka? * Me laiame, laename ja laristame nagu miljonärid, kuigi peaksime elama nagu vaesuse veerel, kus me tegelikult ju oleme. * Ja nüüd siis tsitaat arengukava 42. leheküljelt, peatükist “Koostöö, partnerlus kolmandate osapooltega (sh naabermaakonnad)”: “Viiakse ellu meretuulepargi koostööleping Nelja Energia ASi, OÜ Hiiumaa Offshore Tuulepark ja Hiiumaa valla vahel.” Tekib vaid üksainus küsimus: KUIDAS SAAB TEHA KOOSTÖÖD SELLEGA, KEDA ENAM EI OLE!?! Mitte kuskil pole veel otsustatud (peale Riigikohtu), kas üldse või siis millal see hiidprojekt uuesti käiku läheb.	
Elamuskeskus kesk elamusi täis saart – kas vajame seda? Käina „Tuuletorni” ehituslepingu sõlmimine otsustati Hiiumaa volikogu poolt neljapäeval, 23. augustil. Volikogus joonistus välja kaks erineval seisukohal olevat poolt ja arutelu oli tuline. Nn. Tuuletorni ehitus koos kuluga pandi paika ühinemislepingu lisaga. Selles küsimuses	Ei toeta

oli volikogude enamusel liikmetel võimatu kaasa rääkida. Kaasaandena said selle kohustuse endised Emmaste ja Pühalepa vald, kes ühinemislepingu sõlmimisel ei osalenud.

Otsus Tuuletorn ehitada on tehtud kitsas ringis ja seda ühinemislepingust välja viia oli protseduuriliselt võimatu.

Eestvedajad ei ole stabiilses majanduskeskkonnas suutnud prognoosida ehituse võimalikku kallinemist. Juba lepingu sõlmimisel on teada, et kulutused tulevad varem prognoositust oluliselt suuremad.

Eelnõu seletuskirjas puudus selge ülevaade sellele projektile tehtud kulutustest ja volikogu töökorras nõutud kulutuste katteallikate loetelu.

Käina osavalla vanema Omar Jõpiselja väide, et volikogu peab 2019.a. eelarve koostamisel katteallikad leidma, on kahtlemata ebaõige. See on vastuolus volikogu töökorraga (§3 lg 2 p.4) ja omavalitsuse finantsjuhtimise põhimõtetega. Enne suure investeerimisotsuse tegemist peab olema kindel, kuidas ettevõtmist finantseeritakse. Vallavanem andis viite, et vald saab oma jooksvatelt kuludelt kokku tõmmata. Minul on küsimus: kas vallakodanikena oleme selleks valmis.

Kõlama jäi eestvedajate seisukoht: tegemist on kogu Hiiumaa arendusprojektiga ja kulud peab kandma kogu Hiiumaa.

Tuuletorn on lubaduste järgi

aastaringselt külastajatele avatud peresõbralik, elamuslikku ja harivat meelelahutust pakkuv ning Hiiumaad tutvustav terviklik turismiatraktsioon. Kuuel korrusel 700 m² asuva interaktiivse ekspositsiooni ja tegevuskeskkonna kaudu pajatatakse lugusid Hiiumaast – inspireerivast loodusest ja kultuuripärandist.

Näiteks lubatakse keldrikorruse ekraanidel esitada „merepõhja saladusi Hiiumaa vrakkide, muistsete laevateede, kalade ja hüljestega.” Kolmandal korrusel plaanitakse vahendada Hiiumaa tunnet maagiliste loodusvideote ja piltidega. Lisaks sellele saab kuulata Hiiumaa helisid, nuusutada lõhnu, vaadata videoid.

Kompleksi kuulub 21 m kõrgune ronimisseina.

Võrdluseks: Kärkla Pritsumaja torn on 16,3 m.

Maaülikooli ronimissein oma 8 meetri kõrguste radadega jääb hiidlaste plaanitavast maha.

Ainult et: Tartus on ronimisseina puhul kehtestatud reegel: teenuse müük toimub ainult alpinismi kutsetunnistust omavatele klientidele.

adisõituja kalavõrkude võtmist proovima simula

Kas Hiiumaa vajab Tuuletorni?

Ettepaneku esitajad toovad Tuuletorni rajamise ühe põhjendusena, et pea igas maakonnas on sarnane keskus olemas või valmimas. Teisalt laekub info, et Soomes on analoogsete keskuste külastatavus oluliselt vähenemas.

Seega siseneks Hiiumaa oma Tuuletorniga elamuskeskustest küllastunud turule. Kas see on vajalik?

Kõigil Hiiumaa (ilmselt ka teiste piirkondade) arenguseminaridel on rõhutatud: kasutage ära oma tugevused, erinevused teistest. Meie külalised vakatavad, kui näevad meie loodust, meie metsi, meie haritud põlde ja niidetud heinamaid, loomakarjasid. Kõik on nii ilus ja inimlikus mõõtnes.

Hiiumaad tutvustavad väljapanekud on Pikas Majas, Suuresadamas ja mujalgi. Palade Kivimitemaja ekspositsioonid, millest õhkub Voldemar Jõehe kätte soojust ja Karin Poola ning Tiit Leito teadmisi ning nägemust. Maailmas kordumatud ja oma lugu rääkivad tuletornid Tahkunas, Kõpus, Ristnas. Sõru muuseum – andumuse tehtud unikaalne ekspositsioon. Suuemõisa loss: suurejooneline ansambel oma looga, koht, kus saaks teha hulgaliselt unikaalseid ja omanäolisi tegevusi. Hiiumaa Eiffeli torn oma naivismi ja looja tohutu andekusega.

Tuuletorn ei pane inimesi Hiiumaal kauem viibima. Uudse, ilmselt valla-poolset turundust nautivana, tõmbab ta teistelt, väikestelt ja omanäolistelt külastajad ära. Sellega hääbuvad armastusega tehtud ja läbinisti hiiumaised objektid.

Targad ja võimalusi omavad vanemad

ei tule Hiiumaale, et oma lapsed saata tundideks nn. „elamuskeskusesse” ekraanide taha.

Hiiumaale tullakse, et istuda paadisillal, varbad vees, kuulata lainete loksu ja salvestada endasse seda kaduvat maailma. Tullakse kohtuma loodusega tema eheduses.

Minu noor kolleeg oli vaimustuses naiskoor Anna meisterlikkusest ja Salinõmme sadama vanadest paadikuuridest: need olid tema jaoks osakeseks tõelisest elust.

Suur, võõraste projekteeritud ja võõrastelt tellitud ekspositsioon mere taga ei ole see,

millega eristuksime, mida ikka ja jälle vaatama tuldaks. Saare kaunite paikade kuvamine on kui reklaam külaliste siia kutsumiseks, kohal olles tahetakse näha ja tunda „päris asja”. Iseküsimus on: millise kvaliteediga ekspositsiooni saab 726 390 euro eest? Meil ei ole puudus mitte ehitistest, vaid koordineeritud tegevustest nende täitmiseks sisuga. Kui kurdame, et nukuteatris pole etendust, kui lapsed mandrilt külla tulevad, siis pole vaja ehitada teist nukuteatrit, vaid toetada neid, kes olemasolevas tegutsevad. Kärdla, laulupealinn, mille laululava on rohtu kasvanud.... võinuks selle tiitli toel juba aastaid aastaringsest Hiiumaale üritusi ja külalisi tuua. Hiiumaal on ehk paar mägironimise harrastajat. Ometi plaanitakse rajada Eesti mõistes väga kõrge ronimissein. Kas Hiiumaal plaanitakse käivitada uus spordiala? Miks? Milliste vahenditega? Kogukonnana on meil kohustused oma keskkonna ees. Tervitan poolelioleva ehitise lõpetamist Käinas. Nöobile kuue juurde õmblemist ei pea õigeks. Meil on palju teisi objekte, mis samuti vajavad aitamist „uuele hingmisele”. Olemasolevate unikaalsete hoonete korrastamine on meie kohustus seaduse ja kogukonna ees. Targalt kasutades oma vaikivat ajalugu loome keskkonna, mida ei ole kusagi mujal. Seda tuldaks vaatama ja nautima. Samavõrra on meil kohustused inimeste ees: eakad vajavad teenuseid, lapsed lasteaiakohtasid. Prügi vajab vedamist ja teed parandamist. Need on omavalitsusle seadusega pandud ülesanded. Lähiaastatel peab olema valmis motivatsioonipaketid, et noored arstid tuleksid Hiiumaale. See kõik vajab nii raha kui häid korraldajaid. Meil napib mõlemat. Osaline toetus EAS-st ei saa olla põhjuseks, et ehitada odava ekspositsiooniga elamuskeskus keset elamusi täis saart. Volikogu võttis otsuse vastu. Nädalataguse „Hiiu Lehe” esiküljel tutvustas vallavanem oma ambitsioonikaid plaane ehitada, ehitada ja ehitada. Nende	
--	--

kavade realiseerumisel kasvab valla laenukoormus 80%-ni. Auklikud tänavad, üleajavad prügikastid, lagunevad ajalooväärtuslikud hooned – need ei pälvi vallavanema tähelepanu ega hoolt. Meenub aasta 2013. Tookord kirjutasin: "Ma ei taha, et "Toompea mulli" kõrval oleks Eestis ka "Keskväljaku mull", olukord, kus otsuste vastuvõtjad on klaasseina taga, saamata aru, mida lihtrahvas tahab ja vajab. Ma ei pea õigeks, et maksame soliidseid hüvitisi ja rahapuuduse tõttu lähevad linnakodanikud jalaga kobades mööda pimedaid tänavaid tööle." Täna on Kärkla Klaasmaja mulli sein veel paksem. Noored teevad vallavalitsuses miljonitesse ulatuvaids otsuseid ja võtavad suuri rahalisi kohustusi. Ollakse veendunud, et kogukonnaga ei ole vaja läbi rääkida või saab kokkulepped sõlmida tagantjärele. Võlad maksab tagasi vallakodanik. Vaatan valuga, kuidas lastakse laguneda ja püütakse lõhkuda meile ainuomast. Muinsuskaitse all oleva tühja hoone Vabrikuväljak 4 rendile andmisega peaks vallavalitsus tegelema juba aastaid. Aga ei tegele ja maja laguneb. Selle asemel otsiti võimalust lammutada üht Kärkla väärtuslikumat maja Pargi 4: kunagist kalevivabriku administratiivhoonet. Kõikide nende tormakate arenduste juures on mul üks soov. Tahaksin Hiiu- ja Kõrvalaale vallavanemat, kes tagasihoidlikult korraldaks ära need igapäevased asjad, mida vallakodanik vajab ja iga suure arenduse puhul koos vallarahvaga üheks korda möödaks ja kaaluks, kas asi on jõukohane ja vajalik.	
Lugupeetud vallavalitsus! Minu nimi on Adele Vaks, olen Hiiu- ja Kõrvala valla kodanik, sündinud ja kasvanud Koidma külas. Kuivõrd õpin praegu Tartus, ei saa ma tulla sel nädalal toimuvale avalikele aruteludele valla arengustrateegia üle. Küll aga on mul vallavalitsusele üks lihtne ettepanek, mille saab ellu viia juba üsna ruttu, kuid mille mõju ulatub sellegipoolest aastasse 2035+. Minu soov on nimelt, et vallavalitsus leiaks praegusest parema lahenduse pakendijäätmete sorteerimiseks Malvaste-Kidaste piirkonnas. Probleemide jadaga, mis viis Kärkla-Kõrgessaare maantee ääres Malvaste teeristis asunud pakendijäätmemaja likvideerimiseni, on austatud vallavalitsus põhjalikumalt kursis kui mina. Mõistan täiesti valla organite pahameelt ja kimbatusi, mis lõpuks majakese eemaldamiseni viis, ning olen nõus, et olmejäätmete viimine pakendijäätmemajja on tõsine probleem. Küll aga ei mõista ma, mil	Osaliselt arvestatud. Meetmed ptk 4 ning lisaks igapäevane tegevus.

moel pakendijäätmemaja likvideerimine aitab lahendada probleemi, milleks on sisuliselt teadmatus ja/või hoolimatus meie elukeskkonna hoidmise osas.

Iga asja võib teadupärast vaadelda mitme nurga alt ja seega võtan arvesse, et vallavalitsuse vaatepunktist võibki kõik hästi olla – asjatu lisakulu on välditud ja probleem seega lahendatud. Minu vaatepunktist nähtuna on aga probleeme hoopis juurde tekkinud. Sellest ka kiri – et jagada oma vaatevinklit asjale ning loodetavasti panna mõtlema neid, kel on otsustamiseks suurem voli ja vastutus.

Esiteks – prügi kuhjumise probleem pole kadunud. Malvastele lähimad ehk Kõrgessaare ning Kärkla Leigri väljaku pakendikonteinerid on nüüd üle koormatud – nii pakendeist kui ka olmejäätmeist. Tõsi, ma pole kursis ei hinnakirjade ega statistikaga – võib-olla annab ühe pakendijäätmemaja vähendamine valla eelarvesse piisavalt vaba raha, et hoolitseda ülejäänud majakestesse kuhjuva (ka olme-)prügi äraveo eest. Ning loodetavasti on suurem osa Tahkuna piirkonna elanikest end harjutanud pakendijäätmete äraviimiseks igapäevatrajektooriga väikseid lisasõite tegema. Pakendimaja asukoht, muide, oli suurepäraselt valitud, kuivõrd see jäi mugavalt tee peale nii Tahkuna kui Kidaste poolt tulijaile, olgu minek Kärkla või Kõrgessaare poole. Sealhulgas pikemat või lühemat aega suvitajaile, kes praamile sõites jäätmed mugavalt tee peale jäävasse konteinerisse ära anda said.

Jah, prügi sorteerimine on sellegipoolest võimalik kõigile, kelles harjumus piisavalt tugevalt ja trotslikult juurduda on jõudnud. Paratamatult tekib olukorda vaadates küsimus – milliseid harjumusi tahame valla elanikel aidata luua? Hiiumaa arengukavas 2035+ on just meie saare jaoks eriti tähtsa teemavaldkonnana välja toodud keskkonnahoid ja -teadlikkus. Ühe kitsaskohana on arengukavas välja toodud, et "inimtegevuse suunamata on oht reostuseks ja loodusliku tasakaalu hävimiseks". Prügimajakese taastamine (või mõni muu lahendus, mis võimaldaks pakendijäätmete mugava sorteerimise) oleks üks väga lihtne viis suunata saare keskkonna arengut nii, et reostust jääks vähemaks. Et see areng oleks püsiv ja jätkusuutlik, peab jäätmete sorteerimine ja õige käitlemine saama normiks ja harjumuseks valla elanike seas. Harjumused on teatavasti visavõitu tekkima, seega võiks vald inimestele vastu tulla ning jäätmete sorteerimise võimalikult lihtsaks teha. Tean vähemalt üht Tahkuna kandis suvitavat perekonda, kes kahjutundega on loobunud prügi sorteerimisest: lihtsam on taaskasutatav pakend visata kokku olmeprügiga ning maksta selle äraveo eest, kui võtta ette lisareis pakendijäätmete äraviskamiseks

õigesse konteinerisse. Sellel, mida vallavalitsus otsustab, on mõju elanike käitumismustritele.

Hiiumaa arengukavas 2035+ on välja toodud ka Hiiumaa kui külastuskeskkonna arengueesmärgid. Tsiteerin valdkondlikku visiooni: "Hiiumaal on avatud, sõbralik, hooliv, turvaline ja looduslähedane külastuskeskkond. Siin on keskkonnasäästlik ja jätkusuutlik puhkemajandus. Ootame meie loodust ja saarelist omapära väärtustavat vastutustundlikku külalist." Väike pakendijäätmemaja aitaks seega ka Hiiumaa kui külastuskeskkonna arengule mitmel moel kaasa. Esiteks saab looduslähedane külastuskeskkond püsida ning keskkonnasäästlik ja jätkusuutlik puhkemajandus kasvada vaid siis, kui hiidlased ise -- keskkonna hoidjad ja puhkemajanduse loojad -- puhast keskkonda ja looduslähedust väärtustavad. Teiseks aga tuleb keskkonnateadlik ja vastutustundlik külastaja Hiiumaale palju parema meelega, kui ta teab, et siin on keskkonnasäästlikuks puhkamiseks head tingimused loodud. Ääremärkusena olgu lisatud, et Kärddlas Leigri väljakul asuv pakendijäätmekonteiner, mis nüüd prügist lausa üle voolab, asub populaarse hotelli külastajate vaateväljas.

Peale keskkooli lõpetamist laia maailma suundudes avastasin, et Hiiumaal kasvamine on minu jaoks prügi sorteerimise loomulikuks teinud. Sorteerin prügi sellepärast, et nii on kõige mõistlikum, mitte sellepärast, et tunnen end kuuluvat kitsasse keskkonnaaktivistide ringi. Ning kas just sellist hoiakut keskkonnahoidu polekski vaja tänapäeva maailmas luua? Looduse hoidmine ja oma planeediga heaperemehelikult ümberkäimine pole ainult aktivistide, veganite ja keskkonnaministeeriumi rida, vaid iga üksiku Maa-elaniku vastutus. Leian, et selline maailmanägemise viis oleks väärt kingitus ka praegu Hiiumaal kasvavatele lastele. Arengukava 2035+ sirvides jäi mulle mulje, et vallavalitsusel on hea ettekujutus keskkonnahoiu olulisusest maailmas üleüldiselt ning Hiiumaal spetsiifiliselt. Loodan, et saame seega küsimuse pakilisusest samamoodi aru.

See, kuidas pakendimaja probleem kõige mõistlikumal viisil lahendada, on vallavalitsuse spetsialistide pärusmaa. Võib-olla oleks mõeldav kasutusele võtta näiteks Tallinnas toimiv pakendikoti süsteem, mis annaks mugava võimaluse pakendijäätmekotte tasuta ära anda igapäevaelu nii-öelda kodutrepilt. Milline võimalus on rahaliselt ja logistiliselt kõige mõistlikum, on vallavalitsuse teada ja otsustada. Kuid loodan, et minu kiri on austatud vallavalitsuse liikmeile julgustuseks. Sel, mida teie otsustate, on mõju. Lisaks sellele, et teie otsused räägivad vallavalitsuse väärtushinnangutest ja prioriteetidest, on neil mõju

valla elanike mõtteviisile ja väärtushinnangutele. Ärgem siis alahinnakem vastutust ja võimu, mis meie kätte usaldatud on.	
Meie ettepanek puudutab kõige tähtsamat Hiiumaal: ligipääsetavus ja head taristud! Logistiline sidusus! Dokumendi põhjal ei ole see suur prioriteet. (lk.47) Aastaks 2022: Tolmuvabade avalike teede maht suureneb vähemalt 5 km aastas. Meie ettepanek: loobuda “5km aastas” ja teha palju rohkem! 1: Viskoosa, Luidja, Leisu ühendused Käinasse läbi Hiiumaa keskosa. 2: Kohalikud avalikus kasutuses külateed, mis tolmutavad inimeste õueala ja laste mänguplatse. (Alustada tuleks Kalana külateest!) Teede olukord on kohutav ja arvestatakse ainult metsa väljaveoga!	Ei toeta. Eesmärgina sõnastatud miinimummaht, võimaluste olemasolul maht suureneb. Detailsem teede investeeringute kava täpsustub eelarve menetlemise käigus.
Lugesin arengukava, aga minu arvates on üks väga oluline asi puudu. Nimelt on tänases maailmas igale kogukonnale väga vajalik omada kriisiplaani. Hiiumaale tervikuna on vaja meetmed: 1. Olukorra lahendamine kui kaob paariks ööpäevaks või kauemaks elektrivool 2. Kui paariks ööpäevaks või kauemaks katkeb praami- ja lennuühendus 3. Kui paariks ööpäevaks kaovad korraga mõlemad ülalnimetatud Meetmeid on vaja nii kogu Hiiumaa vastavaks toimimiseks kui iga osavalla kohta kuni külakogukondadeni, peredeni.	Toetame. Tegevuskavas ette nähtud kriisikomisjoni töö rakendamine, mille osa kriisiplaani koostamine.
Ma panen paari punktina kirja, mis on külakogukondade jaoks oluline ja mida tuleks uue arengukava loomisel arvestada. 1. Loode-Hiiumaa ja Kõpu külaseltside arengukavad tuleks liita valla uue arengukavaga, sest seal on kohalikud vajadused juba kaardistatud ja dubleerimine ei pruugi olla vajalik. Palun lisada Loode-Hiiumaa Külade Seltsi arengukava 2018-2023 käimasoleva Hiiumaa valla arengukava loomeprotsessi ühtse tervikuna arengukava osaks või lisaks. Loode-Hiiumaa Külade Seltsi arengukava kajastab muuhulgas kõiki piirkonna külade arenguvajadusi lähema viie aasta perspektiivis.	Ei toeta. Vt selgitust ülalt.

2. Hiiu valla arengukavas oli Laukale mänguplatsi rajamine. See pidi teostatama juba eelmisel aastal aga mingil põhjusel jäi ära. Oluline on, et lisaks väljõusaalile saaks ka mänguväljak valla poolse toetuse.	Toetame.
3. Laukale on vaja taastada avalik internetipunkt ja kaugtöökoht. Avalik internetipunkt oli seal siis kui Kõrgessaare valla raamatukogu Lauka teeninduspunkt oli seltsimajas. See viidi koolimajja aga külakeskus on ikkagi seltsimajas.	Toetame osaliselt, tegevuskavas ette nähtud kiire internetivõrgu väljaehitamine.
4. Lauka küla joogivee kvaliteedi parandamine. Hind on sama mis Kärddlas aga kvaliteet ei kannata kriitikat.	Tegevuskavas kajastatud üldprintsibiina.
5. Ei leidnud uues arengukavas viidet Lauka ja Kõrgessaare kaugküttesüsteemi ja energia koostootmisjaamade rajamist, mille kohta oli Hiiu vallas koostatud kava. Jätakuvalt tuleks tegeleda tossuallikate vähendamisega paneelmajades ja viia asulad üle keskküttele koostöös kohalike ettevõtjatega ning luues selleks energiaühistu.	Toetame tegevuskavva lisamist sõnastuses: Kaugküttesüsteemide ja energia koostootmisjaamade rajamise toetamine koostöös kohalike ettevõtjatega.
Eraldi murekoht on Lauka seltsimaja kütmine. Meil on seal aastaid olnud oma katel, mis vajab talvel igapäevast kütmist. Küttekulud on 1000€ aastas pluss katlakütja tööjõukulu. See ei ole jätkusuutlik lahendus ja valla poolne MTÜ rahastamise skeem ei kata seda vajadust ära, eriti arvestades ka muude kuludega traditsioonide alalhoidmiseks ja ürituste korraldamiseks. Variandid oleks valla poolne toetus kohaliku maaküttesüsteemi rajamiseks või seltsimaja liitmiseks kooli küttesüsteemiga. Viimane eeldaks u 120m trassi rajamist ja liitmist seltsimaja küttesüsteemiga. See tagaks seltsitegevuse jätkusuutlikkuse Laukal ja ühtlasi kogu Loode-Hiiumaal.	Ei toeta arengukavas kajastamist, vaid leida lahendus jooksva töö käigus.
1.3 Rahvatervis Ettepanek Lisada vaheeesmärkide hulka laste ja noorte terviseteadlikuse tõstmine koos mõõdikutega. Selgitus Hetkel meetmetena sees aga eesmärkidest seda välja ei loe	Toetame. Lisada vaheeesmärkide hulka laste ja noorte terviseteadlikuse tõstmine koos mõõdikutega.
Ettepanek	Toetame. Lisada eesmärgina "Täiskasvanute vaimse tervise

Lisada eesmärgina “Täiskasvanute vaimse tervise probleemidega tegelemine. “Meetmena sisse tuua näiteks pereteraapia võimaluse pakkumine Hiiumaal. <u>Selgitus:</u> Tugineme seda ettepanekut tehes kitsaskohale, et “ Hiiumaa meeste (>16a) hulgas esineb Eesti keskmisest enam depressiooni 6,6% (Eesti keskmine 5,8%, Eesti madalaim 2,8%).”	probleemidega tegelemine. “Meetmena sisse tuua näiteks pereteraapia võimaluse pakkumine Hiiumaal.
1.4. Vaba aeg, sport, kultuur ja noorsootöö <u>Ettepanek</u> Täiendada punkti “Koostöö, partnerlus kolmandate osapooltega (sh naabermaakonnad)” järgnevalt: Tervise-, matka- ja loovusradade ning seikluslike liikumisradade rajamise jätkamine ja korras hoidmine koostöös kolmanda sektoriga, avaliku sektoriga ja erasektoriga. <u>Selgitus</u> Hetkel hoiab riik korras enamus matkaradasid Hiiumaal. See koostöö peaks kindlasti jätkuma ning koostööd parimate lahenduste nimel tuleb tõhustada. Ei tasuks välistada koostööd ühegi sektoriga. Lisaks uutele radadele peab korras hoidma vanu radasid, mis juba olemas on. Näiteks Suuremõisa pargis olnud õpperada.	Toetame. Täiendada punkti “Koostöö, partnerlus kolmandate osapooltega (sh naabermaakonnad)” järgnevalt: Tervise-, matka- ja loovusradade ning seikluslike liikumisradade rajamise jätkamine ja korras hoidmine koostöös kolmanda sektoriga, avaliku sektoriga ja erasektoriga.
1.5. Haridus Täpsusena, et ka Emmaste kool kasutab VEPA metoodikat juba kolmas aasta. <u>Ettepanek</u> Lisada “Tegevuse võtmenäitajate” hulka ka need 4 kooli, kes on liitunud TORE-ga liitunud. (Emmaste, Käina, Palade, Suuremõisa).	Täpsustatud VEPA. Ei toeta, kuna sõltub aktiivsete noorte endi soovist vastav TORE ring luua.
5.Keskkonnahoid ja – teadlikkus <u>Ettepanek</u> Selgitada lahti või eemaldada kitsaskohana välja toodud “soostumine”. <u>Selgitus</u> Praegu jääb see kitsaskoht terve Hiiumaa kontekstis mõistmatuks. <u>Ettepanek</u> Avada rohkem keskkonnateadlikuse teema ja selgitada, kuidas me selleni jõuame. Tuua välja Palade loodushariduskeskus, mis on Hiiumaa valla allasutus ning tegeleb igapäevaselt keskkonnahariduse andmisega nii lastele kui täiskasvanutele.	Soostumise kitsaskoht täpsustatud. Toetame keskkonnahariduse teemat.

Selgitus Keskkonnateadlikus saab suurened ainult tänu keskkonnahariduse andmisega. Infot saab leheküljelt www.keskkonnaharidus.ee , kus on kõik õppeprogrammid mille läbi keskkonnateadlikuse tõstmisega Hiiumaal tegeletakse. Hiiumaal on kolm keskust: Palade loodushariduskeskus, Keskkonnaamet ja Ristna külastuskeskus.	
4.Külastuskeskkonna areng Ettepanek Hiiumaa ainulaadsuse rõhutamine läbi olemasolevate objektide nagu näiteks Arteesia kaevud, ilusad rannad, Kaibaldi liivik meteoriidikraater. Meetmena nende parem eksponeerimine ja külastustaristu arendamine.	Kajastatud üldprintsibiina.
2. Päevakorra punkt : Kärdla ja Hiiumaa turundamine 2019 aastal Hetkel puudub Hiiumaa vallal ühine kultuurielu kontseptsioon, komisjon ja muu organ, kes oleks võtnud üle maakonna funktsioonid ja koordineeriks kultuurielu. Teistes maakondades on tööle võetud kultuurikorraldaja , kelle töö ülesanne on valla üleselt koordineerida üritusi, teha reklaami ja selle läbi ka turundada Hiiumaad. Osavallakogu liikmed tegid ettepanekuid Kärdla linna toredamaks muutmiseks. Märksõnad olid • paigaldada ka edaspidi linnaruumi pinke • arendada välja promenaad Rannapaargu juurest Kärdla sadamani ja sealt läbi Hausma Palukülani • korraldada tähtpäevadel üritusi Kärdlas – isadepäev, jõulud, Vabariigi aastapäev, Kärdla linnapäev, emadepäev, jaanipäev, muinastulede öö jne. Üritused ei pea tingimata olema üle Hiiumaalised vaid mõeldud Kärdla inimestele ja nende külalistele • kaasata MTÜ – sid ürituste korraldamisele , neid on Kärdlas väga palju ja nende panus oleks suur. • planeerida üritusi ja tegevusi Kärdla Linnaparki • korrastada Rannapaargu ala – hetkel on rand adrune, haiseb. Merre minev laudtee on ohtlik jne. Võimalusel tuua kevadel liiva . OTSUSTATI 1. Hiiumaa vallal oleks vaja tööle võtta turundusnime. Selline vajadus on välja tulnud läbi aastate korraldatud arenguseminarides, tuleviku aruteludes, arengukavades jm	Toetame osaliselt. Lisada maakonna oluliste investeerimisobjektide alla: Kärdla sadama lähiümbruse arendamine, Promenaadi rajamine Rannapaargu juurest Kärdla sadama ja Hausmani.

ettevõtjate, turismi – ja kultuuri inimeste koosviibimistel. Eesmärgiks on Hiiumaa kui saare turundamine, Hiiumaa märk Hiiumaa toodetele , ürituste koordineerimine jm. turundualane tegevus.	
1. Teed tolmuwabaks. (Rääkimata teede kvaliteedist.) 5 km aastas on selgelt liiga vähe. Peatähelepanu suunata (avaliku kasutusega) külateedele, kus tolmu häirib otseselt elamiste õueala. Mõistlik oleks korraldada ülesaareline küsitlus kus inimesed, kelle elamist tolmavad teed otseselt häirivad saavad sellest teada anda ja seeläbi seada ka prioriteedid. Eriti problemaatiline on see veel kohtades, kus avaliku kasutusega tee läbib eravaldust ja valduse omanik ei saa teha muud kui panna välja sildid „Palun ära tolmuta”. Kohalikud hoolivad, aga turistid enamasti mitte. Ei saa ka neile süüks panna, sest 90 ala ikkagi, isegi sõidab 70'ga. Paraku tolmu- ja turismihooajad suuresti kattuvad. Samuti tuleks luua korralikud ühendused läbi kesk-Hiiumaa Käinasse. Seda just ringtee liinilt Kõrgessaare, Luidja, Leisu. Kümme aastat tagasi ei olnud probleemi, kuid praegu kasutatakse väga suure fraktsiooniga kruusa, mis arvestab ilmselt metsatööstuse raskeveokitega. Sõiduautole on see muutunud hullemaks kui Türgi ralli.	Ettepanek kordub.
2. Prügimajandus korda. Mujal Eestis viib prügiauto tasuta pakendikotid ära graafikujärgselt otse värava tagant ja jätab tasuta uued tühjad kotid asemele. Teavitatakse veel viisaka meeldetuletusega paar päeva ette. Hiiumaal seevastu hakati see suvi väheseid pakendimaju hoopis likvideerima. Seega pakendiringlus vajab kaasajastamist ja korrastamist. Kuid sellest tähtsamgi on võimalus prügi ära anda igas osavallas. See peaks olema lähiaja prioriteet. Oleme isegi käinud Kalanast Hiiumaa prügilasse ja see on ikka lihtsalt üle mõistuse. Prügila iseenesest on ju tip-top, aga näiteks Kõpu poolsaarelt minnes ikka selgelt liiga kaugel. Tegelikult mõjutavad sellised piasjad Hiiumaa konkurentsivõimet palju laiemalt. Kasvõi näiteks ehituse hindu, kus kajastub ka prahi äravedu. Kui prügila võtab 4 eurot, siis 15+ eurot kütusekulu paneb kukalt kratsima. Seega – prahi äraandmise võimalus vähemalt igas osavallas aastaks 2019.	Arengukavas kajastatud ptk 5. Täiendavalt lahendada uue jäätmehankega.
3. Tuleb mõelda suurelt. Tuuletorni projekt on selgelt liiga väike. Kui kõik hiidlased ja Hiiumaa sõbrad sinna kogunevad, siis lihtsalt ei mahu ära. Sellest tulenevalt ka ettepanek asutada sihtasutus HiiuSpaceX. Marsi koloniseerimine, eesmärgiga luua Marsile Hiiumaa	Ei toeta.

koopia koos kogu mere, looduse ja kõigega, mis Hiiumaal on. Kupli all. Arvestades tänast tormilist tehnoloogia arengut tuleb kiirustada, sest Marsi pindala on teatavasti väiksem kui Maal. Siin peavad hiidlased olema esirinnas, sest muidu saab Marss lihtsalt otsa ja hiidlastele ei jää midagi. Sellega seoses meenub üks lugu, kus filosoof kõnnib ja kukub auku. Kui august välja ronib, istub seal kõrval üks vanamees, kes lausub: "Tähti vaatad küll, aga seda mis nina ees ei näe." Meie kolmas ettepanek ongi see, et teeme kõigepealt elementaarsed asjad korda ja siis läheme Marsile.	
ETTEPANEKUD Hiiumaa valla arengukava 2035+ täiendamiseks Ettepanek 1: Lisada Hiiumaa valla arengukavale selle osana oma tegevuspiirkonna arendamisega tegelevate külaseltside arengukavad.	Ettepanek kordub, ei toeta. Vt põhjendust ülalt.
Ettepanek 2: Sõlmida külamaju haldavate seltsidega teenuselepingud mahus, mis võimaldaks igasse külamajja palgata täis- või osakoormusega juhataja, kes korraldab teenuseid vastavalt lepingule ja kooskõlas Hiiumaa valla arengukavaga, hoides külamaja avatuna ning edendades vabatahtlikku ja seltsitegevust.	Toetame osaliselt töötades koos külaseltsidega välja põhimõtted ja konkreetsed pakkumised avalike teenuste delegeerimiseks piirkondade, külamajade kaupa.
Valdkond „Inimareng“, ettepanek riigi tasandi meetme täienduseks : noortel peredel on raske saada eluasemelaenu, võiks olla riigi poolt tugitud tagatisfond	Ei toeta, kuna meetmed läbi Kredexi olemas.
Valdkond „Inimareng“, ettepanek riigi tasandi meetme täienduseks: võiks olla maksuerisused mitte ainult turismiettevõtjatele, vaid kõigile ettevõtjatele	Toetame. Riigi tasandi meetme täienduseks: maksuerisused kõigile ettevõtjatele
Inimareng, võtmenäitajad: Ühe uuringu võiks teha samas kontekstis kui „Hiiumaa ja hiidlane „ (sotsioloogiline uuring) see annaks hea võrdluse	Arengukavas ei täiendaks, täpsustus mõttena arvesse võetud.
Turvalisus, probleemid, kitsaskohad: Kaaluda, kas lõhkekehade teema nii oluline et peaks	Toetame. Kitsaskoht arengukavast välja võtta.

eraldi välja tooma.	
Turvalisus, probleemid, kitsaskohad: lisada kitsaskoht : Halbadel aegadel on meil võtta ainult 4 arsti, kui meil on näiteks 20 kannatajat	Kitsaskoht kriisiplaani osa.
Turvalisus: Kodanik ise peab ka oma turvalisuse eest vastutama .	Toetame. Lisada edutegur: Igäühe vastutus iseenda turvalisuse eest.
LK 17 Eesmärk aastaks 2022 on Hiiumaal vähemalt 10 000 registreeritud elanikku – S.o. utopia + ei ole kooskõlas üleriigilise planeeringuga Eesti 2030+, Hiiu maakonnaplaneeringuga 2030+, statistikaameti rahvastikuproгноosiga, tegeliku olukorraga. Roosad prillid ei päästa, peaks ikkagi tõele silma vaatama. 10 000 on juba aastaid olnud eesmärgiks, aga elanike arv on hoopis langenud ja langeb veelgi. Eesmärk võiks olla sõnastatud - säilitada olemasolevat rahvaarvu (mis tegelikult ei ole samuti tõenäoline), vähendada, pidurdada väljarännet. - suvehiidlastest on saanud 10% püsielanikud. Kas on mõeldud – 10 protsendist suvehiidlastest on saanud püsielanikud? Praegu võib ka aru saada, et suvehiidlastest on saanud 10% ulatuses püsielanikud.	Toetame redaktsioonilist täpsustust (10 protsendist suvehiidlastest on saanud püsielanikud)
Lk 19 Meetmed Riigi tegevustasand (ettepanekud) - Riik ja vald on partnerid Hiiumaa arengu juhtimisel. Ei saa aru, mida siin on mõeldud. Kas praegu ei olegi partnerid?	Toetame meetme välja võtmist.
Lk 33 Eesmärk Lisaks inglise, saksa, vene keelele õpitakse koolides rootsi keelt Lisaks võiks olla ka võimalus õppida soome keelt.	Toetame tegevuse väljaviimist. Vt ülaltpoolt

Eesti ja Soome on tihedalt seotud juba praegu, veel rohkem tulevikus + Hiiumaad külastab palju soomlasi (rohkem kui rootslasi) nii Kärkla sadama kaudu, ekskursioonibussidega kui ka muul moel. Võiks külastada veel rohkem. Vähene keeleoskus on välja toodud ka allpool turismi arendamisel probleemina.	
Lk 58 Tegevuse võtmenäitajad Tiheasustusalal ÜVKga liitumist mitteomavate arv Kärkla Veevärk 513 kasvav Kas peaks olema kahanev?	Toetame, viia redaktsiooniline täpsustus sisse. Tiheasustusalal ÜVKga liitumist mitteomavate arv kahanev.
Rahvatervis: Hiiumaa on kõige enam puukentsefaliiti täis maakond.+ borrelioos. Kaaluda, kas saaks midagi haiguste vältimiseks teha: näiteks teavitustegevus ; näiteks vähemalt laste vaktsineerimine (kui võimalik)	Toetada tegevuse lisamist rahvatervise alla: Teavitustegevuse läbiviimine
Rahvatervis: Eesmärk 2022: Koduõendusteenus on kättesaadav. – võiks olla konkreetsem, täpsustada sõnastus	Ei toeta.
Rahvatervis: Tervisehoiu ja- hoolekandeesutustes võiks olla ka kohalik toit.	Toetame.
Rahvatervise juurde: Kõrgessaares võiks olla pereõde ehk perearsti esindus	Kajastatud eesmärgina. Tegeleme lahenduse otsimisega (nii Kõrgessaares kui Suuremõisas kui lähiaastatel üle - Hiiumaaline väljakutse)
Rahvatervis: Tervisekäitumine meetmena lisada. Ise (täiskasvanud) käitume tervislikult ja teadlikult (viide iseenda vastutus tervise eest).	Toetame täpsustamist, lisada sõnastus Ise käitume tervislikult ja teadlikult.
Rahvatervis vm asjakohane koht : Lisada noorte perede (elamu)programm (Käina näide)	Tegevuskavas kajastatud üürielamute programmi rakendamine
Rahvatervis: kaaluda, kas panna võtmenäitajate alla tervist edendavad lasteaiad ja koolid	Kajastatud haridusvaldkonna mõõdikuna.
Vaba aeg, kultuur, sport ja noorsootöö: Eesmärkide selgitusena toodud spordiürituste loetelu Kärklal 18.09.2018 Toivo Saue . StreetMoto ja Velotuur jätkaks välja. Ettepanek juurde panna: Luidja triatlon ja Hiiumaa Suusamaraton	Ei toeta, kuna sporditoetuste loetelu on vaid illustreerivaks käesoleva aasta näitel. Eesmärk mahuline, et vähemalt sama palju üle-eestilise mastaabiga üritust saarel toimuks.
Vaba aeg, kultuur, sport ja noorsootöö: valla tegevustasandi meede 6. Hiiumaa noorsootöö toimib keskselt koordineerituna ning vastavalt Eesti Avatud Noortekeskuste heale tavale.	Ei toeta. Piirkondlik eripära vaieldamatult kultuurivaldkonnas. Noorsootöös piirkondlike eripärade rõhutamist ei oska eristada.

Ettepanek täpsustada, et piirkondlikud eripärad säiliks.	
Vaba aeg, kultuur, sport ja noorsootöö: Maakondlikult olulised investeeringuobjektid: Motosport – kuidas seda arendatakse. Panna juurde Nurste krossirada (vajab investeeringuid)	Toetame. Lisada Nurste krossirada maakondlikult olulise investeeringuobjektina
Vaba aeg, kultuur, sport ja noorsootöö: Maakondlikult olulised investeeringuobjektid: lisada Malvaste kogupere vabaaja keskus	Ei toeta, kuna omandi vallale üleminekut oleme pidanud läbirääkimisi ala kasutusele võtuks (Kaku elukoht)
Vaba aeg, kultuur, sport ja noorsootöö: Et noored tuleks tagasi : välja töötada motivatsioonisüsteem	Tegevuskavas ette nähtud stipendiumid, üürielamud jne.
Vaba aeg, kultuur, sport ja noorsootöö: Lisada: Sõru väikesadama alal oleks vaja välja arendada rekreatsiooniala (et merekool jätkuks)	Toetame. Kajastatud Sõru sadama arendamise läbi
Vaba aeg, kultuur, sport ja noorsootöö: täpsustada mõõdikut: Noorsootöötaja kutsestandardile vastavad töötajad. Lisada: noortekeskustes töötavad töötajad	Toetame, redaktsiooniline muudatus. Noortekeskustes töötavad noorsootöötaja kutsestandardile vastavad töötajad.
Vaba aeg, kultuur, sport ja noorsootöö: Anu Tammearu- täpsustada mõõdikut: Mõõdik: vastavad kvaliteedinõuetele See tähendab tegelikult hetkeolukorra hindamist. Täpsustada mõõdik maksimum on 4 , alla 2,5 ei tohiks olla (näiteks)	Toetame mõõdiku täpsustamist. Mõõdik: vastavad kvaliteedinõuetele, keskmine hinne vähemalt 3,0.
Haridus: Lisada eesmärk, et loome sellise kuvandi, et koolidest saame digitaalse kirjaoskus (erinevate töötükkide tegemise võimekus)	Kajastatud HTMi prioriteetidena.
Haridus: Koos keeleõppega võiks olla giidiõpe + kodulugu sh militaarturism	Ei toeta. Vajab täpsemalt läbi mõtestamist
Haridus: Lisada eesmärgid: 2035 on Hiiumaa /üks koolidest/ on üks viiest paremast koolist Eestis. /riigieksamite tulemuse põhjal/ Hiiumaa on 2022: on Hiiumaa /üks koolidest/ on üks esimesest kümnest koolist. /riigieksamite tulemuse põhjal/	Ei toeta, kuna hindend vaid üks (kuigi oluline) kriteerium.
Haridus: Ametikoolist võiks saada digiturundaja oskused; eriti hea kui lisada loovus ja selle arendamine	Ei toeta. Vajab kooli jt osapooltega konkreetsete prioriteetide väljatöötamist ja kokkuleppimist.
Haridus, meede valla tegevustasand: 3. Hiiumaa haridusasutustes on kvaliteetne, kohalik toit Ettepanek: rõhutada, et koha peal valmistatud toit.	Ei toeta.
Haridus; Mandril luuakse tugiteenuste tagamiseks tugikeskused. Võiks ka nii teha	Ei toeta, vajab sisustamist (esmlt tegevuskavas kajastatud

(praegu Rajaleidja ei taga teenusele vastavust)	tegevusena vajaduste kaardistus).
Haridus: lisada, et tehakse hariduse arengukava	Ei pea vajalikuks valdkondlike arengukavade loetlemist, tegemine vajaduspõhiselt.
Haridus: Kaaluda muuta mõõdiku tulemi sõnastust nii, et mitte eakate osakaal ei vähene vaid alla 50ste osakaal suureneb ehk noori tuleb juurde	Toetame.
Majandusareng: Luua moderne ja kaasaegne töökeskkond, kuhu noored tahaks tagasi tulla. Otsida ettevõtteid, kes tooks siia oma töökohad, kui siin oleks sobilik koht: digiturundajad, veebiarendajad, veebidisainerid jt	Osaliselt toetatud, tegevuskavas kajastatud ettevõtlusinkubaatori loomine.
Sotsiaalne kaitse: -Puuetega inimestele teenuste osutamisel tehakse koostööd asjakohaste kodanikeühendustega ja meditsiinitasutustega.	Toetame redakts. täpsustust.
Sotsiaalne kaitse: Maakondlikult olulised investeeringuobjektid Lisada Hellamaa Sotsiaalküla	Toetame maakondliku investeeringuobjektina lisamist: Hellamaa perekeskuse arendamine
Häired elektrivarustuses ja ebastabiilsed ühendused mandriga võiks olla ka turvalisuse kitsaskohad.	Toetame.
Majandusareng: Printsibid võiks olla kuskil, kus on kirjas kui suurt ettevõtet me üldse Hiiumaale ootame suurus. Olulised piirjooned peaks määratletud olema.	Ei toeta.
Majandusareng: ettepanek välja võtta mahe-teema.	Ei toeta.
Majandusareng: Ettepanek – välja võtta punkt: • Viiakse ellu meretuulepargi koostööleping Nelja Energia ASi, OÜ Hiiumaa Offshore Tuulepark ja Hiiumaa valla vahel	Toetame.
Majandusareng: Ettepanek oleks välja võtta punkt: • Viiakse ellu meretuulepargi koostööleping Nelja Energia ASi, OÜ Hiiumaa Offshore Tuulepark ja Hiiumaa valla vahel	Toetame.
Majandusareng: Ettepanek oleks välja võtta punkt: • Viiakse ellu meretuulepargi koostööleping Nelja Energia ASi, OÜ Hiiumaa Offshore Tuulepark ja Hiiumaa valla vahel	Toetame.
Majandusareng: Kõrgessaare tehnopark ja sadama ümbruse lähi- ala tööstusala. Panna 4 aastasesse tegevuskavasse.	Ei toeta. Vt põhjendust ülalt.
Majandusareng: Osaletakse üürimajade programmis.	Ei toeta, kuna igal juhul oluliseks eelduseks koostöö.

Ettepanek: täiendada, et tehakse koostööd erasektoriga, tööandjatega (süsteemselt)	
Majandusareng, tegevuskava : Kaardistatakse saare taastuenergia ja biomajanduse (sh jäätmete) potentsiaal väärtuspakkumiste koostamiseks loodusressursi väärindamiseks Ettepanek täiendada nii, et tuleks välja ka maavarade kontekstis tuleks kohalik ressurss	Toetame. Loodusressurss hõlmab ka maavarasid.
Taristud ja ühendused: tähelepanek: kui töötatakse välja avaliku ruumi kujundamise põhimõtted, kas siis ei võiks ka ette näha, et avaliku raha eest ostetakse kunsti	Ei toeta.
Taristud ja ühendused: ettepanek riigile: Õhu keskpinge kaablid pandaks maa sisse Nõmme külast edasi Putkaste ja Vaemlani.	Toetame üldprintsipi lisamist taristute ptk riigi meetmena: Õhu keskpinge kaablite asendamine maakaabliga (nt Nõmme külast Putkaste ja Vaemlani).
Taristud ja ühendused, ühishuvid naabermaakondadega: lisada Saaremaa- Hiiumaa sild	Toetame/ei toeta.
Taristud ja ühendused: Elektri ringtoite loomine võtta välja, kuna pole vajalik Hiiumaal.	Ei toeta.
Taristud ja ühendused: panna sadamate täpsed nimed (Sõru sadam , Sõru väikelaevasadam)	Toetame redaktsioonilist ettepanekut..
Taristud ja ühendused: • Heltermaa - Rohuküla ja Sõru - Triigi sadamatesse varu- ja lisaparvlaevade sildumise võimaluse loomine. Ettepanek: Tuua välja, et see on ka ühishuvina. Triigis juba on olemas , võib ära kustutada.	Toetame. Osaliselt kajastatud juba.
Taristud ja ühendused: lisada Nurste- Harju riigitee tolmuvaabaks	Toetame. Tegevuskavas kajastatud.
Taristud ja ühendused: lisada, et Emmaste kergliiklustee pikendada Sõruni	Ei toeta, üldprintsipis.
Taristud ja ühendused: ettepanek panna kergliiklusteed tähtsuse järjekorda (Lauka- Kõrgessaare esimeseks, Malvaste teerist- Reigi kiriku parkla viimaseks)	Ei toeta. Täpsustub eelarve koostamise käigus.
Taristud ja ühendused: Lisada tegevusena: Olemasolevate sadamate taristute korrashoid (Kärdla sadam jne)	Toetame.
Taristud ja ühendused: ettepanek konkreetselt loetleda, milliseid lautrikohti korda planeeritakse teha	Ei toeta. Üldprintsipina kajastatud. Koostöös Hiiu Kalaga üle vaadata.
Taristud ja ühendused: ettepanek panna mõõdik(ud) valla huvidest lähtuvalt: näiteks et sõidukite ja reisijate kasv parvlaeval oleks kõrg-hooaja väliselt	Toetame osaliselt. Mõõdiku täpsustus: sõidukite ja reisijate arvu kasv, sh sept-aprill
Külastuskeskkonna areng: lisada kitsaskoht, et ei kasutata kohalikke giide, (mandrilt tulevad bussid, kaasas mandri – giid, kes tegelikult ei tunne Hiiumaad , mistõttu jääb külastuskogemus tegelikult poolikuks).	Toetame.
Külastuskeskkonna areng: • Taastada riiklik järelevalve majutusteenuse osutajate üle Ettepanek: sõnatus paremini läbi mõelda	Toetame tegevuse välja viimist.

Külastuskeskkonna areng: Taastada riiklik järelevalve majutusteenuse osutajate üle Ettepanek: täpsustada sõnastust	Sama ettepanek. Toetame tegevuse välja viimist.
Külastuskeskkonna areng: • Riigile kuuluvate Hiiumaa sümbolite (Kõpu, Ristna, Tahkuna tuletornid, Suuremõisa loss) vallale üleandmine. Ettepanek: Kaaluda hoolega enne kui need endale tahta.	Tegevusi jätkuvalt kajastada tegevuskavas.
Külastuskeskkonna areng, meede 3. Turismitoodete ja -teenuste arenduse juhtimine. Ettepanek : asendada juhtimine teise sõnaga, näiteks koordineerimine	Toetame redakts. ettepanekut
Külastuskeskkonna areng: lisada Sõruotsa kompleksne arendamine	Toetatud läbi sadama-ala arendamise.
Külastuskeskkonna areng: lisada Käina Kiriku renoveerimine (olemas projekt, kontserdipaiga arendamiseks) – Käina Martini Kogudus	Toetatud osaliselt üldise printsiibina.
Külastuskeskkonna areng: lisada Kassari kabel (Käina Martini kogudus)	Toetatud osaliselt üldise printsiibina.
Külastuskeskkonna areng: võiks täpsustada, mida mõeldakse Hiiumaa hea teeninduse ja teenuste kvaliteedi põhimõtete väljatöötamise all	Toetame sõnastuses: Olemasolevate kvaliteedimärkide (roheline märk, EHE jne) ja hea teeninduse ja teenuste kvaliteedi arendamine
Külastuskeskkonna areng: võiks sees olla Vaemla villavabriku toetamine	Toetatud üldise printsiibina.
Külastuskeskkonna areng: lisada printsiibina, et arendada / toetada ettevõtjate/ kodanikeühenduste initsiatiivi külastusobjektide külastusobjektidena lahti hoidmisel. enda esitlusel jne	Toetatud osaliselt.
Külastuskeskkonna areng: Kaaluda, kas panna mõõdikuks mitte lihtsalt keskmine voodikohtade täituvus vaid hoopis täituvus nn madalhooajal	Ei toeta, kuna statistika ei kajasta päriselu (hooajalised erinevused liiga suured)
Keskkonnahoid ja –teadlikkus • Jõgede suublad on kinni kasvamas ja ummistuvad ohtlikult loodusjõudude (torni) tagajärjel.	Toetame.
Keskkonnahoid ja –teadlikkus: lisada Hiiumaa metsaressursi säästlik kasutamine , meede riigile	Toetame.
Keskkonnahoid ja –teadlikkus: Hiiumaa loodus on puhas-hoiatud.	Toetame.
Keskkonnahoid ja –teadlikkus: lisada: Käina lahe suubuvad ja väljuvad kanalid vajavad puhastamist (Keskkonnaametile, ettepanek riigile)	Toetame.
Keskkonnahoid ja –teadlikkus: Ettepanek riigile: Lihtsustada suublate puhastamiseks lubade andmist (kui torm ummistab suubla näiteks)	Toetame.
Keskkonnahoid ja –teadlikkus: ettepanek riigile metsa poliitika vajab ümbervaatamist, säästlik (tulevikku vaatav) ressursikasutamine Kas saaks piirata aega, millal metsaraiet tehakse. (raierahu).	Osaliselt toetatud.

Erametsaomaniku jätkuv harimine .	
Keskkonnahoid ja –teadlikkus: tegevused : Korraldatakse koolitusi, infopäevi, konverentse jm. tegevusi asjakohastel teemadel Korraldatakse suve-/ talveülikoole rohemajanduse teemadel. Ettepanek lisada koostööpartneriks tegevuste elluviimisel Palade Loodushariduskeskus	Toetame.
Inimareng eesmärk juurde: Kasvatada nende hiidlaste arvu, kes reaalselt saarel elavad (hindamise aluseks näiteks avalike teenuste kasutamine, vaja välja töötada metoodika-kasutada ülikoole üliõpilasi).	Osaliselt toetatud.
Inimareng: Suvehiidlaste rolli tähtsustamine ja arvu kasvatamine (mõelda läbi, keda me tegelikult siia ootame ning vajame) . Lahendus näiteks „Hiiumaale elama „ programm (sh nende inimestega tegeletakse, kes on siia jõudnud ; vallas peab olema inimene, kes vastutab selle tegevuse eest)	Osaliselt toetatud.
Inimareng: täiendada lauset saarelisuse rõhutamisega. Sarnaselt Kagu-Eestiga, Ida-Virumaaga Hiiumaa kui saare arengu toetamiseks eriprogrammi loomine:...	Toetame.
Inimareng või rahvatervis: Kitsaskoht:/mees-vähese keeleoskusega/ naistearsti olemasolu. Spets. lastearsti puudumine; erakorralise abi kättesaadavus kehv (ootus riigile)	Toetatud Hiiumaa Haigla erialade jätkamise põhimõttega.
Valitsemine. Ettepanek moodustada valla kinnisvara haldamise ettevõtte (a'la nagu riigi kinnisvara)	Ei toeta. Vajab täpsemat eeltööd, millega tegeleme.
Valitsemine: Lisada tegevus. Koostöös valdkondlike esindus(katus)organisatsioonide rollide ootuste ülevaatamine ja org.ni kaasajastamine (praegu kas passiivsed või on aja jooksul funktsioonid muutunud võrreldes nende loomisega).	Ei ole arengukava tegevus. Koostöö katuseorganisatsioonidega igapäevategevus.
Valitsemine: Kui oluliseks peab vald vabatahtlaste ettevõtlusaktiivsuse suurendamist ja kas on vald valmis selleks panustama (külaseltside arenguvajadused on kaardistatud). Ettepanek lisada tegevus: Töötatakse välja vabatahtlaste tugiprogramm, mille läbi suurendatakse nende ettevõtlusaktiivsust.	Ei toeta, pigem rakendada olemasolevaid meetmeid vabatahtlaste paremaks (ise)majandamiseks.
Valitsemine: Lisada uus meede või tegevus: Kontakti ja suhtluse säilitamine, infobaasi omamine Hiiumaal õppinud noortega, kaasamine (õpingute ajal ja pärastpoole)	Toetame
Rahvatervis, meede 2 . täiendada meedet: ja soodsa keskkonna loomine tervislike eluviiside soosimiseks.	Ei toeta, kajastatud
Rahvatervis: tuua välja ka kitsaskoht, et noorte hulgas levib sotsiaalne tõrjutus	Toetame.
Vaba aeg, sport, kultuur ja noorsootöö: täpsustada, et ühtne üle-Hiiumaaline kultuuri-, spordi- ja vaba aja tegevusi kajastav veebileht osa www.hiiumaa.ee lehest	Toetame.
Vaba aeg, sport, kultuur ja noorsootöö: ettepanek tegevuse täienduseks (meede 4): Toetatakse etendus-, kontsert- ja näitustegevusi vajaliku väliürituste taristu (nt elekter,	Ei toeta loetelu lisamist, mõeldud üldisena nii sise- kui välisüritusi.

tualetid, vesi, riiete vahetamise ruum jms) ja inventariga nt peolauad, toolid, välitelgid, mobiilne välilava.	
Haridus: täiendada eesmärki 2022, et rootsi keelt õpetatakse vähemalt 2 põhikoolis	Ei toeta, ettepanekuna. Viia rootsi keel välja viia.
Haridus, meetmed, ettepanekud riigile: Hiiumaa Ametikoolis peaks ikka peale põhikooli võimalus omanda eriala (näiteks kaubandusteenindaja, ehitaja vm)	Ei toeta.
Haridus: lisada tegevus meetmele 1: Koordineeritakse sisehindamise läbiviimist ühtse süsteemi alusel (läbiviija Hiiumaa Arenduskeskus – „Ettevõtlik kool“, programmi kaudu tehtav sisehindamine)	Ei toeta, kuna pole arengukava tasandi teema.
Haridus: näiteks Kõpu õppekompleksi uus funktsioon võiks olla loomemajanduse residentuur. Eelduseks muude teenuste arendamine (kauplus näiteks). Või majutusasutus (hostel) suurtele gruppidele (50in). Lõimumislaagrite korraldamine vm	Ettepanek vajab läbi arutamist ja tööd
Sotsiaalne kaitse: kaaluda kas mõõdikut „toetuse saajate arv“ muuta, hea oleks teada toetuse saajate struktuuri, mis toetused seal taga on. Lisada allmärkus, milliseid toetusi selle alla mõeldakse. Majanduslanguse tingimustes ei pruugi olla tulek kahanev, pakume välja, et: ei kasva üle 20%	Ei toeta, eesmärk siiski kahanemine
Majandusareng: Lisada, et toimub ka „Hiiumaa väljakutse Juunior“ (Henri Reederi ettepanek, et toimuvad ideekonkursid noortele)	Ei toeta, kuna noored võivad osa võtta ka n.ö suurest programmist.
Majandusareng: ettepanek suunata järgmise nelja aasta jooksul arengu strateegia elluviimiseks eraldatava riikliku investeringute toetuse raha järgmisteks tegevusteks : 1) kaasaegse kontorihoone/-keskkonna rajamine, 2) munitsipaal korterite kaasajastamine, üürimajade-korterite loomine, 3) tööstusalade infra arendamine (summa on ca 240 tuhat eurot aastas)	Toetatud osaliselt (p1 ja p 3)
Majandusareng: lisada tegevusena, et kaasajastatakse olemasolevad munitsipaal eluruumid. Kaaluda, kas lisada, et ostetakse juurde munitsipaal eluruumid	Ei toeta, kuna jooksev remont jm kaetud. Vajadus uute kaasaegsete eluasemete järele.
Majandusareng. Ettepanek mõõdikuna võtta aluseks ka mediaanpalk.	Toetame.
Mediaanväljamakse tähistab töötajatele tehtud väljamaksete summat, millest suuremaid ja madalamaid väljamakseid oli võrdselt. Maksu- ja tolliameti andmetel oli 2018. aasta teise kvartali Eesti keskmine mediaanväljamakse 1014 eurot, Hiiuma maakonnas 1000 eurot	
Taristud ja ühendused : Lisada riigi ettepanekutele täienduseks : Et lennujaam oleks liidetud pagasiteenuse nõ jätku- lendude süsteemiga (näiteks pannes pagasi Brüsselis tee, tuuakse see kohale Kärdlasse)	Toetame põhimõtet, sisu vajab täpsustamist
Taristud ja ühendused; meede 4, lisada tegevus: Toetatakse väikesadamate võrgustiku väljaarendamist	Tegevuskavas kajastatud.

Külastuskeskkonna areng: Muuta meetme 3 nimetust. Uus sõnastus: Turismiarendustrateegia arenduste juhtimine	Ei toeta, jääme Paabu ettepaneku juurde.
Valdkondlik visioon Hiiumaa on Eesti kõige turvalisem maakond, mis pöhib paljude aktiivse boiakul ja panusel Valdkondlik visioon toetub kriitilistele eduteguritele, milleks on: • Õigeaegne teavitustegevus • Ennetustegevus • Teadlikkus • Koostöö • Igaühe vastutus iseenda turvalisuse eest Probleemid ja kitsaskohad, mis vaja lahendada • Metsades/ meres esineb sõdadest jäänud lõhkekehi. • Esineb narkootiliste ainete kasutamist ja vahendamist. • Tabatud joobes juhtide kõrge osakaalutus (7%); Eesti keskmine 5,4%, Eesti madalaim 4,0%.¹ • Uppumistest ja veeõnnetustest päästetute arv (suhtarvuna 100 000 elaniku kohta) on Eesti halvim 22,6%.² • Eri- Erakorralise abi kättesaadavus liialt ilmastikust sõltuv. • Väga suur vastutus on vabatahtlikel päästjatel, samas puuduvad piirkonniti tingimused nende poolt aastaringseks kiireks päästevõimekuse tagamiseks. • Vabatahtlike päästjate ja merepäästjate riigi poolne rahastusskeem ei taga nende tegevuse jätkusuutlikkust Valdkondlik eesmärk 2035+ Omand on tõhusalt kaitstud. Avalik ruum on turvaline. Õiguserikkumisi ja kuritegusid on minimaalselt. Toimib kvaliteetne, kindel ja kiire eri- erakorralise abi korraldamine. Päästevõimekuse tase, nii inim- kui materiaalne (reageerimiseks vajalik taristu, päästetehnika ja-varustus), on kõrge ka vabatahtlikel päästjatel ja vabatahtlikel	Toetame

¹ Näitaja arvutatakse 1000 elaniku kohta Allikas: Tervise Arengu Instituut, Hiiumaa tervise ja heaolu ülevaade 2018.

² Näitaja arvutatakse 100 000 elaniku kohta Allikas: Tervise Arengu Instituut, Hiiumaa tervise ja heaolu ülevaade 2018. Eesti keskmine näitaja on 5,9%, Eesti parim näitaja on 2,0%.

merepäästjatel.

Aastaks 2022

- On päästevõimekus kõrge. Vabatahtlikel päästjatel ja vabatahtlikel merepäästjatel on kasutada piisavalt ressursse.
- Toimib mitmepoolne koostöö eri-erakorralise abi osutamisel.
- Kuritegevuse tase on langenud.
- Jätkuvalt on piisavalt motiveeritud abipolitseinikke

Meetmed

Riigi tegevustasand (ettepanekud)

- Määratleda Kärkla lennujaam kui varu-lennujaam nii haigla kui pääste jaoks. Kärkla lennuväli on oluline maandumis- ja tankimisvõimalustega lennuväli rahvusvaheliste merepääseoperatsioonide läbiviimisel Läänemere keskosas.
- Luua tingimused vabatahtlikele päästjatele aastaringse päästevõimekuse tagamiseks (näiteks Kõpus tuletõrjeauto talviseks hoidmiseks garaaž; mobiilsed hoiutingimused eri piirkondades merepäästevahendite aastaringseks hoiustamiseks (mobiilsed hoiustamiskohad Kõpu piirkonnas n: Hirmuste lautrikohas, Suureranna lautrikohas; Haldi või Öngu sadamas vajadused; ning ka olemasolevate ehitiste baasil kohtades, kus on see võimalus olemas; enamasti vajavad olemasolevad ehitised sobilikumaks kohandamist).
- Luua vabatahtlike päästjate ja vabatahtlike merepäästjate rahastusskeem, mis tagab nende tegevuse jätkusuutlikkuse (piisavalt raha - taristu ülalpidamiseks; tehnika ning varustuse hooldamiseks ja uuendamiseks; inimeste väljaõppeks ning järjepidevaks täiendkoolitamiseks ; ennetustegevuseks sh näiteks kalurite koolitamine; noorte järelkasvu ette valmistamiseks; teavitustegevuseks; nõustamistegevusteks jms).

Koostöö, partnerlus kolmandate osapooltega (sh naabermaakonnad)

- Osaletakse aktiivselt ennetustegevusprogrammides ja -kampaaniates koostöös Politsei- ja Piirivalveamet, Maanteeameti, Päästeameti jt asjakohaste organitega.
- Ükski ohver ei ole üksik - koostöös ohvriabi süsteemi jt asjakohaste partneritega tagatakse õigeaegne ja vajalik abi kuriteoohvritele.
- Vabatahtlike päästjate, vabatahtlike merepäästjate, Politsei- ja Piirivalveameti, Maanteeameti, Päästeameti, Kaitseliidu, kodanikeühenduste (näiteks MTU Hiu Häljesõnumisõhustuste parendamine, Hiiu- ja Muhu Mudeliklubi - droonide kasutamine otsingutel, MTU O Ring Dageida Divers Club- sukeldujad) ning muude asutuste/ ettevõtete koostöövõimekuse arendamine päästetöödel, ennetustegevuses, koolitamisel ja noorte järelkasvu ette valmistamisel.

Meede 3. Kodanike teadmiste ja aktiivsuse soodustamine turvalisuse küsimustes (õigusrikkumistest teavitamine, kodanike enda aktiivsuse tõstmine oma vara kaitsmisel, naabrivalve jms)			
Teavituskampaaniatest osavõtt ja läbiviimine (vägivallavastane ennetustöö, mõjuainete kahjulikkuse teavitustegevus; muude riskikäitumiste vähendamisele suunatud tegevused).	2019-2022	Hiiumaa V	
Taristud ja ühendused: Meede 5, Avaliku ruumi kujundamise põhimõtete väljatöötamisel tuleb lisaks meie tavapärastele nn väravatele (Heltermaa, Sõru ja lennujaam) pöörata tähelepanu Kärkla sadama piirkonna kui värava kujundamisele (juurdepääsuteed, viidad jne)			Kajastatud turismiarengu ja Kärkla sadamapiirkonna arendamise all.
Pöördume Kalana Küla Seltsi nimel seoses maakonna arengukava 2035+ ettevalmistamisega. Oleme tutvunud selle projektiga ja soovime esitada oma ettepanekud selle täiendamiseks. Punkt 3. Taristud ja ühendused Alajaotus Maakondlikult olulised investeeringuobjektid, lk 48 1) Lisada järgnev punkt (punkti „Sõru sadamataristu kliendisõbralikumaks muutmise“ järgi): Ristna jahisadama poolelioleva taristu väljaarendamine Kalanas 2) Täiendada tegevuskava, lk 49 tabel, Meede 4. Arengut toetav kvaliteetne taristu Praegune sõnastus: „Arendatakse Ristna jahisadamat koostöös kogukonnaga“ Uus sõnastus: „Ristna jahisadama munitsipaliseerimine, loodava sadamate ühendasutusega liitmine ja poolelioleva sadamataristu väljaarendamine külastus- ja päästesadamaks koostöös kogukonnaga“ Ettepaneku taust Turism on Kõpu poolsaarel kujunemas kõige olulisemaks majandusvaldkonnaks ja Kalana on muutunud viimase kümnendiga kohalikuks tõmbekeskuseks. Selles sektoris on üheks suure potentsiaaliga valdkonnaks mereturismi arendamine. Kui mereturist jõuab ükskõik mis jahisadama kaudu Hiiumaale, siis suure tõenäosusega külastab ta mitte ainult sadamat, kuhu saabub, vaid ka muid Hiiumaa vaatamisväärsusi ning tarbib kaupu ja teenuseid üle kogu Hiiumaal. Seega on selline mereturist kogu Hiiumaa huvides, mitte ainult sadamapiirkonna huvides.			Toetame, sõnastuses: Ristna jahisadama ja selle otseste naabersadamate poolelioleva taristu väljaarendamine Kalanas. Ristna jahisadama arendamine koostöös kogukonnaga, sealhulgas selle munitsipaliseerimise analüüsimine.

Praegu puudub külalisalustel Hiiumaa läänetipus võimalus silduda ja sadamateenuseid kasutada (lähimad sadamad, kuhu saab silduda jahiga, on ca 30 miili kaugusel). Sadama puudumisel puudub ka kiire merepäästevõimekus, mis on samuti oluline nii riigile kui ka maakonnale. Külakogukonna soov ja tahtmine on tuua Kalana tagasi Hiiumaa sadamate kaardile ja viia sellega Kõpu poolsaare turismivaldkonna areng uuele tasemele, ühtlasi annaks see ka Politsei- ja Piirivalveametile võimaluse kasutada sadamat läänepoolse merepiiri kaitseks ja/või kontrolliks. Praegune arengukava sisaldab meetmena ka Ristna jahisadama (asukohaga Kalanas) arendamist koostöös kohaliku kogukonnaga. See on tervitatav algatus, sest Ristna jahisadama puudumine on oluliseks takistuseks arengukavas toodud visiooni elluviimisel. Praegu on Ristna jahisadama rannaserva rajatud Euroopa Liidu investeeringutoetuste abiga valgustatud promenaad, laste mänguväljak ja kaldakindlustus ning merre rajatud muul, mille ehitus paraku seiskus 2013. a, sealhulgas ka vahendite puudumise tõttu. Muuli rajamisse on praegune omanik OÜ Ewent (koostöös Kalana Küla Seltsiga) teinud olulisel määral ja sisuliselt avalikes huvides investeeringuid omadest vahenditest. Mõistlik ja Hiiumaa kui terviku huvides oleks antud jahisadama arendus viia kiiresti lõpule, et mitte kaotada pooleliolevat rajatist meres (muuli), mis ei pruugi olla piisavalt kaitstud tõsiste tormide vastu. Soovime praegust tegevuskava täiendada ja fikseerida ühtlasi arengukavas, et poolelioleva Ristna jahisadama taristu väljaarendamine oleks maakondlikult oluline investeeringuobjekt Kõpu poolsaarel. Ristna jahisadama munitsipaalomandisse üleminek oleks meie hinnangul sisuliseks eelduseks Ristna jahisadama lõpuni väljaarendamiseks (praegune omanik OÜ Ewent, juhatuse liige Endel Evert, on väljendanud tõsist huvi alustada läbirääkimisi tingimuste kokkuleppimiseks ja saatnud vallavalitsusele ka vastava kirjaliku pöördumise). Pärast munitsipaliseerimist ja väljaarendamist, kaasates selleks Euroopa Liidu investeeringutoetusi või muid vahendeid, võiks liita Ristna jahisadama kui majandusüksuse kokku muude Hiiumaa valla sadamatega (Sõru, Orjaku, Naistlaiu), et tagada kuluefektiivne sadamate majandamine. Loodame, et meie ettepanekud leiavad mõistmist ja aktsepteerimist.	
Ettepanekud arengukavasse, mida ma esimese hooga seal ei silmanud ja mis võiksid seal kajastuda. 1. Vabadussõjas langenute mälestusmärgi rajamine Pühalepa kiriku ette.	Toetatud osaliselt: 1) Toetame 2) Toetame

2. Kärkla rannikuala läbiva promenaadi rajamine. 3. Kärkla ajaloolise supelmaja(de) rajamine randa. 4. Hiiumaa parkide arendamine, taastamine, hooldamine (nt Vaemla, Kõrgessaare, Reigi) 5. Kärkla miljööväärtusliku ala teemapleneeringu koostamine ja elluviimine (nt ka restaureerimise toetamine). 6. Kärkla ajaloolise ala kraavide teemalise planeeringu koostamine (kuivendamise süsteemi taastamine). 7. Hiiumaa kalmistute inventeerimine ja alalooliste hauatähiste taastamine. 8. Kärkla veevärgi reoveepuhasti katmine/parendamine vms, mis vähendaks selle levitatavat haisu. 9. Gotlandi lennuliini taastamine(nt kord kuus)	3) Kajastatud üldprintsibiina piirkonna arendamisena. 4) Hoolduskavades olemas, ei ole arengukava teema 5) Ei toeta, on hõlmatud üldplaneeringuga 6) Ei toeta, ei ole arengukava teema 7) Ei toeta, ei ole arengukava teema 8) Toetame, kajastatud valdkonna tegevuskavas 9) Ei toeta
Meil on üks väga heas korras maantee keha, mida aga kahjuks keegi ei sõida. Põhjuseks kruusakate, seega tolmutee, mis 21.sajandisse enam ei sobi. Jutt on nõ Hüti teest, mis on otsetee Käina kandi ja Kõpu vahel. Käina rahvas sõidab juba aastakümneid Kärkla kaudu 20 km-se ringiga Kõrgessaare ja Kõpu kanti. Ka Heltermaalt sadamast tulijad sõidavad ju Kõppu samuti 10 km-se ringiga Kärkla kaudu, otsem tee oleks sadamast Käina kaudu Puski risti (vt. kaarti). Seega tingimata tuleks lähiaastail nimetatud maantee kõvakatte alla viia sõidetavaks omadele ja külalistele.	Tegevuskavas kajastatud.
Mul oleks 2 ettepanekut arengukavasse, mida praeguse seisuga ei hooanud: 1. Lk 48 lisada oluliste investeerimisobjektide kergliiklusteede nimistusse Vaemla-Kassari-Luguse kergliiklustee (paralleelselt teega nr 12123, mis on kitsas ja kus rattureid palju. Sellega hõlbustame liiklust ja soosiks inimeste tervist).	Ei toeta
2. Päikesepaneelidel töötav valgustus võiks olla tähtsamates bussipeatustes nagu mandril igal pool levinud.	Toetame, kajastatud arengukavas
Arengukava leheküljel 57 on sõnastatud keskkonnahoiu ja -teadlikuse meetmed Riigi tegevustasand (ettepanekud) • Luua programm kalaressursi liigilise koostise suunamiseks. Keskkonnaamet on Euroopa Merendus- ja Kalandusfondi (EMKF) 2014–2020 toel alustanud kalade kudetingimuste parandamist meres, jõgedes ja järvedes (EMKF meede 1.18). Meetme eesmärgiks on merekeskkonna bioloogilise mitmekesisuse ja ökosüsteemide kaitse ning taastamine. Ettepanek saab olla, et toetuse kasutamise kavva saaks kõigist maakondadest, sh Hiiu maakonnast toetatavaid tegevusi.	Toetame. Lisada: Riigi tegevustasand (ettepanekud) • Luua programm kalaressursi liigilise koostise suunamiseks. Keskkonnaamet on Euroopa Merendus- ja Kalandusfondi (EMKF) 2014–2020 toel alustanud kalade kudetingimuste parandamist meres, jõgedes ja järvedes (EMKF meede 1.18).

Merekeskkonna bioloogilise mitmekesisuse ja ökosüsteemide kaitse ning taastamise programmi toetuste kasutamise kavasse toetatavate tegevuste nimetamine kõigist maakondadest, sh Hiiu maakonnast	
Tarmo Mänd tegi ettepaneku lisada Hiiumaa valla arengukavasse 2035 Vabariigi Valitsuse poolne meede Hiiu maakonna avaliku sektori rahastamisel erisuste kohaldamiseks kompanseerimaks Hiiumaa eripäradest tulenevaid negatiivseid mõjusid. Komisjon toetas seda ettepanekut. Tarmo Mänd tegi ettepaneku koostada eelarvestrateegia osavaldade lõikes. Komisjoni teised liikmed seda ettepanekut ei toetanud.	Toetame, põhimõtte Hiiumaa eriprogrammis kajastatud. Ei toeta teist ettepanekut
Palun lisada. lk 25 Aastaks 2022 Hiiumaa haridusasutuste ümbrusesse luuakse järk-järgult autovabad tsoonid	Toetame.
Lisada oluliste inveteeringuobjektidena lk 53 Puski Kristuse Sündimise kirik Lk 48 Puski surnuaia tee ja parkla	Toetatud üldise printsiibina.
Teen ettepaneku, et lasteaia avaldused saaks Hiiumaal teha digitaalselt ja et järjekord/ootenimekirj oleks lapsevanematele nähtav ning juurdepääsetav.	Toetatud üldise printsiibina, tegemist igapäevatööga.
1.VISIOONI ETTEPANEK: piirduda ühe üldise visiooniga kogu Hiiumaa jaoks. <i>Valdkondade juures tuua välja eesmärgid, kuna kõikide valdkondade visioonid peavad nagunii lähtuma suurest visioonist.</i> 2.Hiiumaa visioon 2035+ Hiiumaa on unikaalne kooslus puhta looduse keskel toimivast kaasaegsest elukeskkonnast, mis on tänu kvaliteetselt toimivatele tehnilistele lahendustele suurepärasel ühenduses välismaailmaga. 3. ETTEPANEK VÄÄRTUSTE SÕNASTAMISEL: võtmesõnad ja alusväärtused võiks panna kokku, kuna hetkel on neid asju liiga palju ning peamine ei jää kõlama. Pigem tuua	1.Visioonid ja 2035+ eesmärgid jäävad 5 strateegilisel peatükil, inimarengu visioonid koondatakse kokku. 2. Toetame 3. Toetame

välja 4-5 väärtust ja kirjutada need lahti.

Hiiumaa tuleviku kujundamisel järgitakse järgmisi väärtusi:

hiidlaseks olemine - väärtustame kohalikku inimest ja pärandit, hoiame au sees hiiu keelt ja kultuuri ning kanname uhkusega hiidlase identiteeti;

innovatsioon – oleme avatud teaduspõhisele majandusele ja uutele tehnoloogilistele lahendustele ning oskame neid kasutada ettevõtluses, saare elanike ja külastajate hüvanguks, väärtustame elukestvat õpet;

hoolivus - väärtustame igat saare elanikku, ettevõtjat ja külalist, meil on turvaline elukeskkond, kvaliteetsed avalikud teenused.

keskkonnahoid - konkurentsivõimeline ja jätkusuutlik ettevõtlus- ning mitmekesine ja looduslähedane külastuskeskkond; väärtustame ja arendame keskkonnasäästlikku ning –teadlikku tarbimiskultuuri ja hoiame saare puhtana.

avatus maailmale - meil on stabiilsed ühendused nii kohapeal kui välismaailmaga, oleme uudishimulikud ja julged, teame oma tugevusi ja õpime teistelt.

Konkreetsed ettepanekud valdkondade kaupa*

*Kaldkirjas on selgitused ja punasega on välja pakutud alternatiivsed sõnastused

4. Arengukava elluviimise korraldus (lk. 58-59)

Arengudokumendi vastuvõtmist, uuendamist ja **elluviimist** juhib Hiiumaa Vallavalitsus. Avalikkusele esitletakse arengudokumendi rakendamise tulemusi **iga-aastaselt** Hiiumaa arenguseminaril ja need avaldatakse Hiiumaa majandusülevaates. **Arengukava täitmise üle teostab järelevalvet Hiiumaa vallavolikogu.**

Visioonid

Piirduda ühe üldise visiooniga kogu Hiiumaale ja valdkondades sõnastada pigem kaugemad ja lähemad eesmärgid. Mitmel pool ongi juba valdkondlikud visioonid sõnastatud pigem kaugemate eesmärkidena. Selle võiks kõikides peatükkides üle vaadata, et ükski oluline uus idee kaotsi ei läheks. Kriitilised edutegurid Kriitilised edutegurid tuua välja üldise visiooni juures korraga ja kõikide valdkondade üleselt, kuna mitmed asjad korduvad ja on olulised mitmes kohas. Sellisel juhul võtaks siit peatükist kriitiliste tegurite loetelu ära. Nii muutub taas dokument kompaktsemaks. Lisada kriitiliste edutegurite juurde kultuuripärandi hoidmine ning nii üleriigiline kui rahvusvaheline koostöö. 1. Inimareng Alustada valdkonna üldise kirjeldusega ja loetleda teemad, millest inimarengu suurem peatükk veel koosneb. Seejärel tuua välja valdkondlikud eesmärgid 2035+, probleemid ja kitsaskohad, miks me ei ole eesmärki saavutanud ja alles siis lühiajalised eesmärgid ehk millest alustatakse tegutsemist. Valdkondlikud eesmärgid 2035+ ➤ Hiiumaa elanik on terve, ettevõtlik, haritud ja muutustele avatud, väärtustab oma kodukanti ning panustab Hiiumaa arengusse. ➤ Hiiumaal on hea, turvaline ning väärikas elada läbi terve elukaare. Lisada siia kaugemaid eesmärke alapeatükkidest, kuna nad kõik kuuluvad inimarengu alla ➤ Hiiumaa valda juhitakse väärtuspõhiselt, elanikkond on kaasatud otsustusprotsessidesse. ➤ Hiiumaa valla juhtimisel on sihtsiks elanikkonna kasvatamine läbi kvaliteetsete avalike teenuste ja soodsa ettevõtluskeskkonna. ➤ Hiiumaal on kaasaegne tervishoiu taristu ning professionaalne arstiabi on kättesaadav ➤ Hiiumaa elanikud on eluterve suhtumisega ja tervena elatud aastad on kasvanud 10% võrra. ➤ Hiiumaal on piirkondlikku eripära arvestav, vaimset ja kehalist aktiivsust soodustav ning atraktiivne ja mitmekesine aja veetmise ning enesearengut toetav elukeskkond hiidlastele ja saare külastele. ➤ Hiiumaad tuntakse sportlike tulemuste poolest.	4. Toetame. Toetame. Toetame
---	---

- Laulu- ja tantsupeo traditsioon ja sellega seonduv protsess Hiiumaal on jätkusuutlik.

Probleemid ja kitsaskohad

Probleem ei ole selles, et inimesed vananevad, vaid selles, et sündimus on madal.

Probleem ei ole selles, et suvehiidlasi on palju, vaid selles, et nad on kogukonda vähe kaasatud ja et püsielanike arv jõudsalt ei kasva.

Probleem ei ole selles, et eakaad on palju, vaid selles, et sündimus on madal ja spetsialistidele ei ole järelkasvu. Ka eakas elanikkond saab olla aktiivne ja erinevate teenuste tarbija, mis annab omakorda saareelanikele tööd.

Võimalusel tuua iga kitsaskoha juurde viide, mille alusel seda väidetakse.

- 1) Elanikkonna vähenemine ja püsielanike arvu aeglane kasv
- 2) Eesti keskmisest madalam loomulik iive ja laste madalaim osatähtsus elanikkonnast
- 3) Ebahütlane elanikkonna paiknemine saare territooriumil
- 4) Suvehiidlaste vähenemine kaasatus kogukonda
- 5) Spetsialistide järelkasvu puudumine
- 6) Hiiumaa eripära nõrk kajastatus riiklikes arengudokumentides

1.1 Valitsemine

Alustada valdkonna lühikirjeldusega, siis tuua välja valdkonna eesmärgid 2035+, seejärel probleemid ja kitsaskohad ning siis lühiajalised eesmärgid ehk millest olukorra parandamist võiks alustada ning kuhu esialgu jõuda. Alapeatükk võiks lõppeda meetmete ning maakondlikult oluliste investeeringuobjektide loeteludega. Tegevuskavad ja võimenäitajad tõsta lisadesse. Sama jutt kõikide inimarengu alapeatükkide kohta (vt 1.1; 1.2; 1.3; 1.4; 1.5; 1.6)

Kriitilised edutegurid

Kriitilised edutegurid tuua välja ühes kohas ja kõikide valdkondade üleselt, dokumendi alguses. Alati ei ole võimalik arvestada elanikkonna arvamusega, sest saare hüvanguks tuleb vahel langetada ka ebapopulaarsetena näivaid otsuseid.

Järjepidev teavitustöö ning kogukonna kaasamine otsustusprotsessidesse on valla mainekujunduse lahutamatu osa.

Probleemid ja kitsaskohad

- Elanikkonna madal aktiivsus - täpsustada sõnastust
- Madal osalusdemokraatia tase elanikkonna hulgas

Toetame

• Hiiumaa maine kujuneb liiga palju välistest teguritest sõltuvalt. Hiiumaa mainekujundus ei toimi süsteemselt üle-saareliselt ning saare kogukond ei ole üheselt teadvustanud iseenda rolli ja võimalusi saare positiivseks mainekujundamiseks. Valdkondlikud eesmärgid 2035+ Pikemaajalised eesmärgid võiksid olla sõnastatud iga suure valdkonna juures mitte alavaldkondadele. Viimastele piisaks 4-5 aasta eesmärkidest. Avaliku sektori haldussuutlikkus kasvab läbi väärtustel põhineva/väärtuspõhise juhtimise ning elanike ja ettevõtjate otsustusprotsessidesse kaasamise suurendamise. Hiiumaa valda juhitakse inimkeskselt ja jätkusuutlikult kõiki piirkondi arendades. Milline on inimkeskne juhtimine? Milline on jätkusuutlik juhtimine? Uus sõnastus: Hiiumaa valla juhtimisel on sihiks elanikkonna arvu kasvatamine kvaliteetsete elukeskkonna arendamise ning ettevõtluseks soodsate tingimuste loomise kaudu. Eesmärgid aastaks 2022 Lühiajalised eesmärgid ja meetmed on kohati kattuvate sõnastustega. Eesmärk on lõppseisund, aga meede on tegevus, mis viib meid soovitud eesmärgi suunas. • Valla juhtimiseks on välja kujunenud optimaalne ülesannete jaotus ja struktuur ning vallaelanikule arusaadav vastutuse jagunemine • On rakendunud töötajate arengu ja motiveerimise süsteem - eespool puudus probleemi sõnastus, mida see eesmärk püüab leevendada. Milliseid töötajaid on mõeldud? Vajab täpsustamist. Lisada mainekujunduse kohta eesmärk Hiiumaa mainekujunduse teadlikuks juhtimiseks on välja töötatud arusaadav protsess ja tõusnud on kogukonna teadlikkus iseenda rollist saare positiivse kuvandi loomisel Meetmed Iga kitsaskoha lahendamiseks peaks olema mingi konkreetne meede, mis omakorda toetab mingi konkreetse eesmärgi saavutamist. Meetmete loetelu põhitektis peaks ühtima meetmete loeteluga tegevuskavas, mis võiks olla tõstetud lisadesse sarnaselt võtmenäitajatega. Meede peaks olema sõnastatud tegevusena mitte lõpptulemusena, kuna siis on see eesmärk. Tasakaalustatud ja kodanikulähedased otsustusprotsessid ning kvaliteetsed avalikud teenused on kõikides osavaldades. - Mida tähendavad tasakaalustatud otsustusprotsessid? Töötajate areng (oskused ja hoiakud) on pidev ja sihiteadlik tegevus. Motiveeritud töötaja on pühendunud töötaja – sõnastust täpsustada	Toetame Toetame
--	-------------------------------

Omand on tõhusalt kaitstud ja on rakendatud naabrivalvet Avalik ruum on turvaline ja kuritegevuse tase on üks madalaid Eestis Välja on töötatud üle-saareline kriisiplaan toimetulekuks sotsiaal-majanduslike katastroofidega KÜBERTURVALISUS? Meetmed <i>Tegevuskavas ei ole meedet, mida tehakse lõhkekehade metsades ja meres. Samuti ei ole kirjas ujumisoskusi parandavaid tegevusi mis on otseselt seotud veeõnnetuste ennetamisega.</i> <i>NB! Peatükis on kasutatud mõistet „mõjuaine”, mis ei ole antud kontekstis korrektne, kuna iga aine on mõjuaine. Tegemist on sõltuvusainetega või siis uimastite ja narkootikuimidega.</i> 1.3 Rahvatervis Probleemid ja kitsaskohad <i>Mitmes kohas on toodud probleemina elanikkonna või spetsialistide vananemine. Tegelikult ei saa vananemine olla probleem, vaid pigem on mure spetsialistide järelkasvu puudumise ja tervelt elatud liigväheste eluaastate pärast. Lisada probleemidena juurde pidev ebakindlus, kas sünnitusosakond jääb kindlalt saarele või mitte ning laste ülekaalulisus ning alvad toitumisharjumused.</i> Eesmärgid aastaks 2022 • Hiiumaa Haigla jätkab üldhaiglana ja pakub eriarstiabi suuremas mahus kui täna Meetmed <i>Mitte tuua eraldi välja Hiiumaa haigla rahastusmudeli nimetust (global-duget), kuna muude teemade juures sellist detailsuse astet ei kasutata.</i> 1.4 Vaba aeg, sport, kultuur ja noorsootöö <i>Selles peatükis on väga vähe saanud kajastust huvitegevus ja huviharidus (nt kunst, muusika)</i>	Ei toeta Toetatud osaliselt. Toetatud osaliselt
---	--

Probleemid ja kitsaskohad

Erinevalt teistest valdkondadest on siin väga palju kitsaskohti välja toodud ja suurema detailsusega. Tasub vaadata, kas midagi saab kokku panna, sõnastada üldiselt ja kas on seal midagi, mis sobituks ka mõne teise alapeatüki juurde. Näiteks laste ülakaalulisuse teema võiks tõsta rahvatervise juurde. Samas ei ole siin alapeatükis mainitud seda, et noortekeskuste ruumid ei vasta igal pool nõuetele ja vajaksid investeeringuid (nt Käina, Kärkla) ning lisaks ei ole valdkonna spetsialistide palgafond konkurentsivõimeline, mis raskendab uute spetsialistide leidmist.

1.5 Haridus

Selles peatükis ei ole juttu huviharidusest ja väga väike on alushariduse teema kajastamine.

Probleemid ja kitsaskohad

- Õpetajate vananemine – probleem ei ole selles, et õpetajad vananevad, vaid selles, et puudub järelkasv

Õpetajate järelkasvu puudumine

- Hariduslike erivajadustega laste osakaalu suurenemine – probleem ei ole nende olemasolus, vaid selles, et meil puuduvad piisavad oskused, teadmised ja tingimused nendega tegeleda

Tugispetsialistide vähesus ja ebaühtlane teenusepakkumine saare erinevate piirkondades
Ebaapiisavad tingimused hariduslike erivajadustega laste õppe- ja kasvatustöoks nii alus- kui üldhariduses

- Laste muutunud harjumused seoses infotehnoloogia suurenenud kasutusega (nutisõltuvus) -

Probleem ei ole selles, et lapsed kasutavad infotehnoloogiat rohkem, vaid nad teevad seda väga varajases eas ja mittesiipäraselt

- infotehnoloogiliste vahendite liigvarajane ja mittesihipärane kasutamine noorte hulgas
Lisada uute teemadena juurde

- Erivajadustega inimestel ei ole võimalusi omandada kutseharidust Hiiumaal

- Huvihariduse omandamise võimalused on üle saare erinevad

- Kärkla muusikakoolil ja Kärkla põhikoolil on siiani raske leida mõlemaid osapooli rahuldavat ruumide kasutamise loogikat

- Huvikoolide õpetajate ja treenerite palk ei ole konkurentsivõimeline

Meetmed, eesmärgid ja võtmenäitajad

EI TOETA

EI TOETA, kuna vajab just põhutamist, sets põhimõtteline rahastusskeemi muutuse piloteerimine käimas.

- Osad meetmed sobivad pigem valdkonna eesmärkideks. Siin peaks olema tegevuste loetelu, mis aitab eesmärke saavutada. Näiteks tuleks valla tegevustasandi meetmed sõnastada tegevustena, hetkel on osad lõppeesmärgina kirjas.
- Rootsi keele õppimise nõude asemel sõnastada nii, et on loodud võimalused uute võõrkeelte õppimiseks, kuna arvestades trende maailmas võib selleks hoopis olla mõni Aasia rahvaste keel.
- Valdkonna eesmärgina lisada idee, et Hiiumaa Ametikoolis võiks olla vähemalt kolm üle-riigiliselt tuntud eriala, põhikoolides tutvustatakse senisets enam kutseõppe võimalusi ja saarel pakutakse võimalusi haridustee katkestanud noortel jätkata õpinguid gümnaasiumi mittestatsionaarses õppes.
- Võtmenäitajatesse lisada liikuma kutsuvate koolide võrgustikus osalejate arv.

1.6 Sotsiaalne kaitse

Ehitada alapeatükk üles sama loogikaga, mis teised inimarengu alapeatükid. Samuti tuua selgelt välja, mis on eesmärk (lõpptulemus) ja mis on meede (tegevus) ning vaadata üle, kas igale eesmärgile on tegevuskavas olemas oma meede.

2. Majandusareng

Ettepanekud peatüki struktuuri kohta on juba eespool toodud. Valdkondlik visioon on pigem kaugemale ulatuv eesmärk. Kriitilised edutegurid viia dokumendi algusesse ja valdkondade üleselt.

Probleemid ja kitsaskohad

Lisada juurde:

Vähene Hiiumaa turundus, mis aitaks kaasa toodete ja teenuste müügile Eestis ja välisriikides.

Vähe on noorte poolt alustatud ettevõtteid.

Meetmed

Lisada juurde:

Hiiumaa turunduskonptsiooni väljatöötamine, mikro- ja väiketootjatele võimaluste loomine toodete turundamiseks.

Kohalike toodete suurem kasutamine Hiiumaa lasteasutustes.

rade kasutamise optimeerimine.

Toetame

ate ettevõtjate toetamine ja motiveerimine Uute pangaesinduste toomine Hiiumaale, eesmärgiga parandada kohapealseid ettevõtluslaenude saamise võimalusi – <i>see jätta pigem välja, kuna pangaesinduste olemasolu ei paranda laenude saamist. Loogika on vale, meede laenude saamiseks peaks olema midagi muud</i> Viiakse ellu meretuulepargi koostööleping Nelja Energia ASi, OÜ Hiiumaa Offshore Tuulepark ja Hiiumaa valla vahel. - <i>jätta välja, kuna arengukava ei ole see dokument, kus tuuakse välja konkreetseid lepinguid.</i> <i>Võtmenäitajatesse panna juurde, et aastaks 2022 on loodud vähemalt 5 ettevõtet noorte poolt.</i> 3. Taristud ja ühendused <i>AK praeguses redaktsioonis ja eesmärkides ei ole käsitletud energeetika, keskkonnataristu, planeerimise, maakasutuse, hoonestuse ja kommunaalmajanduse valdkonda.</i> Valdkondlik visioon ETTEPANEK: Hiiumaal on suurepärane ühendus välismaailmaga tänu kaasaegsete ja kvaliteetsete tehniliste lahenduste rakendamisele. See hõlmab nii õhu-, mere- kui maismaatransporti, samuti kiire interneti lahendusi, mis on kõigile kättesaadavad Probleemid ja kitsaskohad, mis vaja lahendada ☐ Parvlaevahenduse ebastabiilsus, graafiku mittesobivus. <i>See on lühiajaline probleem, kindlasti mitte strateegia küsimus!</i> ☐ Puudub lennukindlus, liigne sõltuvus ilmastikuoludest. <i>Kas see siin oluline, sest lahendus on olemas?</i> Valdkondlik eesmärk 2035+ Hiiumaal on stabiilsed ja vajaduspõhised ühendused (transport, elekter, internet jm sideteenused jne), mis toimivad mugavalt ja nutikalt kõigis vanuses inimestele. Ühenduste arengut toetab kvaliteetne taristu (maanteed, lennuväli, sadamad, elektrivõrk,	Ei toeta, kuna pole arengukava taseme küsimus Toetame Toetame
---	--

kergliiklusteed (jne). Kuidas on elekter, internet ja sideteenus vajaduspõhine??? Kuidas toimib elekter ja internet „mugavalt kõigis vanuses inimestele“? Internet kas toimib või mitte. Mugavus tähendab, kas ta toimib kiiresti ja tõrgeteta või aeglaselt ja tõrgetega. Ja mis puutub siia kellegi vanus?	Toetame
Hiiumaal on hästi toimiv keskkond info- ja kommunikatsioonitehnoloogia laialdaseks kasutamiseks ja nutikate lahenduste loomiseks. Mis tähendab siinkohal hästi toimiv keskkond?	
Transpordisüsteem võimaldab inimeste ja kaupade liikumist kättesaadaval, mugaval, kiirel, ohutul ja kestval moel. Erinevaid ühistranspordi liike (parvlaev, lennuk) käsitletakse maanteepikendusena. Transpordi keskkonnamõjud on optimaalsed. Saab vist oleme esmakordne juhus maailmas, kus lennutransporti käsitletakse maanteepikendusena? LISAKS Mis puudutab „maanteepikenduse“ mõtet praamiliikluse kontekstis, siis siin on samuti vastuolu 2022 eesmärkidega. 6 reisi päevas ei toeta kindlasti maanteepikenduse põhimõtet!	
ETTEPANEK: Sõnastada strateegiline valdkondlik eesmärk 2035+ nõnda - Regulaarne õhu- ja meretransport rahuldab nii kohalike elanike kui saare külaliste vajadused. Toimivad regulaarsed reisilaevaliinid naaberriikidega. - Hiiumaa väikesadamad on kaasaja tingimustele vastavalt välja arendatud. Lisaks hobisõidu alustele on osa neist võimalised teenindama regulaarseid laevaliine kogu Läänemere piirkonnast. - 100% Hiiumaa majapidamistest ja kontorikohtadest on ühendatud kaasaja nõuetele vastava internetiteenusega, mis võimaldab saarel luua ja arendada nii mobiilseid riigisiseid kui välis töökohti nii avalikus kui erasektoris. - Hiiumaal toimib tehniliselt stabiilne ringtoiteliin Hiiumaa ja mandri vahel. Kõik Hiiumaa piirkonnad on varustatud kvaliteetse elektrienergiaga, mis toodetakse enamikus osas kohalikest taastuvatest allikatest (päike, tuul). Hiiumaa on võimeline tootma rohkem elektrit kui seda ise tarbib. - Hiiumaa maaviljeluses ja loomapidamises kasutatakse ökoloogiliselt puhtaid ja	Toetame. Toetame

[illegible]

4. Külastuskeskkonna areng

Ettepanekud peatüki struktuuri kohta on juba eespool toodud. Valdcondlik visioon on pigem kaugemale ulatuv eesmärk. Kriitilised edutegurid viia dokumendi algusesse ja valdkondade üleselt.

Probleemid ja kitsaskohad

Täpsustada sõnastusi

Puudub süsteemne ja koordineeritud info jagamine väljaspoole Hiiumaad.
Külastusobjektide seisund vajab parandamist, puudulikud on kohapealsed infomaterjalid.
külastusobjektide olmeteenused ei ole tasemel.
Hiiumaa külastuskeskkonna arendus-ja turundustegevus on alarahastatud.
Puudub piisava statistilise väärtusega metoodika Hiiumaa külastajate arvu määratlemiseks.

Lisatähelepanekud kitsaskohtadest:

Välisturistide väike osakaal
Jäätmekäitluse ja heakorra halb olukord avalikus ruumis.
Teenindustöötajate puudulik keeleoskus.
Madalhoojal on vähe külastajatele avatud külastusobjekte. On väike valik siseruumides pakutavaid turistidele sobivaid teenuseid. Ei ole jõutud külastajateni, kellele meeldib meie külmem hooaeg.
Investeeringud turismisektorisse on liiga väikesed; vähe on heal tasemel teenuste ja jätkusuutliku konseptsiooniga turismiteenuste osutajaid.

Valdkondlikud eesmärgid

Lisada juurde:

ja külastuskeskkonna arendus-ja turundustegevuste rahastamine on piisav seatud eesmärkide täitmiseks ja Hiiumaa turundustegevus vastab seatud eesmärkidele.
ad külastajate ööbimiste arv majutusasutustes kasvab vähemalt 5% aastas.
ja teenindustöötajate teeninduse tase ja keeleoskus on oluliselt paranenud. Güdide koolitustegevus on regulaarne;
isobjektide haldus- ja arendustegevus on piisav heal tasemel külastuskogemuse osutamiseks; Turismiettevõtjad tajuvad külastuskeskkonna arendamise prioriteetsust ja investeeringud turismisektorisse kasvavad;

sel on usalusväärse statistilise täpsusega meetod Hiiumaa külastajate arvu määramiseks. olemasolevatele on käivitatud vähemalt kolm aastaringse tegevusega külastusobjekti, al pakutavate riiklike toetuste meetmed võimaldavad külastuskeskkonna arendamist. On välja kujunenud elujõuline ja sektori arenguid suunav turismiettevõtjate klaster. Hiiumaal on turismiga otseselt seotud tööhõive vähemalt 10% tööealisest elanikkonnast. Ööbimiste arv Hiiumaa majutusasutustes on aastas suurem kui 200 000.? Jätta välja lause, mille sisu jääb arusaamatuks: Jätkusuutlikkus ehk eelistame kvalitatiivset kvantitatiivsele Tegevuskavasse lisada Hiiumaa turismikataloogi väljaandmine ning majutatute ööbimiste arvu sihttasemeks võiks aastaks 2022 olla 15%. 5. Keskkonnahoid ja –teadlikkus Ettepanekud peatüki struktuuri kohta on juba eespool toodud. Valdkondlik visioon on pigem kaugemale ulatuv eesmärk. Kriitilised edutegurid viia dokumendi algusesse ja valdkondade üleselt. Probleemid ja kitsaskohad Hiiumaa kohalikud ressursid on osaliselt kasutamata majandusarengu heaks (näiteks meremuda, sinisavi, liiv, kruus, jäätmed). Jõgede ja maaparanduseelvoolude suublad on kinni kasvamas. Ilma inimtegevust suunamata on oht reostuseks ja loodusliku tasakaalu hävimiseks (nt palju metsade lageraie). Lisada juurde: • ühtne ja toimiv jäätmete kogumise ja käitlemise süsteem sh mahutite disain ja sildistamine. Maakondlik jäätmejaama taristu on amortiseerunud, vajab uuendamist ja edasiarendamist. Vähene kohapealse puidu väärindamine Puudub alternatiivne turg ehitusliku maavaraga kauplemiseks, avada uusi maardlaid. Puudub Hiiumaa sadamate logistiline võrgustik. Valdkondlik eesmärk 2035+ Lisada juurde: Hiiumaa kogukond on keskkonnateadlik.	Toetame Ei toeta aastaks 2022 Seadusest tulenev kohustus
---	---

Hiiumaa kultuuri- ja loodusväärtused on hoitud ning teadvustatud ja loodusressursid keskkonnasäästlikult majandatud. Hiiumaa väärtuslikud maastikud ning põllumajandusmaad on säilitatud, metsad ei ole neil aladel lageraietega rikutud. Aastaks 2022 Jõgede ja maaparanduseelvoolude suublade puhastamine: nt Nuutri jõgi, Suuremõisa jõgi. <i>Lisada juurde:</i> Miljööväärtuslikel aladel on metsade lageraiete maht vähenenud. Hiiumaa jäätmeid käideldakse läbi parima võimaliku tehnika. Avatud on üks uus liiva-kruusa karjäär. Hiiumaa eripärane looduskeskkond on säilinud. Hiiumaa puitu väärintatakse senisest rohkem. Mõelda läbi, kas erasadamaid üldse arengukavas välja tuua ja kui, siis millises kontekstis Meetmed <i>Lisada juurde:</i> Luua eeldused uute karjäärade kasutuselevõtuks. Tagada meetmed keskkonnaprojektide elluviimiseks. Maavarade kasutamise optimeerimine Ettepanek Keskkonnaametile/Keskkonnaministeeriumile: piirata maakonnaplaneeringus määratud miljööväärtuslikel aladel metsade lageraiete mahtu säilitades sellega Hiiumaa eripärast looduskeskkonda. Viia Hiiumaa oma puutumatu loodusega maailma kaardile. Hiiumaa - UNESCO Lääne-Eesti biosfääri programmiala. Jäätmemajanduse olukorra parandamine avalikus ruumis. Kohaliku puidu väärimine Maakondlikult olulised investeeringuobjektid Hiiumaa jäätmejaama tehnoloogia kaasajastamine, taristu uuendamine ja laiendamine. Tegevuskava tabel <i>Lisada juurde:</i> Jäätmejaama rajatakse uus 5000m² asfaltbetoonkattega jäätmete vaheladustamise plats, vahetatakse välja konteinerpark, rekonstrueeritakse jäätmepepress ja kontorihoone. Rajatakse kogu alale piirdead jäätmete lendumise- ja kuritegevuse vältimiseks. Paigaldatakse kogu territooriumi valgus ja videovalve (2019 - 2022)	TOETAME
--	----------------

	Ei toeta Toetame Ei toeta, kuna turundusstrateegia tulemusena selgus tuleviku kontseptsioon jms. Toetatme Ei toeta suurimate probleemide loetelus Toetame osaliselt
--	---

	Toeatme Ei toeta ainult miljööväärtuslikel aladel. Ei toeta, pole arengukava teema Toetame Toetame Ei toeta Toetame Toetame
1. Ettepanek arengukava punkt 1.4.Vaba aeg, sport, kultuur ja noorsootöö Meede 6. Hiiumaa noorsootöö toimib keskselt koordineerituna ning vastavalt Eesti Avatud Noortekeskuste heale tavale.	1. Ei toeta, sest sisuline mõte pole mitte juhtimise ümberkorraldamine vaid sisuline suurem integreeritus nt rahvusvaheliste projektide jm

1. Kuna noortekeskused juhinduvad oma töös Eesti Vabariigi noorsootöö seadusest ning järgivad avatud noorsootöö meetodeid, siis olulisem on arengukavas rõhutada seaduse järgimist, mitte hea tava soovitusi, kuna EANK hea tava on vaid abimaterjaliks noortekeskuse asutamisel, arendamisel, toetamisel ja koostöösse kaasamisel, mis isegi ei kohusta ühtegi noortekeskust seda järgima vastupidiselt Eesti Vabariigi noorsootöö seadusele. Noortekeskuse juhtimine peaks jääma igas piirkonnas osavalla valitsuse koordineerida, kuna ainult vajaduspõhiselt toimiv noorsootöö arvestab piirkonna erinevate aspektidega ning tagab parima võimaliku noorsootöö kvaliteedi. 2. Noorsootöötaja kutsestandardile vastavad töötajad Noorsootöötaja kutse omamine ei taga noorsootöö kvaliteeti, vaid motiveeritud ning pädevad noorsootöötajad. Rõhuasetus peaks olema töötajate arvul, kuna igas noortekeskuses peaks kindlasti korraga tööl olema riskianalüüsist lähtuvalt vähemalt 2 noorsootöötajat tagamaks turvalise keskkonna ning noorte ohutuse, kvaliteetsema ning mitmekesisemate võimalustega noorsootöö teenused. Vastavalt noorsootöö seadusele on noorsootöö eesmärk luua noortele tingimused arendavaks tegevuseks vaba tahte alusel perekonna-, tasemekoolituse- ja tööväliselt. Lisaks eelpool nimetatule on noorsootöö kutsestandardi alusel kõik noortega töötavad inimesed, sh ringijuhendajad, noorsootöötajad ning sellest lähtuvalt ei ole kõigile kutse taotlemine otstarbekas. Eesti Vabariigi noorsootöö seadus ei käsitle noorsootöötaja kutsestandardeid ning noorsootöötaja kutse on vabatahtlik ega taga noorsootöö teenuste kvaliteeti. Kohustuslik liikmelisus MTÜ Eesti Avatud Noortekeskuste Ühenduses (EANK) kohustab ka tasuma liikmemaksu, kuid on vastuolus EANK Põhikirja punktiga 3. Ühingu liikmed, nende õigused ja kohustused punktiga 3.4.1.1. osaleda hääleõigusega ühingu üldkoosolekul; 3.4.1.2. valida ja olla valitud ühingu juhatuse ja kontrollorgani liikmeks; kuna hääleõiguse saab vaid üks esindaja Hiiumaa vallast, kuid noortekeskusi, mis liikmemaksu peavad hakkama tasuma, on meil igas piirkonnas. Samuti kaob hääleõigus juba pikemalt ANK liikmeks olnud Emmaste Avatud Noortekeskusel või Kärdlal.	kontekstis. 2. Ei toeta. Töötajate arv ei ole arengukava reguleerimise küsimus, eesmärk noorsootöötajate väljaõpe ja pädevus. 3. Toetame osaliselt, et toetame liikmelisuse soodustamist.
Dokumendi paremaks loetavuseks teeme ettepaneku lihtsustada struktuuri: 1) lisada dokumendi algusesse sisukord ja alustada eessõnaga, kus on kirjeldatud dokumendi koostamise vajalikkus, üldine loogika ja dokumendi ülesehituse põhimõtted;	Osaliselt toetame.

2) tõsta lisadesse senisest rohkem teemasid (nt tervenisti arengut mõjutavad välistegurid ja riiklikud arengusuunad, seosed riigi arengudokumentidega, ülevaade kõikide valdkondade hetkeolukorrast Hiiumaal koos kõikide joonistega, tegevuskavade tabelid); 3) piirduda ühe üldise visiooniga kogu Hiiumaa jaoks 2035+. Valdkondade juures tuua välja eesmärgid 2035+ ja lähiaastate eesmärgid, kuna kõikide valdkondade visioonid peavad nangunii lähtuma suurest visioonist. Nii saab muuta dokumendi kompaktsemaks ja keskenduda mõõdetavatele teguritele; 4) Hiiumaa 2035+ visiooni juures tuua välja 4-5 väärtust koos lahtikirjutusega, mis annab lugejale parema arusaama arengute kavandamise lähtekohast. Eraldi üksikuid võtmesõnu ei ole siis enam vaja; 5) valdkondade peatükkide struktuur võiks lähtuda loogikast, et alguses on kirjeldus, kuhu soovitakse jõuda, seejärel tänased kitsaskohad ning lõpuks konkreetsed meetmed ja investeringuobjektid, mida on vaja teha. Täpsemad tegevuskavad ja võtmenäitajad panna valdkondade kaupa lisadesse; 6) valdkondade kirjeldused panna iga vastava peatüki algusesse (nt inimarengu ptk alguses saab teada, mida selle all mõeldakse ja millised alateemad siia alla kuuluvad); 7) kriitilised edutegurid tuua välja valdkondade üleselt, kuna mitmete teemade juures on ühed ja samad asjad, mis tagaksid meile edu (nt aktiivne kogukond, tõhus teavitustöö, koostöö, ennetustöö); 8) seosed riigi arengudokumentidega viia lisadesse, kus on juttu arengut mõjutavatest välistest teguritest; 9) valdkondade juures tuleb ühtlustada eesmärkide ja meetmete sõnastusi, sest kohati on meetmed sõnastatud eesmärkidena mitte tegevustena; 10) tegevuskavades vaadata üle meetmete sõnastused. Näiteks valitsemise alapeatükis on tegevuskava meetmed sõnastatud hoopis eesmärkidena (nt meede 1: tõhusalt toimiv, optimaalse struktuuriga omavalitsus);	
--	--

11) tegevuskava tabelitest jätta välja vastutaja/eestvedaja, kuna 90% juhtudel on selleks vallavalitsus. Pigem tuleb üle vaadata, kas igale meetmele on välja toodud tegevuse võtmenäitaja.

12) lisades toodud olemasoleva olukorra analüüs on üsna üldsõnaline ning puudub selge analüüs, millele tuginedes on valitud konkreetsed meetmed ja investeeringuobjektid, mille abil soovitakse esiletoodud kitsaskohti muuta ja liikuda visiooni suunas. Samuti ei ole objektide loetelu alati täielik. Näiteks spordiga seonduvate objektide loetelust on puudu välispordi rajatised. Osaliselt on puudu hinnang sporditaristu kasutamisele ja seisundile. Näiteks ei ole Palade spordihoone olukorra analüüsi, kuid hiljem on see välja toodud maakondlikult olulise investeeringuobjektina.

13) Lisades toodud huvihariduse valdkonna analüüsist ei loe välja, millised huviringid igas piirkonnas hetkel on olemas, mida pakutakse ja milliseid nendes piirkondades soovitakse, aga ei võimaldata ja kui suur huvi nendele oleks. Selle pinnalt peaks tekkima hinnang kuidas edasi liigume, kas liigutame ühistranspordiga õpilasi või hoopis õpetajaid üle saare;

15) Lisa 3 lk 10 kaardil in märgitud vaid huvikoolidena registreeritud asutused, ag tegelikkuses tegutsevad näiteks huviringid välja paljudes teistes kohtades (nt Suuremõisas savikoda ja klaasikoda, Hellamaal perekeskus) Selline andmete esitus ei anna täielikku ülevaadet;

NÄIDISSISUKORD

Eessõna

1. Arengukava koostamise põhimõtted ja lähtekohad
2. Hiiumaa valla visioon 2035+ ja alusväärtused
3. Lühülevaade Hiiumaa valla peamistest väljakutsetest ja kriitilistest eduteguritest
4. Inimareng
 - 4.1 Valitsemine
 - 4.2 Turvalisus
 - 4.3 Rahvatervis
 - 4.4 Vaba aeg, sport, kultuur ja noorsootöö
 - 4.5 Haridus
 - 4.6 Sotsiaalne kaitse

5. Majandusareng 6. Taristud ja ühendused 7. Külastuskeskkonna areng 8. Keskkonnahoid ja -teadlikkus 9. Arengukava elluviimise korraldus Kokkuvõte Kasutatud allikad Lisad Lisa 1 Eesti 2035+ arengusuunad ja Hiiumaa arengu võimalused Lisa 2 Hiiumaa valla arengukava koostamise protsess ja tööühmad Lisa 3 Hiiumaa valla hetkeolukord seisuga august 2018 Lisa 4 Valdkondlikud tegevuskavad ja võtmenäitajad 2019 – 2022 Lisa 5 Hiiumaa valla eelarvestrateegia 2018 - 2022 VISIOONI ETTEPANEK: piirduda ühe üldise visiooniga kogu Hiiumaa jaoks. Valdkondade juures <i>tuua välja eesmärgid, kuna kõikide valdkondade visioonid peavad nagunii lähtuma suurest visioonist.</i> Hiiumaa visioon 2035+ Hiiumaa on unikaalne segu puhta looduse keskel toimivast kaasaegsest elukeskkonnast, mis on tänu kvaliteetselt toimivatele tehnilistele lahendustele suurepäraselt ühendatud välismaailmaga. ETTEPANEK VÄÄRTUSTE SÕNASTAMISEL: <i>võtmesõnad ja alusväärtused võiks panna kokku, kuna hetkel on neid asju liiga palju ning peamine ei jää kõlama. Pigem tuua välja 4-5 väärtust ja kirjutada need lahti.</i> Hiiumaa tuleviku kujundamisel järgitakse järgmisi väärtusi: hiidlaseks olemine - väärtustame kohalikku kultuuripärandit, hoiame au sees hiiu keelt ja kultuuri ning kanname uhkusega hiidlase identiteeti; innovatsioon – oleme avatud teaduse ja tehnoloogia arengutele ning oskame seda kasutada ettevõtluses, saare elanike ja külastajate hüvanguks, väärtustame elukestvat õpet; hoolivus - väärtustame igat saare elanikku, ettevõtjat ja külalist, meil on turvaline elukeskkond, kvaliteetsed avalikud teenused, konkurentsivõimeline ja jätkusuutlik ettevõtluskeskkond, mitmekesine ja looduslähedane külastuskeskkond, väärtustame	
--	--

keskkonnasäästlikku tarbimiskultuuri ja hoiame saare puhtana. avatus maailmale - meil on stabiilsed ühendused nii kohapeal kui välismaailmaga, oleme uudishimulikud ja julged, teame oma tugevusi ja õpime teistelt.	
1. Lauka küla tänavavalgustuse edasiarendamine / on mitmeid tänavavalõike, mis vajaksid valgustamist / 2. Luua Kõrgessaare osavallavalitsuse juurde arendusnõuniku ametikoht, või leida osavallavalitsusele rahastus sellelaadse teenuse sisseostmiseks 3. Kõrgessaare osavalla piirides tegutsevad hallatavad asutused liideti Hiiu valla perioodil Kärkla asutustega / peale Lauka Põhikooli /. Soovime nende asutuste puhul, kes seda ise soovivad, et Kõrgessaare piirkonnas oleksid taas iseseisvad hallatavad asutused, mille juhtimine toimub kohapeal. Ainult sellisel juhul saab Kõrgessaare osavallavalitsus realiseerida oma põhimäärusest tulenevaid õigusi ja kohustusi. 4. Lisada investeeringute reale / lisaks Kärkla kirikule jne. /investeeringute toetus Puski kiriku renoveerimisse – omanik EAÕK. 5. Investeeringute reale. Tee rajamine Puski kirikuni, lisaks parkimisplatsi väljaehitus. Hiiumaa vald on Puski surnuaia omanik. 6. Investeeringute reale. Kõrgessaare mõisapargi esinemisala ja puhkeala väljaarendamine. 7. Hiiumaa valla poolt noortele peredele soodustingimustel elamukruntide müük. Töötada välja selline programm ja põhimõtted. 8. Hiiumaa valla arengukavas tuleks Mangu Kogupere puhkekeskust / selline oli kunagi selle objekti kavandatud nimi / ja Tahkuna- Mangu suusaradu käsitleda ühtse tervikuna, kuna talvel läbivad suusarajad ka karjääri. MTÜ Randmäe tervisespordi arendus kinnitab, et see oleks arengukavas selline planeering, mille teostamiseks ei kasutata Hiiumaa valla rahasid.	1. Ei toeta, kajastatud üldise põhimõttena. 2. Ei toeta, pole arengukava teema 3. Toetame osaliselt. Tegevuskavas kajastada: Alustada ühendasutuste juhtimise ümberkorraldamise analüüsiga. 4. Toetatud osaliselt 5. Ei toeta, otsustatakse konkreetselt eelarvega. 6. Ei toeta. 7. Tegevuskavas kajastatud üürielamute programmi rakendamine 8. Ei toeta, vaja looduskaitse küsimus lahendada (kakk)
4. Külastuskeskkonna areng: Meede3 Hiiumaa giidide koolitus. Hiiumaa giidide loodusalane teadlikkus on väga kesine. Hiiumaa Muuseumi põhirõhk on kultuurilool. Ettepanek: Hiiumaa looduskeskkonda, väärtusi õpetab giididele Palade Loodushariduskeskus. Koostöö Hiiumaa Arenduskeskusega ja Hiiumaa Muuseumiga. 5. Keskkonnahoid ja teadlikkus	Toetame. 5. Soostumise väljaviimist ei toeta Toetame Palade LHK lisamist. Toetame Palade LHK lisamist

Probleemide ja kitsaskohtade alla ei sobi soostumine. Kui ei saa lahti seletatud, siis võiks välja võtta. Soostumise teema on suuresti seotud metsaraiega. Metsa teema puudub arengukavast täielikult!! Ettepanek: Kaasata metsade majandamise teemasse sõltumatu ekspert. RMK ja Erametsaselt ei ole siin erapooletud otsustajad. Meede 2: Tootjate ja tarbijate teadlikkuse kasvatamine. Korraldatakse koolitusi, infopäevi, konverentse jm. tegevusi asjakohastel teemadel. Ettepanek: lisada Hiiumaa Arenduskeskusele Palade Loodushariduskeskus Teadlikkust suurendavad info- trükimaterjalide tegemine ja levitamine. Ettepanek: lisada Hiiumaa Arenduskeskusele Palade Loodushariduskeskus. Selgituseks: Palade LHK on nimetatud tegevustega 11 aastalt edukalt tegelenud, olemas on kogemused ja võimalused	
1.1. Valitsemine Valla tegevustasand Pakun p. 4. Toodud sõnastuse "Külaelu ja mittetulunduslik koostegevus on väärtustatud ning külades on loodud hea elukeskkond. Vallas on kodanikuühiskonda ja vabatahtlike kaasamist soodustav keskkond" asemel: Külavanemad ja külaseltsid on kaasatud piirkonna otsustusprotsessidesse. Omavalitsus väärtustab külavanemate ja külaseltside vallaülest koostööd. Kodanikuühenduste ja vabatahtlike tegevuste abil on kogukond tegusam ning hoolivam. Tegevuskava Meede 4. Töötatakse välja külade esindusorganite (külavanemad, külaseltsid) koostöö põhimõtted sh.statuut. Jääb arusaamatuks? Lisada "külavanema statuut". Tark küla. Õppiv kogukond. Külamajad peavad tulu teenima, et ennast ise ära majandada. Sellest oli juttu Pühalepas.	Toetame osaliselt. Sõnastada: Külavanemad ja külaseltsid on kaasatud piirkonna otsustusprotsessidesse. Omavalitsus väärtustab külavanemate ja külaseltside vallaülest koostööd

Lisada: Kodanikuühendused kui kogukonnateenuste pakkujad. Koolituste korraldamine. Vastutus/eesvedaja: Vald, Arenduskeskus, Külaliikumine Kodukant	
Peatükk 1.4. Vaba aeg, sport, kultuur ja noorsootöö Lk 30 Tabel Tegevuskava <i>Meede 5: Raamatukogud ja muuseumid on innovatiivsed, pärandkultuuri säilitavad mäluasutused.</i> Praegune sõnastus Korraldatakse ümber raamatukogude tegevuskohad (näiteks Lauka Põhikooli kooliraamatukogu 13 viiakse osaliselt üle Lauka haruraamatukokku, Suuremõisa ja Hellamaa raamatukogu viiakse üle uutesse ruumidesse). Ettepanek uueks sõnastuseks Korraldatakse ümber raamatukogude tegevuskohad (näiteks Lauka Põhikooli kooliraamatukogu viiakse osaliselt üle Lauka haruraamatukokku, Suuremõisa raamatukogu ja Hiiumaa Ametikooli raamatukogu viiakse ühte tegevuspaika). Peatükk 1. 6. Sotsiaalne kaitse Lk 38 Maakondlikult olulised investeeringuobjektid: Lisada loetellu ☐ Hellamaa sotsiaalküla projekteerimine ja välja ehitamine Lk 39 Tabel Tegevuskava <i>Maakondlikult olulised investeeringuobjektid</i> Lisada tabelisse: Hellamaa sotsiaalküla projekteerimine ja välja ehitamine 2019+ , Hiiumaa Vallavalitsus	Toetame sõnastust: Korraldatakse ümber raamatukogude tegevuskohad (näiteks Lauka Põhikooli kooliraamatukogu viiakse osaliselt üle Lauka haruraamatukokku, Suuremõisa raamatukogu ja Hiiumaa Ametikooli raamatukogu viiakse ühte tegevuspaika). Toetame maakondlikult olulise investeeringuobjekti lisamist. Tegevused kavandatud 2023+.
Minu ettepanek lapsevanema ja noorsootöötajana valla arengukavasse: Luua motokrossi kui spordialaga tegelemise võimalus. Treeningud peaksid sisaldama nii üldfüüsilist ettevalmistust sisetingimustes kui mootorrattaga treeninguid rajal. Seoses sellega planeerida investeeringuid Nurste krossirajale.	Toetame
Lk 1 Põhimõtted 2018 aastal, peale haldusreformi toimumist, toimus kohalike omavalitsuse arengukavade ja maakondade arengustrateegiate koostamine nõ käsikäes, üksteist vastastikku täiendava	Ei toeta peatüki lisamist.

protsessina. Kuis see toimus, mil moel kajastus, kas oli koostööd kogukondasega Dokyumneti on vja ühise nsoovitud tulviku määratlemiseks eernevatr arnguhuvide tasakaalustamise tagamiseks ja tegevuskokkulepete seadmiseks. Kitsamas mõttes ag arengprobleemide ja vjaduste kaardistamiseks. Rahastamismeetmete kavandamiseks ja toetusvahndite delegerimise alusena Kuis saab ülalt kardistada arenguprobleeme ja vajadusi. Neid määravad aeg koht ja inimesed. Rahad ja toetused ette määratud Millised on mehhnismid kohyandumiseks kothmisega ääramtu tulevikuga. millised on aja, koha nja inimeste arvestmise paindlikud vahendid arenduskavas. Karu nahaka jagame karu võib tuidida ja kodyst ära minna. Arengukava elluviimiseks vajalikud vahendid kavandatakse Hiiumaa valla eelarvestrateegias (lisa 1), mille eesmärk on tagada valla jätkusuutlik eelarvepoliitika, mis seob arengukava strateegiliste eesmärkide täitmise lla strateegiline eesmärk-kaqs ka valla inimene? /olemasolevate ressurssidega ja tagab stabiilse arengu realistliku planeerimise kaudu /s.o.- keskse tahte kaudu. Mis riutud r. Täpsemini nähakse arengukava elluviimiseks vajalikud vahendid ette igal aastal koostatavas valla eelarves. Hiiumaa valla arengukavas kajastatud eesmärkide saavutamiseks on kavas kaasata ka riigi, erasektori ja mittetulundussektori ressursse, samuti Euroopa Liidu struktuuritoetusi. /kelle eesmärkidel, kas neil omal ei ole eesmäärke+ Hiiumaa valla arengukavas 2035+ püstitatud eesmäärke ja kavandatud tegevusi viivad ellu vallavolikogu ja vallavalitsus, vallavalitsuse hallatavad asutused, valla asutatud sihtasutused ning valla osalusega äriühingud, samuti koostööpartnerid avalikust, era- ja mittetulundussektorist. / kas paretnerlussuhted on sunnitud? Hiiumaa valla arengukava koostamisel on võetud arvesse ja kajastatud Hiiu maakonna / Maakond on elutu asi, mis vajadused tal on?/ kui terviku vajadusi. Paljude tegevuste elluviimise tulemuslikkus sõltub koostööst ning riigi ja erasektori toetusest. Samuti pole arengukava koostamisel piiratud vaid seadustest tulenevate kohaliku omavalitsuse ülesannetega, kajastatud on ka tegevusi, mis ei ole vallavolikogu ja vallavalitsuse pädevuses ning kus Hiiumaa valla esindajad saavad osaleda vaid huvigrupina /enese eväljalüütamine, tegelikult omavalitsus juhendub elanke huvideswt ja esundab nende huve/	
---	--

huve/

Arengukava on koostatud viie strateegilise teemavaldkonna põhisel:

1. Inimareng
 2. Majandusareng
 3. Taristud ja ühendused
 4. Külastuskeskkonna areng
 5. Keskkonnahoid ja – teadlikkus
 6. Paneksin lisaks: : Vaimne areng, täiskasvanute õpe, kommunikatsioon, digipädevus
- Infoühiskonna alused
- eesmärk et iga vähegi suutlik inimene valdaks IT aluseid: mobla vaba käsitsemine, arvutid. Ilma IT alase ettevõtmiseta ei saa olla keskkonnateadlikkuse eesmärk saavutatav.

Strateegilistest valdkondadest kolm esimest on riigi ootustena määratud valdkonnad, mida käsitleda ning mis on olulised teemad kõikides maakondades. „Külastuskeskkonna areng“ ja „Keskkonnahoid ja – teadlikkus“ on Hiiu maakonna eripärast tulenevad olulised strateegilised teemad, mis mõjutavad saare elukorraldust ja arengut. /Külastuskeskkond ei saa olla kunstikult tekitatav mõne ehituse või atraktsiooni näol, külastuskeskkonna oluline sfäär on kodud, külad, nende olukord. senini ei ole nendega eriti tegeldud, küade ajaloolist eripära ei ole väärtelt käsitletud /

Arengudokumentis toodud tegevuste loetelu hõlmab eelkõige uusi algatusi ja olulisemaid valdkonnasisesid rõhuasetusi ning ei kajasta kõiki tegevusi, mida vallavalitsus ja hallatavad asutused ning koostööpartnerid igapäevaselt ellu viivad või mida kajastatakse hallatavate asutuste ja valdkondlikes arengudokumentides. Nimetatud on olulisemad investeeringuobjektid.

1. Inimarengu strateegilises valdkonnas käsitletakse rahvastiku arengut:

Valitsemise valdkond hõlmab valla juhtimise struktuuri ja põhimõtteid, vallavalitsuse kui organisatsiooni arendamist /rahva koostöökoguna/, valla hallatavate asutuste korraldust ning valla osalusega sihtasutusi ja äriühingud, liikmelisust organisatsioonides ja koostöövõrgustikes, välissuhtlust, kommunikatsiooni, avalikkuse kaasamist, kodanikuühiskonda, osavallakogusid/ kas osavallakogud või osavald kui organisatsiooni oluline sõlmipunkt kaasamise, seotud ka finantside ja otsustuspädevusega/ ning inimressursi arendamist.

Turvalisuse tegevusvaldkond sisaldab avaliku korra ja turvalisusega seotut. Rahvatervis käsitleb tervishoiuteenuste osutamise seotut. Vaba aja, spordi, kultuuri /sõna kultuur on nii ära miksitud/ noorsootöö valdkond hõlmab kultuuri- ja spordiasutusi, piirkondliku kultuuri- ja sporditöö/kavandamist, arendmist ja.. /juhtimist, rahvakultuuri, kultuuri- ja spordiüritusi, vaba aja veetmise võimalusi, noorsootööd, spordirajatisi, kooli- ja noortesporti./ Kõnelda tuleks ks piirkondlike ja külade kultuurikompleksidest,- kõakiigel on võtmeroll sidestumiseks Hiiumaale omase külakultuuriga - nende korrastamisest ja selle kavandamist 7. Hariduse ja noorsootöö tegevusvaldkond käsitleb koolieelsete lasteasutuste, üldhariduse, kutsehariduse, täiskasvanuhariduse ning hariduslike erivajadustega laste seotud teemasid. /Üks hariduslikke erivajadusi Infoühiskonnas on kodanike digipädevusis, . Võiks kusagil tunnistada et asume infoühiskonnas, mis teisisõnu on aktiveeritud kodanike ühiskond Sotsiaalne kaitse puhul on käsitletavateks valdkondadeks laste, eakate, erivajadustega inimeste ja toimetulekuraskustes inimeste hoolekanne. / Ja nende aktiivne kaasamine, mis on hoolekande kulutusi vähendav variant 8. 2. Majandusarengu strateegiline valdkond käsitleb ettevõtluse ja majanduskeskkonna arenguga seonduvat. Omavalitsuse ülesanne ei ole suunata oma või taluda avalike sotsiaalsete fondide/Leader/ vahndeid ettevõtlusse. Omavalitsus loob majandusele soodsa keskkonna. Seda võiks kusagil lahtri kirjutada. 3. Taristute ja ühenduste strateegiline teemavaldkond hõlmab tehnilise taristu, sh transpordi valdkonnas ja sellega haakuva ühistranspordi temaatika sh teed ja tänavad; energeetika-, Lisa Hiiumaa Vallavolikogu 2018. a määrusele nr ... Eelnõu,07 september 2018 4 infotehnoloogia ja keskkonnataristu (veevarustus, kanalisatsioon), sadamaid, planeerimist, maakasutust, hoonestust, avalikku ruumi, kommunaalmajandust. 4. Külastuskeskkonna areng strateegiline teema käsitleb Hiiumaa kui terviku turundust, turismiinfo juhtimist, turismitoodete ja -teenuste arendamist. /Külastuskeskkond rahutus maailmas on looduslikud külad ja talud, asulad, nende kultuurikompleksid, igal külal on oma nägemisväärsused- heakord ja inimeste heaolu seal 5. Keskkonnahoid ja keskkonnateadlikkuse strateegilises teemavaldkonnas käsitletakse meie loodusväärtusi, maavarasid, jäätmemajandust. / Vajalik kehtestada kontroll maastike ja loodusväärtuste, metsa, randade, maastike, külade ajalooliste kultuurikomplekside säilimise üle	
---	--

Hiiumaa valla visiooni ja üldiste strateegiliste arengusuundade aluseks on viie strateegilise tegevusvaldkonna ühisosa ehk valla kui terviku ning kohaliku kogukonna pikaajalised vajadused. Üldised strateegilised arengusuunad/ Terviku huvidest lähtuvad arengusuunad/ tagavad erinevate eluvaldkondade tasakaalustatud arengu ja tekitavad valdkondadevahelist ja -ülest koostoiimet./kuidas seda mõõta?

Valdkondlike eesmärkide sõnastamisele ja tegevuste kavandamisele eelnes hetkeolukorra ja väljakutsete analüüs./Miks selle tulemusi ei näe?/ Eesmärkide saavutamise hindamiseks lepidi kokku mõõdikud koos sihtväärtustega. / Mis see tähendab?/

Hiiumaa valla arengukavas koostamisel on lähtutud ühinemislepingust. Arengudokument on kooskõlas Hiiu maakonnaplaneeringuga 2030+ ning täiendab seda.

Arengukava elluviimise eeldused

Arengukava elluviimise eeldusi ehk vallaeelarve võimalusi arengukavas kajastatud tegevuste elluviimiseks ei ole käesolevas dokumendis analüüsitud. Ülevaade arengukavas käsitletud tegevuste ja investeringute elluviimiseks vajalike ressursside kohta antakse igal aastal täpsustatavas Hiiumaa valla eelarvestrateegias ja rahastamise täpsem jaotus kinnitatakse vallaeelarves. /kuidas on nii võimalik pikaajaline strateegiline kavandamine

Arengukava koostamise protsess

Juhtrühm, vastutusvaldkonnad ja koosseisud

Hiiumaa valla arengukava ja eelarvestrateegia 2035+ koostamise protsess toimus Hiiumaa vallavalitsuse eestvedamisel koostöös SA Hiiumaa Arenduskeskusega (projektijuht Katrin Sarapuu).

Arengudokumendi koostamiseks moodustas vallavalitsus 8-liikmelise juhtrühma. Iga juhtrühma liige moodustas valdkonna spetsialiste kaasates teemarühma talle määratud valdkonnaga tegelemiseks.

- Kus näeb nende koosseisu ettepanekuid ja järeltusi+
- Reili Rand- vallavanem, juhtkomisjoni esimees, arengudokumendi koostamise üldvastutaja, vastutusvaldkond sotsiaahoolekanne ja tervishoid.

Komisjoni liikmed: Liisi Mäeumbaed (volikogu liige ja sotsiaalkomisjoni esimees, Jääk ja Praak MTÜ juhatus liige; Keskkonnaameti Kärkla kontori keskkonnahariduse spetsialist), Toomas Remmelkoor (volikogu liige; põllumajandusettevõtja), Riho Rahuoja (volikogu aseesimees, Hiiu Valla Sotsiaalkeskuse juhataja), Kairi Lõppe (Hiiumaa valla sotsiaalosakonna juhataja), Riina Tamm (SA Hiiumaa Haigla juhatus liige), Elge Härma (SA Hiiu Maakonna Hooldekeskus Tohvri juhatus liige), Aasa Saarna (Sotsiaalkindlustusameti kvaliteediosakonna spetsialist); Lisa Hiiumaa Vallavolikogu

..... 2018. a määrusele nr ... Eelnõu,07 september 2018

- Monika Pihlak- arenguosakonna juhataja, vastutusvaldkond turism ja mainekujundus. Komisjoni liikmed: Toomas Kokovkin (volikogu liige ja kultuuri- ja turismikomisjoni esimees; SA Hiiumaa Muuseumid juhatuse liige), Ly Johansen (Kaups) (MTÜ Hiiumaa Turismiliit juhatuse liige, turismiettevõtja), Helen Kõvask (turismiettevõtja), Liis Remmelg (SA Hiiumaa Arenduskeskus juhataja), Anne-Ly Torstensson (SA Hiiumaa Arenduskeskus turismi- ja turundusspetsialist), Eha Ernits (turismiettevõtja), Jaana Lepamaa (OÜ Mainegrupp ürituste korraldaja);

- Üllar Laid- Kõrgessaare osavallavanem, vastutusvaldkond taristud ja ühendused, keskkond. Komisjoni liikmed: Tiit Paulus (volikogu liige), Üllar Padari (volikogu liige, OÜ KEMEHJ juhatuse liige), Piret Sedrik (Hiiumaa valla ühistranspordi ja riigihangete spetsialist), Raina Smill (Hiiumaa valla keskkonnaspetsialist), Riho Sõrmus (AS Saarte Liinid Heltermaa sadama direktor), Tiit Harjak (Maanteeameti planeeringute menetlemise talituse juhtivspetsialist), Mait Must (Põllumajandusameti Saare keskuse peaspetsialist), Rein Urman (Keskkonnaameti spetsialist), Hannes Vaidla (Maanteeameti Lääne regiooni hooldevaldkonna juht);

- Omar Jõpiselg- Käina osavallavanem, vastutusvaldkond majandus ja ettevõtlus (komisjoni liikmed: Sander Kopli (volikogu liige ja eelarve- ja majanduskomisjoni esimees; OÜ Mainegrupp juhatuse liige), Tarmo Mänd (volikogu liige), Ilmi Aksli (volikogu liige; MTÜ Hiidlaste Koostöökogu nõustaja; SA Hiiumaa Arenduskeskus investorkonsultant), Tanel Malk (Hiiumaa Ettevõtjate Liidu ja OÜ Faasion juhatuse liige), Agur Nurs (AS M ja P Nurst juhatuse liige), Jan Ignahhin (Recado Meedia OÜ projektijuht), Peep Lillemägi (ettevõtja, kaugtöötaja);

- Liili Eller- Pühalepa osavallavanem, vastutusvaldkond valitsemine ja kodanikuühiskond. Komisjoni liikmed: Reili Rand (vallavanem), Aivar Viidik (volikogu esimees), Antti Leigri (volikogu liige, Palade Põhikooli ja Suuremõisa Lasteaed-Põhikooli direktor), Ants Orav (volikogu liige, Rahandusministeeriumi regionaalhalduse osakonna Hiiu talituse juhataja), Kaja Sõrmus (SA Hiiumaa Arenduskeskuse MTÜde konsultant / programmide koordineerija), Ester Tammis (Kodukant Hiiumaa juhatuse esimees), Kaja Hiis-Rinne (MTÜ Hiiukala tegevjuht), Argo Nurs (MTÜ Hiiumaa Fotoprojekt juhatuse liige);

- Lauri Preimann- Kärkla osavallavanem, vastutusvaldkond kultuur, sport ja vaba aeg. Komisjoni liikmed: Artur Valk (volikogu liige, Hiiu valla kultuuri ja vaba aja keskuse kultuuri- ja sporditegevuse juht), Ülari Kaibald (volikogu liige, Kärkla Põhikooli ja Käina Kooli kehalise kasvatususe õpetaja), Karin Kokla (haridus- ja kultuuriosakonna juhataja), Margarita Korol (Hiiu Valla Kultuuri ja Vaba Aja Keskuse juhataja), Helle-Mare Kõmmus (Rahvakultuuri Keskuse rahvakultuuri-spetsialist Hiiu maakonnas), Anton Kaljula (Ühendus Hiiumaa Spordiliit MTÜ juhataja), Kristi Linkov (SA Hiiumaa

Spordikooli direktor), Ly Meldorf (Käina Huvi- ja Kultuurikeskuse direktor); – Hergo Tasuja – Emmaste osavallavanem, vastutusvaldkond haridus ja noorsootöö. Komisjoni liikmed: Antti Leigri (volikogu liige, Palade Põhikooli ja Suuremõisa Lasteaed-Põhikooli direktor), Margit Kagadze (Hiiumaa Gümnaasiumi õppenõustaja; hoolekogu esimees), Ivo Eesmaa (Hiiumaa Gümnaasiumi ja Hiiumaa Ametikooli direktor), Karin Kokla (haridus- ja kultuuriosakonna juhataja); Tiia Liibert (Hiiumaa valla hariduse ja kultuuri spetsialist), Liina Lepamaa (volikogu liige, Emmaste lasteaia direktor), Kaie Pranno (Hiiumaa Noorsootöö Keskuse noorsootöö koordinaator); – Inge Elissaar- rahandusosakonna juhataja, vastutusvaldkond eelarvestrateegia Protsessi peamised tegevused 19.04.2018 arengudokumendi algatamine vallavolikogus. 25.04.2018 Juhtrühma moodustamine ja ajakava kinnitamine vallavalitsuses. 10.05.2018 Teemarühmade koosseisude kinnitamine. Aprill -mai 2018 – avalikud koosolekud igas osavallas (24.04 Kõrgessaare osavald, Mangu külas; 25.04 Kõrgessaare osavald, Lauka külas; 26.04 Kõrgessaare osavald, Mägipe külas, 10.05 Emmaste osavald, Emmaste külas; 11.05 Kärddlas, (korraldaja MTÜ Ühine Hiiumaa); 14.05 Käina osavald, Käina alevikus; 15.05 Pühalepa osavald, Hellamaa külas; 16.05 Kärddla osavald, Kärddla vallamajas; 18.05 Kõrgessaare osavald, Kõrgessaare alevikus). /Kohtumised põgusad ja väheste osavõtjate arvuga. Praktiliselt osavaldades elanikkond ei olnud kaasatud, protsess vajab suuremat pühendumist/ Kuni 31.05.18 oli võimalus e-kanalite kaudu oma mõtteid avaldada Hiiumaa arengu kohta (vabas vormis ettepanekute tegemine; <i>facebooki</i> küsitlus etteantud teemadel). /Kui palju oli ettepanekuid?/ Mai- august 2018– teemarühmade töökoosolekud. / Teemarühmad ei olnud territooriumipõhised ja kogukonnapõhised, osalesid keskusest valitud juhid/ 16.08.2018 - Hiiumaa [eel]arvamusfestivalil käsitleti aakuvaid teemasid. /olnuks hea kaasamiseks protsessi alguses- Nüüd aeg lühike täiendavate otsuste lisamiseks 07.09.2018- eelnõu projekti esitamine vallavolikogule ning avalikustamine kirjalike ettepanekute saamiseks (veebilehel); / mu meelet vjaks kogu tekst ülevaatamist ja ekspertarutelu enne volikogule arutamiseks eitamist. Puudub terviknägemus j esinb oluliste rõhuasetuste varjujäämist 12.09-18.09.2018 avalikud koosolekud igas osavallas (12.09 Kõrgessaare osavallas, 13.09 Käina osavallas, 14.09 Emmaste osavallas, 17.09 Pühalepa osavallas, Kärddla osavallas). 12.09 -04.10.2018 osavallakogude koosolekud ettepanekute ja heakskiidu saamiseks.	
---	--

04.10.2018 muudatusettepanekute esitamise tähtaeg.
 18. 10.2018 Eelnõu menetlemine (II lugemine) volikogus, *kehtestamine*.
 Arengut mõjutav väliskeskkond
 2012. aastal Eesti Arengufondi koostatud raportis “Väliskeskkond 2020: olulised trendid ja nende tähendus Eestile” esitletakse olulisemaid väliseid muutusi, mis Eestit eelseisval kümnendil mõjutada võivad. Selles on välja toodud kuus trendiklastrit, mis väljendavad Eesti jaoks kõige olulisemaid väliskeskkonna muutuste mustreid: /
 Võiks taustana vaadelda vähemat ruumi, kohapeale ultuvaid reaalseid mõjureid
 1) sotsiaalsüsteemid surve all;
 2) liikuvam tööjõud ja paindlikum töö;
 3) loodusvarade nappus ja kasvupiiride nihutamine;
 4) arenenud riigid vajavad uusi kasvumudeleid;
 5) Euroopa otsib oma kohta maailmas;
 6) valitsemisvormid muutustes.
 Arengudokumendi lisas 2 on esitatud lühikokkuvõtte iga trendiklastri sisust ning nende tähendusest ja võimalustest Eesti ja sealhulgas Hiiumaa arengu jaoks. /Miks nii keerukas kätte saada?/
 Üleriigilises planeeringus „Eesti 2030+” on analüüsitud olulisemaid Eesti riigi arengut mõjutavaid tulevikusuundumusi, mida tuleb arvestada ka Hiiumaal arengute planeerimisel. / Jälle kole kauge ruum. Rabame käega õhku/
 Olulisemad ruumilise mõjuga üleilmsed suundumused on:
☐ • maailmamajanduse raskuskeskme nihkumine Aasiasse;
☐ • üleminek teadmispõhisele majandusele;
☐ • rahvastiku vananemine;
☐ • linnastumine;
☐ • ilmastu (kliima) muutumine;
☐ • ökoloogiliste väärtuste mõjujõu kasv;
☐ • üleminek laialdasele taastuvenergia kasutamisele;
 Lisa Hiiumaa Vallavolikogu 2018. a määrusele nr ... Eelnõu, 07 september 2018
 7
☐ • nn roheline ja hõbedase majanduse ennakkasv.
 Nimetatud väljakutsete ja võimalustega on vaja arvestada ka Hiiumaa arengu

kavandamisel. /Kuidas need siin võiksid tunduda. Mil kujul?/
 2018. aasta märtsis algatas Vabariigi Valitsus strateegia „Eesti 2035“ koostamise. Valdkondlikult tasakaalustatud arengustrateegia koostamise käigus soovitakse jõuda planeerimisraamistikuni, mis:

- ☐ • koondab riigisiselt läbiräägitud ja kokkulepitud ning rahvusvahelisi kohustusi arvestavad olulisemad Eesti arengueesmärgid ja tegevussuunad; /Oleme regioon, meil on regionalsed erisused/
- ☐ • loob konsolideeritud arengueesmärkide põhjal keskse pikaajalise finantsraamistiku; /keda sellise mantraga suudab veenda, lihtsuses on jõud, arengukava on töödokument, mis kestab kaua
- ☐ • annab aluse järgmise perioodi eurorahade planeerimiseks ja kasutamiseks.

Strateegia kinnitamine peaks toimuma 2020. aasta kevadel.

Üldine hetkeolukord

Haldusterritoriaalse korralduse muutmise käigus moodustatud Hiiumaa valla piiriks on senise Emmaste valla, Hiiumaa valla, Käina valla ja Pühalepa valla piir, välja arvatud nende omavahelises osas (jõustus 25.10.2017 Hiiumaa Vallavolikogu valimistulemuste väljakuulutamise päeval).

Ühinemise eesmärgid olid:

- Ühinevate omavalitsuste jätkusuutliku arengu ja strateegilise juhtimisvõimekuse suurendamine läbi nende tugevuste ja arengupotentsiaali kasutamise.
- Valla sotsiaalse, majandusliku, kultuurilise, administratiivse ja territoriaalse terviklikkuse saavutamine, haldussuutlikkuse suurendamine, valla piirkondade omapära säilitamine ning koostöö arendamine.
- Suutlikkuse tõstmine valla elanike elukvaliteedi parandamiseks eelarveväliste vahendite taotlemise, kohalike arengueelduste rakendamise ja eelarveväliste investeeringute kaasamise kaudu.
- Kohaliku demokraatia arendamine, kodanikualgatusete ja vastutusele suunatud tegevuste toetamine läbi valla piirkondade kogukonnapõhise aktiivse toimimise alt üles initsiatiividel.

& vajalik lihtsama väljendid- Valla elanikele kvaliteetsete avalike teenuste hea kättesaadavuse tagamine.

- Ühistranspordi kohaldamine inimeste liikumis- ja tööhõivevajadustele vastavaks.
- Hiiumaa kui ühtse toimeruumi arendamine ja huvide eest seismine.

Hiiumaal on viis osavaldat, oma osavallakogudega, mille peamine ülesanne on tagada elanike kaasärakimisevõimalus kohalikes ja ülevallalistes otsustusprotsessides, aidata kujundada arvamusi ja tagada sisendeid ning tagasisidet otsustusorganitele (vallavalitsus,

volikogu, volikogu komisjonid) piirkonna tervikliku arengu küsimustes ja piirkonna halduse kvaliteedi kohta. Lisa Hiiumaa Vallavolikogu 2018. a määrusele nr ... Eelnõu, 07 september 2018

8

Territoorium ja asustatuskused

Hiiumaa valla pindala on 1003 km².

Hiiumaa valla keskus asub Kärkla linnas. Lisaks on vallas 2 alevikku (Kõrgessaare ja Käina) ja 182 küla.

Rahvastik

Terve Eesti üheks suurimaks väljakutseks on rahvastiku vähenemine ja vananemine. Nagu enamikes Eesti piirkondades, on elanike arv langenud ka Hiiumaal tervikuna.

1992. aastal elas Hiiumaal ligikaudu 12 000 elanikku. Seisuga 01.01.2018 oli Hiiumaa valla elanike arv rahvastikuregistri andmetel 9580, mis moodustab kogu Eesti rahvastikust 0,7%. Meeste- naiste osakaal on vastavalt 50,6% ja 49,4% (Eestis 46,9% / 53,1%)..

Hiiumaa rohkem asustatud keskusteks on Kärkla linn, Käina ja Kõrgessaare alevikud, Emmaste, Suuremõisa, Lauka, Männamaa, Lõpe ja Nurste külad. Lisa Hiiumaa

Kuigi viimastel aastatel on Hiiumaa vallas elanike arvu kahanemine aeglustunud, siis jätkusuutlikkuse tagamiseks on vajalik elanike arvu stabiilne kasv. 01. jaanuar 2017 võrreldes 01. jaanuar 2018 seisuga oli üle viimase 23 aasta Hiiumaa taas rahvastik kasvanud ning seda 30 inimese võrra.

Maakonna rahvastiku paiknemist iseloomustab koondumine suurematesse keskustesse ning muul alal väga hõre paiknemine. Viimast soodustab ka suurte metsamassiivide paiknemine valla territooriumil. Külade territoriaalne jaotus regiooniti on äärmiselt ebaühtlane, see teeb keeruliseks valla kõigi piirkondade ühtlase haldamise ja arengu.

Maksumaksjad ja tööhõive

2017. aastal oli Hiiumaa vallas ühe kuu keskmine maksumaksjate arv

Rahandusministeeriumi andmetel 4482, mis moodustas valla elanikkonnast 46,9%. 2018 aasta alguses on olnud maksumaksjate arvu kasv võrreldes aasta lõpuga ca 6%. (mai 2018 oli 4868 maksumaksjat).

Seisuga 31.12.2017 oli Hiiumaa vallas Eesti Töötukassa andmetel 191 registreeritud töötut (2% elanikkonnast). Keskmiselt oli 2017 aasta jooksul töötute arv 170. Töötute arv sõltub hooajast, talvekuudel on registreeritud töötuid rohkem, suvekuudel vähenemine võrreldes aasta lõpuga 19%. Seisuga 31.07.2018 oli Hiiumaa vallas kokku 153 töötut (31.01.2018 oli 231 töötut, kahanemine 33,8%), mis on kogu Eesti töötute arvust sama kuupäeva seisuga 0,5% (kogu Eesti töötute arvust 31.01.2018.a 0,7%). Töötuna arvel

olevatest isikutest oli 31.01.2018 seisuga 55,5% mehed. Nii meeste kui naiste hulgas on kõige enam töötuid vanused 25-54, vastavalt 52,9% (45 in) ja 60,3% (41 in). Noori vanuses 16-24 oli meestest 15,3% (13 in) ja naised 7,3% (5 inimest).
Registreeritud töötute arv Hiiumaa vallas on aastatel 2013-2017 vähenenud 40%.
Eestis oli 2013 aastal keskmiselt ühes kuus registreeritud töötuid 37 061 ja 2017 aastal oli 30 382. Viie aastaga vähenes registreeritud töötute arv 18 %. Murekohaks on pikaajalised töötud.

Töötust põhjustavad peamised tegurid Hiiumaa vallas on:

- ☐ • ebapiisav transpordikorraldus valla erinevate asulate vahel;
- ☐ • pikaajalistel töötutel ebapiisav haridus ja kvalifikatsioon;
- ☐ • puudulikud tööharjumused, alkoholisõltuvus;
- ☐ • kvalifitseeritud ja motiveeritud kaadri puudumine;
- ☐ • töökohtade valikuvõimaluse vähesus;
- ☐ • osalise või puuduva töövõimega inimeste tööle saamise võimaluste vähesus.

Muude teemavaldkondade detailsemad hetkeolukorra kirjeldused on lisa nr 3.

Visioon aastaks 2035+ ja üldised strateegilised arengusuunad

Üleriigilises planeeringus „Eesti 2030+” on toodud, et peamine arengueesmärk on tagada elamisvõimalused Eesti igas asustatud paigas. Selleks on vajalikud kvaliteetne elukeskkond, head ja mugavad liikumisvõimalused ning varustatus oluliste võrkudega. Sellest lähtudes on Eesti ruumilise arengu visioon aastaks 2030 sõnastatud järgmiselt: Eesti on sidusa ruumistruktuuriga, mitmekesise elukeskkonnaga ja välismaailmaga hästi ühendatud riik. Hajalinnastunud ruum seob tervikuks kompaktsed linnad, eeslinnad ja traditsioonilised külad, väärtustades kõiki neid elamisviise võrdselt ühepalju.

Hajalinnastunud ruumi inimsõbralikkuse ja majandusliku konkurentsivõime tagavad eeskätt looduslähedane keskkond ja hästi sidustatud asulate võrgustik.

Eesti regionaalarengu strateegia aastateks 2014-2020 visioon eeldab liikumist suunas, kus on loodud eeldused kõigi toimepiirkondade kestlikuks arenguks ning elamisväärses ja turvalises elus. Eesti areng tervikuna on eri piirkondade spetsiifiliste arengueelduste oskusliku ärakasutamise kaudu regionaalselt rohkem tasakaalustumas.

Lisa Hiiumaa Vallavolikogu 2018. a määrusele nr ... Eelnõu, 07 september 2018

Visioon 2030+: Oma eripäradele tuginedes panustab iga piirkond eesti kui terviku konkurentsivõime kasvule, saades omakorda osa sellega kaasnevatest hüvedest. Inimestel on igas toimepiirkonnas kättesaadavad head töökohad, kvaliteetsed teenused ning mitmekülgseid tegevusi võimaldav meeldiv elukeskkond.

Hiiumaa arengustrateegia 2020+ (kooskõlastatud 12.01.2015) visiooni kohaselt on üldine soovitud tulevikupilt on järgmine:

Hiiumaa on armas, peresõbralik, loodust hoidva ja väärtustava elujõulise uuendusmeelse kogukonnaga saar Läänemeres, kus on atraktiivne elamis-, ettevõtlus- ja külastuskeskkond. Hiiumaa on väärt paik eneseteostuseks.

Hiiumaal elab avatud ja elujõuline kogukond, kes väärtustab kohalikku kultuuripärandit, traditsioone ja loodust ning soosib mõõdukat uuenduslikkust. Hiiumaa sotsiaalne ja ruumiline areng on tagatud ühise, jagatud väärtustele tugineva koostööga arendustegevuste planeerimisel ja elluviimisel. Ühiselt ja koostöös edendatakse jätkusuutlikku ja konkurentsivõimelist väikeettevõtlust, mis tagab nii väärilise sissetuleku elanikele, kui ka vajalike teenuste olemasolu. Saare tööstusettevõtted on uuendusmeelsed ja jätkusuutlikud. Avalikud teenused on hästi kättesaadavad Hiiumaa igas kandis. Erilist rõhku pannakse noorte toetamisele ning hariduse ja elukeskkonna kvaliteedi tõstmisele, mille tulemusena on elanike arvu vähenemine peatunud. Hiiumaal on head ja vajadustele vastavad transpordiühendused.

Hiiumaa 2035 +

Hiiumaa tuleviku kujundamisel on keskseteks võtmesõnadeks:

- ☐ • inimkesksus;
- ☐ • hoolivus;
- ☐ • avatus;
- ☐ • tasakaalustatus;
- ☐ • jätkusuutlikkus;
- ☐ • teadmispõhisus;
- ☐ • uuendusmeelsus;
- ☐ • kvaliteet;
- ☐ • piirkondlikke eripärasid arvestav.

Hiiumaa vallas järgitakse järgmisi alusväärtusi:

- ☐ • meie inimesed on kõige väärtuslikum ressurss.
- ☐ • Siin on kvaliteetne, turvaline elukeskkond;
- ☐ • konkurentsivõimeline ja jätkusuutlik ettevõtluskeskkond;
- ☐ • külalishäke, mitmekesine ja looduslähedane külastuskeskkond;
- ☐ • väärtustatud kohalik kultuuripärand;
- ☐ • avatus maailmale.

Avalike teenuste arendamisel lähtutakse teenusedisaini põhimõtetest ehk siis töö korraldamisel lähtutakse kliendi seisukohalt vaadatuna. Eesmärk on pakkuda head kliendikogemust igal teenuse pakkuja ja kliendi kokkupuutel. Lisa Hiiumaa Vallavolikogu 2018. a määrusele nr ... Eelnõu, 07 september 2018

17

Hiiumaa visioon 2035 +

Säilib hiidlaslik elu- ja looduskeskkonna eripära, aga meid on rohkem ja meil on eluterved väärtused ja hoiakud.

Teemavaldkondade strateegilised eesmärgid, alaeesmärgid, peamised tegevussuunad ning mõõdikud

1. Inimareng

Valdkondlik visioon

Ettevõtlik rahvas ja sidus, ühtne ja avatud kogukond.

Valdkondlik visioon toetub kriitilistele eduteguritele, milleks on:

- ☐ • Hiiumaa sotsiaalne ja ruumiline tasakaalustatud areng;
- ☐ • kvaliteetne haridus ja elukestev õpe;
- ☐ kodanike digipädevus
- ☐ • toimivad vajaduspõhised avalikud teenused;
- ☐ • aktiivne infoühiskonda suunduv kodanikuühiskond;
- ☐ • koostöö saaresiselt ja naabermaakondadega;
- ☐ • traditsioonide väärtustamine ja säilitamine.

Probleemid ja kitsaskohad, mis vaja lahendada Probleemide ja kitsaskohtade käsitlemine:

Kahanev ja vananev elanikkond.

Eakate (>65 aastaste) suur osatähtsus 20,8 % (Eesti keskmine 19,3%, Eesti suurim 22,7%).¹

Suurendada eakate koostöövõimet, nende kommunikatsiooni töötava kontingendiga, väärtustades nende elukogemusi jasitleda hajaasustusla elunevai kohalikku teadmust.

Koolitada aktiivsemat eakate gruppi, andmaks põhiteadmisi koostöövõimeks infoühiskonna tingimustes

Ebaühtlane elanikkonna paiknemine saare territooriumil.

Käsitleda hajaasustusaladelk elunevaid kodanikke kui loodushoidjaid. Toetada nende eluvõimalusi ja kommunikatsiooni võimeid.

Eesti keskmisest madalam loomulik iive.

Rikastada elu- ja kultuurikeskonda, mis köidaks noori jääma kodusaarele. Soodustada kogukondlikku tegevust nagu kogukonna arengurühmad ja huvitegevuse rühmad Laste (0-14a) madalaim osatähtsus elanikkonnast Eesti maakondade võrdluses (11,6%).² Suvehiidlaste suhteliselt suur osatähtsus kogukonnas ja nende vähene kaasatus. Riiklikes arengudokumentides ei tule selgelt välja Hiiumaa erisused. Valdkondlik eesmärk 2035+ Elanikud on eluterve suhtumisega ettevõtlikud, haritud ja muutustele avatud ning kes väärtustavad oma kodukanti ning panustavad Hiiumaa arengusse. Hiiumaal on hea ning väärikas elada läbi terve elukaare. Aastaks 2022 ☐ • on Hiiumaal vähemalt 10 000 registreeritud elanikku. 1 Allikas: Tervise Arengu Instituut, Hiiumaa tervise ja heaolu ülevaade 2018 2 Allikas: Tervise Arengu Instituut, Hiiumaa tervise ja heaolu ülevaade 2018 ☐ ☐ • laste (0-14a) osatähtsus elanikkonnast on kasvav. ☐ • suvehiidlastest on saanud 10% püsielanikud. Lisa Hiiumaa Vallavolikogu 2018. a määrusele nr ... Eelnõu, 07 september 2018 18 Meetmed Riigi tegevustasand (ettepanekud): Hiiumaa ühiskondliku sidustatuse tugevdamine muude Eesti piirkondadega, mis aitaks vähendada kogu piirkonna arengut pärssivat sotsiaal-ruumilist eraldatust. • Hiiumaale piirkondlike erisuste kehtestamine (sh noorte ja perede ettevõtlustoetus)-pilotprogramm. ☐ • Sarnaselt Kagu- Eestiga, Ida- Virumaaga Hiiumaa arengu toetamiseks eriprogrammi loomine: 1. tagamaks ühenduste (parvlaev, lennuk, elektri, side jt.) areng ja vastavus tänapäeva nõuetele ning konkurentsivõimelise ettevõtluse vajadustele; 2. Hiiumaa pärimusliku kultuurikeskkonna säilitamiseks; 3. maksuerisuseks aastaringselt tegutsevatele turismiettevõtetele 4. külastuskeskkonna arendamiseks. ☐ • Vähemalt 50 riigiasutuste töökoha juurde toomine Hiiumaale (näiteks riigikaitse, keskkond). ☐ • Hiiumaa olulisemad eripärad kajastuvad regionaalarengut mõjutavates riiklikes dokumentides.	
---	--

Tegevuse võtmenäitajad Näitaja	Allikas	Algtase	Sihttase 2022	
Elanike arv	Rahvastikuregister	9580 (01.01.2018)	10 000	
Loomulik iive	Statistikaamet, RV032	-41 (2017)	positiivne	
Rändesaldo	Statistikaamet, RVR06	7 (2016)	Iga aastaselt kasvav, vähemalt +10%	
Elanike rahulolu valla- ja osavallavalitsuste teenustega; viiakse läbi 1 kord aastas.	uuring	Esimene uuring viiakse läbi 2020.a	Lepitakse kokku peale uuringu tulemuste hindamist	
Suvehiidlaste osatähtsus elamutega hoonestatud kinnistute omanikest	Uuring	Esimene uuring viiakse läbi 2019.a	Lepitakse kokku peale uuringu tulemuste hindamist	
Hiiumaa valla arengukava projektis on välja toodud järgmised põhimõtted, millele oma ettepanekutes tugineme: 1) alusväärtused, inimarengu valdkondlik visioon, kriitilistele edutegurid, millele see visioon toetub ja lahendamist vajavad probleemid ja kitsaskohtad, koostöö ja partnerluse tegevuskava meede: - meie inimesed on kõige väärtuslikum ressurss; - külalislahke, mitmekesine ja looduslähedane külastuskeskkond; - väärtustatud kohalik kultuuripärand; - ettevõtlik rahvas ja sidus, ühtne ja avatud kogukond; - hiiumaa sotsiaalne ja ruumiline tasakaalustatud areng; - aktiivne kodanikuühiskond; - traditsioonide väärtustamine ja säilitamine; - eakate suur osatähtsus; - ebaühtlane elanikkonna paiknemine saarel; - laste madal osatähtsus elanikkonnast; - suvehiidlaste suur osakaal elanikkonnast ja nende vähene kaasatus; - külaelu ja mittetulunduslik koostegevus on väärtustatud ning külades on loodud hea elukeskkond;				Toetatud osaliselt. Majutusasutuste loomiseks valla tegevused eelkõige keskkonna loomine ja toetamine läbi turundustegevuste. Lisada Mootorpurjekas Alari rekonstrueerimine külastuskeskkonna arengu investeeringuobjektina.

- vallas onkodanikuühiskonda ja vabatahtlike kaasamist soodustav keskkond. 2) vaba aja, spordi, kultuuri valdkonna visioon, lahendamist vajavad kitsaskohad ning valla tegevustasand ja tegevuskava: - hiiumaa on atraktiivne ja mitmekesiste võimalustega aja veetmise koht hiidlasele ning saare külalistele; - hiiumaa noor on terve, kaasatud ettevõtlik; - laste ja täiskasvanute arvu vähenemine võib põhjustada vaba aja tegevuste võimaluste loomise ja/või säilitamise majanduslikult ebatõhusamaks või soodustada koondumist vaid teatud saare piirkondadesse; - kultuur, turism ja ettevõtlus toimivad eraldi sektorina ...; - laste ja noorte hulgas on rahvakultuur ebapopulaarne; - kultuurisündmuste toimumiste kuhjumine suvisele külastuste kõrghooajale ...; - raamatukogudes on valdavalt ruumipuudus. eakate ja puuetega inimeste juurdepääs teenusele on takistatud; - vaba aja, kultuuri- ja sportimisvõimalused on mitmekesised ja kaasaegsed kõikides hiiumaa piirkondades; - huvitegevus sh rahvakultuuriga tegelemine on kättesaadav igale hiiumaa inimesele; - merekultuur ja -sport on au sees; - tervise-, matka- ja loovusradade ning seikluslike liikumisradade rajamise jätkamine koostöös kolmanda sektoriga; - toetatakse meresporti harrastamist taristu parendamise ja sportimisvõimaluste tekitamisega, Ülaltoodule ning sellele, et Sõru on oma asukoha tõttu paljudele saarele saabujatele Hiiumaa visiitkaart, tuginedes soovime lisada 2022 tegevuste ja investeeringute plaani järgmised Emmaste osavalda jäävad objektid: 1. Sõruotsa seltsi- või külamaja. Seda on otstarbekas välja arendada olemasolevas Sõru muuseumis, mis on omal ajal kogukondliku algatusena loodud ning kogukond ja külaselts on seni väikeses mahus seda hoonet oma koosolekuteks kasutanud. Täna on kogukonnal valmisolek panustada piirkonna ja sadama arengusse ning atraktiivsuse tõstmisse suuremal määral. Kogukonna kooskäimiskohana ning ka avatud tegevuste aastaringseks korraldamiseks ei vasta see enam kogukonna ja piirkonda külastavate turistide vajadustele. Nii kohalikud inimesed kui ka külalised kurdavad vabaajaveetmise võimaluste puudumise üle. Selleks, et ühest küljest kogukonna vajadusi rahuldada ja teisest küljest olemasoleva hoone funktsioone laiendada ja oluliselt suuremal määral ära kasutada kogukonna kaasamiseks, erinevate vanusegruppide ettevõtlikkuse ja teadmiste suurendamiseks ning külalistele elamuste pakkumiseks, vajab see ümbrekujundamist ja investeeringuid.	
---	--

2. Sõru sadamasse rekreatsiooniala. Lastele purjetamise algõpe Sõru väikelaevasadamas sai 2018 aastal taas üle pikkade aastate hoo sisse Sõru Merekooli seltsi eestvedamisel teiste kohalike seltside, osavalla, SA Hiiumaa spordikooli ja paljude toetajate koostöös. Laste ja ka täiskasvanute huvi oli suur ja kasvav, suve lõpuks kujunes välja noorte ja laste seltskond, kes kindlasti ka järgmisel suvel jätkata plaanivad. Tagasiside ettevõtmisele oli lastelt, vanematelt, kogukonnalt ja ka külalistelt oli äärmiselt positiivne. Purjetamisega on lastel treeneri juhendamisel võimalik tegeleda tervel Hiiumaal vaid Kärđlas ja Sõrul. Suurimaks probleemiks väikelaevasadama akvatooriumis ja eriti end töötavate mootoritega kai ääres hoidva praami läheduses on ohutus - suvisel navigatsiooniperioodil on väikelaevade liiklus üsna tihe. Väikelaevasadama eesmärgiks on kindlasti külastavate aluste arvu kasv ning ka Sõru Merekoolil purjetamis- ja muude mittemotoriseeritud veesportitreeningute mahu kasv, seetõttu on oluline rajada kõrvale merre eraldi võimalus svertpaatidele, sup-laudadele, meresüstadele ja muudele mootorita veesportdivahenditele, aga ka lihtsalt ujujatele mugav ja ohutu ala. Meri on Sõrul üldiselt väga madal, kuid mõeldavate lahendustena võib kaaluda ka ujuvaid sildu, kaisid, slippe ja/või osalist süvendamist. 3. Kvaliteetne, kuid lihtne majutus vähemalt 40 inimesele emmaste osavallas. Piirkonna suurepärased võimalused jäävad sageli kasutamata sobilike majutusvõimaluste puudumisel. Ka Sõrul või Emmastes toimuvate ürituste korral tuleb majutus korraldada 40 km kaugusel. Ainult majutuse taha jäävad täna nii kooliekskursioonid, lastelaagrid, kunstitaagrid, suvepäevad, kliendiüritused, konverentsid - Ristkasutuse põhimõttel on kõik muud korralduseks vajalikud teenused piirkonnas olemas. 4. Mootorpurjelaev ALAR - tegemist on maamärgi ja sümboliga mitte ainult Emmaste valla, vaid terve Hiiumaa jaoks. Olgugi senine restaureerimise ajalugu heitlik, on ta siiski paljude jaoks püha objekt ja kinnitus kohaliku rahva visadusest, nutikusest, töökusest ja pühendumisest. Ta arendamisele võib läheneda erinevalt, kuid kui soovime vältida käegalööjate ja allaandjate põlvkonnana ajalukku minemist, peame moel või teisel jätkama nende inimeste alustatud, kes selle laeva Sõrule tagasi tõid ja ta uskumatute takistuste kiuste maale sikutasid ning ta tulevastele põlvedele säilitasid.	
Saadad mõned Hiiumaa Ametikooli ja Suuremõisa lossi puudutavad tähelepanekud arengukavast. Teen järgmised muudatusettepanekud: 1. Lk 44 - Vajaduspõhised erialased täienduskoolitused. Mõiste on kokku lepitud ja kasutusel Täiskasvanute koolituse seaduses. Palun parandada mõiste	Toetame redaktsioonilist ettepanekut Ettepanekut täpsustatud. Vastutaja täpsustamine asjakohane. Lisada Hiiumaa vald

2. Lk 33 - Hiiumaa Ametikool koostöös Hiiumaa Gümnaasiumiga pakub põhikoolijärgset ja õppekavade ülest õpet. Mida on mõeldud õppekavade ülese õppena? Palun täpsustada tegevust. 3. Lk 55 - Suuremõisa lossi mõisakompleksi, sh juustukoja kaasajastamine põhimõttel, et Suuremõisa kannab paikkonnas mitut funktsiooni (terviklik kompleks on ca 25 kõrvalhoonet ning põlispark koos alleedega). Kaasajastamine tähendab kindlasti ka investeeringuid. Ametikool üksi ei saa olla siin vasutaja ja eestvedaja. Seda eriti objektide puhul, mis kuuluvad Hiiumaa vallale. Palume lisada vastutajana/eestvedajana Hiiumaa vald. (Sihtasutus on alles idee).	
Hinnang arengukava projektile Koostatud arengukava projekt on väga üldsõnaline ja laialivalguv. Sõnastamata on jäänud peamine keskne eesmärk. Arengukava projekti on koondatud erinevate eluvaldkondade probleemid ja pandud need kõik ühte dokumenti kokku. Tuleb märkida, et need ei ole meie valla võimalustega kooskõlas ja seetõttu muudavad arengukava „unistuste“ kavaks. Hädavajalik on kokku leppida kiiret lahendamist vajavates küsimustes ja seejuures võtta aluseks meie võimalused. Arengukava projektis on koostajad (koalitsioon) määratlenud oma poliitilised prioriteedid ja need jõuliselt sisse kirjutanud. Prioriteediks on määratud turismi arendamine ja investeeringute teostamine vastavalt ühinemislepingule (s.t eeskätt Kärddlasse ja Käina). Me ei eita turismi arendamise vajadust, aga juhime tähelepanu sellele, et turismi osa maakonna majandusnäitajates on tagasihoidlik. Tegemist on sesoonse tegevusega, mis tähendab ajutise tööjõu kasutamist. Levib kuuldus, et selles sektoris on kasutusel ümbrikupalga süsteem, millele peaks objektiivse vastuse andma Maksuamet. Võib ilmned, et olukorras, kus vallajuhid on otsustanud suured investeeringud suunata turismi valdkonda, koos ülalpidamise kohustusega, on turismiettevõtted maksuvõlglast valla ees. Väidame seda, et kellegi huvid on arengukava projektis tugevalt esindatud. Kahe suuremahulise objekti (Spordikeskus ja Tuuletorn) rajamine võtab ca 2/3 valla omafinantseerimise võimekusest. Oleme kindlalt veendunud, et Hiiumaa suurim probleem, mille lahendamisele tuleb suunata peatähelepanu on töökohtade (alaliste) puudus saarel. Seetõttu ca 1000 inimest käib saarelt väljas tööl. Peamine eesmärk oleks luua meie inimestele töötamise võimalused kodusaares. See oleks majanduse arendamise peamiseks eelduseks. Arengukava projektist selle olukorra lahendamiseks abinõusid ei ole võimalik leida. Majanduse arendamist tuleks käsitleda komplekselt, lähtudes ajaloolistest traditsioonidest ja saare taastuvate ressursside võimalustest, millele praami- ja lennuühenduste parendamine,	1. Hiiumaa noortekeskused on iseseisvad valla allasutused osavaldades, kohapealse juhtimis ja otsustus õigusega. Ettepanek: Sisse viia - Ei toeta 2. Kunstlume tootmise võimaluste loomine. Ettepanek: Välja võtta. - Ei toeta 3. Kaks esimest kooliastet on kodu lähedal igas osavallas. Ettepanek: Välja võtta.- Ei toeta, täpsustatud alternatiivse ettepaneku põhjal. 4. Tagatakse tugev põhiharidus (I,II ja III kooliaste) kodulähedal, säilitades olemas oleva koolivõrgu. Ettepanek: Sisse viia - Osaliselt toetatud, täpsustatud alternatiivse ettepaneku põhjal. 5. Lisaks inglise/saksa ja vene keelele õpetatakse koolides rootsi keelt. Ettepanek: Välja võtta. - Toetame 6. Haridusasutuste osavõtt erinevatest programmidest (ettevõtlik kool, tervist edendav kool jm.) Ettepanek: osavõtt asutusele on vabatahtlik. - Toetame 7. Hellamaa Sotsiaalküla välja arendamine, Kärddla sotsiaalkeskuse rajamine (II etapp) ja Kärddla kultuurimaja renoveerimine. Ettepanek: Sisse viia eelarvestrateegia investeeringute kavasse. - Toetame osaliselt 8. Käivitada üürimajade programm 2019. aastal. Ettepanek: muuta eelarvestrateegia investeeringute kava. - Ei toeta, kuna taotlusvoor 2018. detsembris ja see vajab eeltööd

2

lairiba arendamine oleks kaasnevateks abinõudeks. Valla arenduskeskus püüab toetada peamiselt turismi arengut, aga arenduskeskus peab olema suuteline tegelema saare majanduse arendamisega täies ulatuses.

Investeeringute kava on üle paisutatud ja ei vasta valla rahalistele võimalustele.

Arengukava projektis nähakse ette üle 34 milj. ulatuses ehitisi, millest vald ise suudab katta omavahenditest ca 50 %. Laenukoormuse suuruseks hinnatakse ametlikult ca 80 %.

Valdav osa investeeringutest tahetakse teha eelseisva kolme aasta jooksul 2021 aasta lõpuks. Siit peegeldub poliitiline ambitsioon eelseisvateks riigikogu ja 2021. a. kohalikeks valmisteks.

Tegemist on liigse optimismiga, mis peamiselt tuleneb teadmiste puudulikkusest ja vähesest kogemusest.

Väidame, et seatud eesmärgid investeeringute osas pole reaalsed, selleks puuduvad rahalised vahendid. Valmistel antud lubadused: sotsiaaltoetused, hariduse, spordi asutuste rajamiseks või korrastamiseks lükkuvad paljudel juhtudel järgmisesse valmisperioodi.

Ülepaisutatud investeeringukava toob kaasa suured võlad, koos sellega kasvavad hoonete ülalpidamiskulud, mis omakorda seavad kahtluse alla valla rahanduspoliitika jätkusuutlikkuse.

Eelarvestrateegia projektis on kavandatud tulude kasv selgelt ülepaisutatud ja see võib olla allutatud poliitilistele ambitsioonidele. Hoiatame tõsiselt üle laenamise ohu eest, mis suurenevate majanduskukude (elektri ja kütuse kallinemine) taustal võib tekitada finantskriisi.

Vajalik on ümber hinnata investeeringutekava, võttes aluseks esmajärjekorras Hiiumaa elanikele tegelikult vajalike objektide rajamise. See looks meie inimestes kindlustunde, et nende poolt valitud Hiiumaa vallavolikogu tegeleb esmalt saare püsielanike heaoluga ja seejärel turistide probleemidega.

Eelarvestrateegias pole sõnagi juttu osavaldade otsustus õiguse suurendamisest rahaliste vahendite käsutamise osas, kuigi valla finantsjuhtimise määrus on selleks aluse loonud. Näeme selle põhjusena eelpool toodud investeeringute kontsentreerimise tulemusena Kärklasse ja Käinasse taustal tekkivat vajadust kontsentreerida tulevikus ka ülalpidamiskulud, nimetades nn suurobjektid (spordikeskus ja tuuletorn) maakondlikeks rajatisteks, mida tuleb ka osavaldadel ühiselt ülal pidada. See tooks kaasa kahe keskuse eelisarengu tagamisel ülejäänud piirkondade (Pühalepa, Emmaste, Kõrgessaare) taandarengu. Märkimist väärib siinkohal Kõrgessaare tankla rajamise küsimus, mida ei saa ka praegu kiirendatud korras tehtud.

3

9. Aastaringne parvlaeva põhigraafik (vähemalt 8 reisi päevas mõlemast sadamast (Heltermaalt ja Rohukülalt), ooteaeg mitte pikem kui 3h).

Ettepanek: muuta arengukava. - Ei toeta

10. Sobiva profiiliga teadus- ja/või arenduskeskus (nt taastuvenergeetika).

Ettepanek: välja viia. - Ei toeta

11. Hiiumaa kaasatus riigikaitse võrgustikesse ja seotud investeeringute kava.

Ettepanek: välja viia. - Ei toeta

12. Töötada välja mehhanismid ja meetmed turutõrgete leevendamiseks tootmishoonete rajamisel ja renoveerimisel.

Ettepanek: välja viia. - Ei toeta

13. Ametikool sidustatakse tihedamalt saare elu ja ettevõtetega. Suuremõisa mõisakompleksi arendatakse välja majandusüksusena, kus Hiiumaa Ametikoolil on loodud võimalused töökohapõhise õppe läbiviimiseks (pakutakse ettevõtjatele sobivaid ruume ja tegevuskohti mõisas ja ühtlasi tekib sünergilise koostöö ametikooli ja ettevõtjate vahel).

Ettepanek: välja viia. - Ei toeta

14. Viiakse ellu meretuulepargi koostööleping Nelja Energia ASi, OÜ Hiiumaa Offshore Tuulepark ja Hiiumaa valla vahel.

Ettepanek: välja viia. - Toetame

15. Luuakse tingimused töötlevale tööstusele Hiiumaal, mis loob kohaliku toorme baasil (liha, piim, kala, mets) lisandväärtust, soodustame ühistute teket.

Ettepanek: sisse viia. - Toetame osaliselt: tootmisettevõtete loomiseks vajalike tingimuste loomise läbi

16. Tööstusalade rajamine Emmaste ja Pühalepa osavaldal.

Ettepanek: sisse viia. - Ei toeta

17. Reisijate ja autode ülevedu parvlaevadel on tasuta Hiiumaa püsielanikele.

Ettepanek: sisse viia. - valitsus ei kujundanud seisisukohta

Valla avaliku sektori areng (sotsiaalhoolekanne, haridus, kultuur, sport jne.) vajab samuti rahalisi vahendeid juurde. Seda saab teha vaid juhul, kui kohustused võlausaldajate ees on täidetud. Tänane Hiiumaa valla koalitsioon ei täida oma valimislubadusi ja koalitsioonilepingut. Arengukavas on kirjas, et kaks esimest kooliastet (1-6 klass) on kodu lähedal igas osavallas. Siit võib järeldada, et osadest osavaldadest kaob kolmas kooliaste ehk 7-9 klass. Lubadused valimistel rääkisid, aga tugeva põhikooli säilitamisest igas piirkonnas. Ei ole võimalik tuvastada arengukavast, kuidas tagatakse osavaldade jätkusuutlik areng. Tänapäeval on ei ole Kõrgessaare osavald võrdväärne teiste osavaldadega, näiteks osavalla ametiasutusi ei juhitakse kohapeal. Investeeringute lubaduste järjekord ei vasta endiste valdade arengukavadele. Tänane koalitsioon on lubanud, et Arenduskeskusest saab Hiiumaa arengu vedur, jääb aga selgusetuks kuidas seda saavutatakse? Investeeringute kavas ei ole planeeritud Kärkla sotsiaalkeskust ja kultuurikeskuse renoveerimist nii nagu lubati valijatele. Need mõned näited paljudest kinnitavad, et valijaid on petetud hääle saamise nimel, sest koalitsiooni teod näitavad esimese aasta möödudes midagi muud. Esitatud arengukava projekt on ettevalmistatud kiirustades ja ei loo selget vaadet vajalike abinõude rakendamiseks Hiiumaa kui terviku tasakaalustatud arenguks. Peame hädavajalikuks eelpool nimetatud puuduste arvestamist arengukava edasisel menetlemisel. Vastasel korral ootab antud arengukava sama saatust nagu varasematel, mis ei ole Hiiumaa arengut edasi viinud. ETTEPANEKUD ARENGUKAVASSE: 1. Hiiumaa noortekeskused on iseseisvad valla allasutused osavaldades, kohapealse juhtimis ja otsustus õigusega. Ettepanek: Sisse viia 2. Kunstlume tootmise võimaluste loomine. Ettepanek: Välja võtta. 3. Kaks esimest kooliastet on kodu lähedal igas osavallas. Ettepanek: Välja võtta. 4. Tagatakse tugev põhiharidus (I,II ja III kooliaste) kodulähedal, säilitades olemas oleva koolivõrgu. Ettepanek: Sisse viia 5. Lisaks inglise/saksa ja vene keelele õpetatakse koolides rootsi keelt. Ettepanek: Välja võtta 6. Haridusasutuste osavõtt erinevatest programmidest (ettevõtlik kool, tervist edendav kool jm.)	18. Aitame kaasa elektri varustuskindluse tõstmisele ja 110 kv ringtoite rajamisele, mis loob aluse uute liitumisvõimaluste tekkeks. Ettepanek: sisse viia. - Toetame osaliselt 19. Riigile kuuluvate Hiiumaa sümbolite (Kõpu, Ristna, Tahkuna tuletornid, Suuremõisa loss) vallale üleandmine. Ettepanek: välja viia. - Ei toeta 20. Pühalepa kiriku juurde rajatav Vabadussõja mälestusmärk koos kirikupargi ja kiriku korrastamisega. Ettepanek: sisse viia. - Toetame 21. Jõgede suublate ja voolusängide puhastamine: nt Nuutri, Suuremõisa, Luguse ja Jausa jõgi. Ettepanek: muuta arengukava. - Toetame 22. Osavaldade tugevdamiseks antakse neile otsustusõigus piirkonda puudutavates küsimustes vastavalt ühinemislepingule. Ettepanek: sisse viia. - Ei toeta, kuna ettepanek ebaselge 23. Taotleme Vabariigi Valitsuselt koos Lääne-Eesti saartega, saarte iseärasustest lähtuvat tegevuskava, sarnaselt Kagu-Eesti ja Ida-Virumaa arenguprogrammidega. Ettepanek: sisse viia. - Toetame, arengukavas kajastatud
---	--

Ettepanek: osavõtt asutusele on vabatahtlik. 7. Hellamaa Sotsiaalküla välja arendamine, Kärkla sotsiaalkeskuse rajamine (II etapp) ja Kärkla kultuurimaja renoveerimine. Ettepanek: Sisse viia eelarvestrateegia investeeringute kavasse. 8. Käivitada üürimajade programm 2019. aastal. Ettepanek: muuta eelarvestrateegia investeeringute kava. 9. Aastaringne parvlaeva põhigraafik (vähemalt 8 reisi päevas mõlemast sadamast (Heltermaalt ja Rohukülast), ooteaeg mitte pikem kui 3h). Ettepanek: muuta arengukava. 10. Sobiva profiiliga teadus- ja/või arenduskeskus (nt taastuvenergeetika). Ettepanek: välja viia. 11. Hiiumaa kaasatus riigikaitse võrgustikesse ja seotud investeeringute kava. Ettepanek: välja viia. 12. Töötada välja mehhanismid ja meetmed turutõrgete leevendamiseks tootmishoonete rajamisel ja renoveerimisel. Ettepanek: välja viia. 13. Ametikool sidustatakse tihedamalt saare elu ja ettevõtetega. Suuremõisa mõisakompleksi arendatakse välja majandusüksusena, kus Hiiumaa Ametikoolil on loodud võimalused töökohapõhise õppe läbiviimiseks (pakutakse ettevõtjatele sobivaid ruume ja tegevuskohti mõisas ja ühtlasi tekib sünergilise koostöö ametikooli ja ettevõtjate vahel). Ettepanek: välja viia. 14. Viiakse ellu meretuulepargi koostööleping Nelja Energia ASi, OÜ Hiiumaa Offshore Tuulepark ja Hiiumaa valla vahel. Ettepanek: välja viia. 15. Luuakse tingimused töötlevale tööstusele Hiiumaal, mis loob kohaliku toorme baasil (liha, piim, kala, mets) lisandväärtust, soodustame ühistute teket. Ettepanek: sisse viia. 16. Tööstusalade rajamine Emmaste ja Pühalepa osavalda. Ettepanek: sisse viia. 17. Reisijate ja autode ülevedu parvlaevadel on tasuta Hiiumaa püsielanikele. Ettepanek: sisse viia. 18. Aitame kaasa elektri varustuskindluse tõstmisele ja 110 kv ringtoite rajamisele, mis loob aluse uute liitumisvõimaluste tekkeks. Ettepanek: sisse viia. 19. Riigile kuuluvate Hiiumaa sümbolite (Kõpu, Ristna, Tahkuna tuletornid, Suuremõisa loss) vallale üleandmine.	
--	--

Ettepanek: välja viia. 20. Pühalepa kiriku juurde rajatav Vabadussõja mälestusmärk koos kirikupargi ja kiriku korrastamisega. Ettepanek: sisse viia. 21. Jõgede suublate ja voolusängide puhastamine: nt Nuutri, Suuremõisa, Luguse ja Jausa jõgi. Ettepanek: muuta arengukava. 22. Osavaldade tugevdamiseks antakse neile otsustusõigus piirkonda puudutavates küsimustes vastavalt ühinemislepingule. Ettepanek: sisse viia. 23. Taotleme Vabariigi Valitsuselt koos Lääne-Eesti saartega, saarte iseärasustest lähtuvat tegevuskava, sarnaselt Kagu-Eesti ja Ida-Virumaa arenguprogrammidega. Ettepanek: sisse viia.	
Arengukava lk 22 Hiiumaa visioon 2035+ Probleemid ja kitsaskohad alla lisada: primaarsete teenuste kättesaadavus territoriaalselt ebaühtlane Arengukava lk 54 Majandusarengu probleemid ja kitsaskohad alla lisada: maatulundusmaa&põllumajandusmaa on Hiiumaal väga piiratud ressurss. Majandusarengu eesmärgid 2035 juurde lisada: Et piiratud maaressursi tingimustes mahtusid ja tulu kasvatada, tuleb pöörduda traditsioonilistelt kultuuridelt kõrgema lisandväärtusega (hektari kohta) kulutuuride kasvatamisele. Lühidalt: Kõrge lisandväärtusega põllukultuuride osakaalu suurendamine. Majandusarengu tegevuskava lk 56-59 Ei sisalda ühtegi tegevust põllumajanduse või mahepõllumajanduse edendamiseks. Palun lisada Tegevuskavasse nt: Põllumajandustootmist arendatakse kõrgema lisandväärtusega kultuuride viljelemisel ja mahepõllumajanduse suunal. Arengukava lk 61 Taristu ja ühendused Valdkondlik eesmärk 2035+ juurde lisada eesmärk: Off-grid lahendused tagavad hädavajalikud ühendused&kommunikatsioonid ka piirkondades, kus ei ole võimalik liituda teenusvõrguga. Arengukava lk 62	Toetame Probleemid ja kitsaskohad alla lisada: primaarsete teenuste kättesaadavus territoriaalselt ebaühtlane Toetame Majandusarengu eesmärgid 2035 juurde lisada: Et piiratud maaressursi tingimustes mahtusid ja tulu kasvatada, tuleb pöörduda traditsioonilistelt kultuuridelt kõrgema lisandväärtusega (hektari kohta) kulutuuride kasvatamisele. Ei toeta, pole valla tegevustasand Toetame osaliselt

Taristu ja ühendused Valla tegevustasand juurde lisada: Rannikuala ja väikesaarte ligipääsetavus merelt	Toetame
Arengukava lk 64 Taristu ja ühendused lk 63 maakondlikult olulised investeeringuobjektid lisada: Kärdla, Orjaku, Sõru Naistlaiu sadamad.	Toetame
Arengukava lk 64 Taristu ja ühendused Tegevuskava meede 4 juurde ära märkida ka Kärdla sadam, kuna kuulub samuti ühendasutusse koos Sõru, Orjaku ja Naistlaiuga. Ja 2035 aasta perspektiivis vajab ka Kärdla olulisi lisainvesteeringuid – seega on prioriteetne.	Toetame
Taristu ja ühendused tegevuskava lk 63-66 Ei sisalda selles redaktsioonis tegevusi, mida on tarvis kaugemate ja raskesti ligipääsetavate piirkondade, sh väikesaarte tehniliseks lõimimiseks ja ühenduste loomiseks. Lisada tegevuskavasse: Raskesti ligipääsetavate piirkondade ja väikesaarte lõimimine läbi taristu ja ühenduste loomise.	Ei toeta, vajab sügavamat analüüsi
Arengukava lk 74 Keskkonnahoid ja teadlikkus probleemid ja kitsaskohad: Pool-looduslike koosluste (rannaniidud, alvarid, kadastikud jms) hävimine inimtegevuse katkemisel.	Toetame
Keskkonnahoiu ja teadlikkuse juures ei ole käsitletud saare elaniku tegevuse mõjusid keskkonnale.	
1. Sõnastada lk. 3 „Arengukava on koostatud viie strateegilise teemavaldkonna põhiselt:” asemel „Arengukava on koostatud kuue strateegilise teemavaldkonna põhiselt:” ja lisada punkt „6. valla majandamine”. Kirjutada juurde peatükk, kus käsitletakse valla vara majandamist, munitsipaalhaldusfirmade struktuuri jne. 2. Lk. 4 alalõik „Arengukava elluviimise eeldused” jäetakse oma senises sõnastuses („Arengukava elluviimise eeldusi ehk vallaeelarve võimalusi arengukavas kajastatud tegevuste elluviimiseks ei ole käesolevas dokumendis analüüsitud. Ülevaade arengukavas käsitletud tegevuste ja investeeringute elluviimiseks vajalike ressursside kohta antakse igal aastal täpsustatavas Hiiumaa	Ei toeta Ei toeta, kajastatud valla eelarve seletuskirjas

valla eelarvestrateegias ja rahastamise täpsem jaotus kinnitatakse vallaeelarves.”) arengukavast välja ja asendatakse tekstiga: „Arengukava elluviimine on tagatud eelarvestrateegiaga, mis on esitatud arengukava perioodi lõpuni.” Lisatakse eelarvestrateegia kuni aastani 2035. Laenumaksete tasumise graafik tehakse ka olukordadeks, kui Euribor tõuseb (näit. 0,5%, 1,0%, 2%). 3. lk. 6 punkt „Protsessi peamised tegevused” 3.1 punkt „18. 10.2018 Eelnõu menetlemine (II lugemine) volikogus, kehtestamine.” sõnastada „18.10.2018 Eelnõu menetlemine (II lugemine) volikogus.” 3.2 lisada punkt „15.11.2018 Eelnõu menetlemine (III lugemine) volikogus, kehtestamine.” 4. ptk. „1.1. Valitsemine.” lõigus „Probleemid ja kitsaskohad, mis vaja lahendada” 4.1 jätta välja punkt „Elanikkonna madal aktiivsus.” 4.2 viia sisse punkt „Elanike vähene kaasamine aruteludesse ja otsustusprotsessidesse.” 5. Ptk. „1.1. Valitsemine” lõigus „Valdkondlik eesmärk 2035+” viia siise „Hiiumaa vald toimib viie osavallaga või on Hiiumaa vald jagunenud eraldi valdadeks.” 6. Ptk. „1.1. Valitsemine” lõigus „Valla tegevustasand” (lk. 19) sõnastada viimane lõik „Hiiumaa valla eelarve on juhitud vastutustundlikult ja eelarvestrateegia on koostatud kuni laenumaksete perioodi lõpuni ning avalikustatud”. Selgitus: lisatud on „ ja eelarvestrateegia on koostatud kuni laenumaksete perioodi lõpuni ning avalikustatud” 7. Ptk. „1.1. Valitsemine” tabelis „Tegevuskava” 7.1 alajaotuses „Meede 5: Hiiumaa Vallavalitsus on avatud partner erinevatele sihtrühmadele.” lisada „suhtutakse täie tähelepanuga kodanike ning kodanikeühenduste ettepanekutesse ja pöördumistesse”	Ei toeta, vajalik kehtestada oktoobrikuus Ei toeta Ei toeta Ei toeta Ei toeta, igapäevane tegevus
---	--

Elluviimise aeg: 2019 Vastutaja/eestvedaja: Hiiumaa Vallavalitsus 7.2 lisada Meede 6 „Hiiumaa valla eelarve on juhitud vastutustundlikult.” juurde „eelarvestrateegia on koostatud kuni laenumaksete perioodi lõpuni ja avalikustatud” Elluviimise aeg: 2019 Vastutaja/eestvedaja: Hiiumaa Vallavalitsus 7.3 alapunktis „Strateegiliste kavade koostamine” sõnastatakse „Hiiumaa valla üldplaneeringu koostamine” <i>Selgitus: lisatakse sõna „valla”.</i>	Ei toeta
8. Ptk. „1.2. Turvalisus” alalõigus „Probleemid ja kitsaskohad, mis vaja lahendada” lisada punkt „Kohapealsete arstide väike hulk, et suurõnnetuse puhul piisavas mahus abi anda.”	Ei toeta, kriisiplaani osa
9. Ptk. „1.3 Rahvatervis” alalõik „Probleemid ja kitsaskohad, mis vaja lahendada” punkt „Arstide vananemine” muuta ja sõnastada „Arstkonna vananemine.”	Toetame osaliselt
10. Ptk. „1.3. Rahvatervis” alalõik „Valdkondlik eesmärk 2035+” 10.1. lisada „Hiiumaa Haigla jätkab üldhaiglana, pakkudes eriarstiabi vähemalt tänases mahus.” 10.2 lisada „Perearsti ja -õe regulaarsed vastuvõtud toimuvad Kärddlas, Käinas, Emmastes ja Kõrgessaares.”	Ei toeta Toetame
11. Ptk. „1.3. „Rahvatervis” alalõik „Aastaks 2022” 11.1 lisada „toimub pereõe vastuvõtt Kõrgessaares” 11.2 lisada „on välja töötatud motivatsioonipakett uute arstide põhikohaga Hiiumaale tööleasumise soodustamiseks”	Toetame osaliselt
12. Ptk. „1.3. Rahvatervis” alalõik „Meetmed Riigi tegevustasand (ettepanekud)” 12.1 lõik „Eriarstiabiteenuse kättesaadavuse parendamiseks tehakse koostööd Põhja-Eesti Regionaalhaiglaga ning vajadusel teiste meditsiiniasutustega. Hiiumaa arstide praktilise pädevuse tõstmiseks võimaldatakse tööpraktikat Põhja- Eesti Regionaalhaiglas vähemalt 1 kuu jooksul aastas.” sõnastatakse „Eriarstiabiteenuse	Toetame osaliselt

kättesaadavuse parendamiseks tehakse koostööd teiste meditsiiniuasutustega.” 12.2 lõik „Parendada patsientide mandrile eriarstiabile transportimise korraldust (nt vajadusel lisalennuki kasutamine patsientide transpordiks jms).” sõnastatakse „Tagatakse pidev valmisolek patsiendi koheseks transportimiseks kõrgemasse ravietappi lennutranspordiga.” 13. Ptk. „1.3. Rahvatervis” alalõik „Meetmed Valla tegevustasand” 13.1 lisatakse lõik 2. Vald toetab Emmastes, Kõrgessaares ja Käinas asuvaid perearsti ja -õe tegevuskohtasid. 13.2 lisatakse „Välja töötatud ja rakendunud on motivatsioonipakett uute arstide põhitöökohaga Hiiумаale asumiseks.” 14. Ptk. „1.4. Vaba aeg, sport, kultuur ja noorsootöö alalõigus „Probleemid ja kitsaskohad, mis vaja lahendada” lisada „Puudub valdkondlik arengukava, milles oleks planeeritud seniste spordirajatiste edasine kasutamine uue spordihalli valmimisel ja visioon treenerite hulgast ning viljelevatest spordialadest.” 15. Ptk. „1.4. Vaba aeg, sport, kultuur ja noorsootöö” alalõigus „Meetmed Valla tegevustasand” 15.1 lisatakse lõik „Vald on treeneritele ja kultuuritöötajatele toetavaks partneriks ja püüab neile anda parimad töötingimused.” 15.2 lisatakse lõik „Vald toetab spordiklubisid.” 16. Ptk. „1.4. Vaba aeg, sport, kultuur ja noorsootöö” alalõigus „Maakondlikult olulised investeeringuobjektid” 16.1 lisatakse tabel, kus on märgitud kõik senised ja planeeritavad Hiiумаa spordirajatised, nende jaoks vajalikud investeeringud ja ekspluatatsioonikulud arenguava perioodi jooksul aastate lõikes 16.2 lisatakse tabel, kus on märgitud Hiiумаa kõik senised ja planeeritavate kultuuriasutused, nende jaoks vajalikud investeeringud ja ekspluatatsioonikulud arengukava perioodi jooksul aastate lõikes 17. Ptk. „1.5. Haridus” alalõik „Probleemid ja kitsaskohad, mis vaja lahendada”	Toetame osaliselt Ei toeta, tegevussuund kajastatud Ei toeta, igapäevane tegevus
---	---

17.1 punkt „Õpetajate vananemine.” muudetakse ja sõnastatakse „Õpetajaskonna vananemine.”	
17.2 lisatakse punkt „Lasteaiakohtade puudus.”	
18. Ptk. „1.5. Haridus” alalõik „Valdkondlik eesmärk 2035+” lause „Kaks esimest kooliastet on kodu lähedal igas osavallas.” muudetakse ja sõnastatakse „Kolm esimest kooliastet on kodu lähedal igas osavallas.”	
19. Ptk. „1.5. Haridus” alalõik „Aastaks 2022”	
19.1 Lisatakse punkt „Hiiumaa kooliõpilased on edukad vabariiklikel aineolümpiaadidel.”	
19.2 Lisatakse punkt „Lasteaiakoht tagatakse selle osavalla lasteaias, kus laps elab, vabade kohtade olemasolul ja lapsevanema soovil mõne teise osavalla lasteaias.”	Ei toeta, tabel volikogule spordikeskuse rajamise kontakstis esitatud
20. Ptk. „1.5. Haridus” alalõiku „Valla tegevustasand” muudetakse p. „3. Hiiumaa haridusasutustes on kvaliteetne, kohalik toit.” ja sõnastatakse „3. Hiiumaa haridusasutustes on kvaliteetne kohapeal valmistatud toit.”	Toetame osaliselt, muutes sõnastust
21. Ptk. „1.5. Haridus” tegevuskava tabelisse lisatakse „Meede 6 Töö- ja pereelu ühitamise võimaldamine Tegevus: tagatakse kõigile pooleteise- kuni seitsmeeaastastele lastele lasteaiakoht osavalla lasteaias 1 kuu jooksul peale avalduse esitamist. Elluviimise aeg: 2019 Vastutaja/elluviija: Hiiumaa Vallavalitsus”	Toetame osaliselt, alternatiivne ettepanek leidis toetust
22. Ptk. „1.6. Sotsiaalne kaitse” alalõigus „Probleemid ja kitsaskohad, mis vaja lahendada” muuta punkti „Pikaaegsed pikaajalised töötud (sh registreeritud ja registreerimata töötud), heitumus.” ja sõnastada see „Pikaajalised töötud (sh registreeritud ja registreerimata töötud), heitumus.”	Ei toeta Ei toeta, seadusest tulenev kohustus
23. Ptk. „1.6. Sotsiaalne kaitse” alalõigus „Aastaks 2022” lisada „Kõigil pensionaaditeenust vajavatel vallakodanikel on võimalus seda saada oma osavallas.”	Ei toeta

24. Ptk. „1.6. Sotsiaalne kaitse” alalõigus „Meetmed Riigi tegevustasand (ettepanekud)” muuta punkt „Erinevate toetusmeetmete abiga uute teenuste liikide juurutamine.” ja sõnastada see kas „Erinevate toetusmeetmete abiga uute teenuste juurutamine.” või „Erinevate toetusmeetmete abiga uute teenuseliikide juurutamine.” 25. Ptk. „1.6. Sotsiaalne kaitse” alalõigus „Koostöö, partnerlus kolmandate osapooltega (sh naabermaakonnad)” 25.1 muuta punkti „Füüsilise keskkonna kohandamine puuetega inimestele ligipääsetavaks.” ja sõnastada see „Füüsilise keskkonna kohandamine puuetega inimestele sobivaks.” 25.2 jätta välja punkt „Koostöö tervishoiuteenuste pakkujatega esmatasandi tervishoiu edendamisel.” <i>Selgitus: sotsiaalse kaitse peatükis ei peaks käsitlema tervishoiuteenuste probleeme.</i> 26. Ptk. „1.6. Sotsiaalne kaitse” alalõigus „Maakondlikult olulised investeeringuobjektid” lisatakse tabel, kus on märgitud kõik senised ja planeeritavad Hiiumaa sotsiaalobjektid, nende jaoks vajalikud investeeringud ja ekspluatatsioonikulud arenguava perioodi jooksul aastate lõikes 27. Ptk. „1.6. Sotsiaalne kaitse” tegevuskava tabelis Meede 2 27.1 muudetakse lause „Toetatakse psühholoogi, psühhiaatri, logopeedi, eripedagoogi jt tugispetsialiste teenuse kättesaadavust kodu lähedal” ja sõnastatakse see „Toetatakse tugispetsialistide teenuse kättesaadavust kodu lähedal.” <i>Selgitus: Psühhiaater ei ole tugispetsialist vaid arst (arsti vastuvõtt on tervishoiuteenus). Tugispetsialistid ja teenuste kirjeldused leitavad https://www.riigiteataja.ee/akt/127022018010</i> 27.2 muudetakse lause „Jätkatakse ja laiendatakse pansionaaditeenus osutamist üle Hiiumaa.” ja sõnastatakse see „Tagatakse pansionaaditeenus osutamine oma osavallas.”	Ei toeta, seadusest tulenev Ei toeta, Ei toeta, abivajaja teeb asukoha osas valiku, vald saab tingimused luua. Toetame, sõnastada Erinevate toetusmeetmete abiga uute teenuste juurutamine Toetame osaliselt
--	---

28. Ptk. „2.Majandusareng” alalõigus „Valdkondlik eesmärk 2035+” 28.1 muudetakse lauset „Olemasolevad majandusvedurid (plasti-/elektroonikatööstus, metsatööstus, toiduainetetööstus) on jätkuvalt konkurentsivõimelised.” ja sõnastatakse see „ Olemasolevad majandusvedurid (plasti-/elektroonikatööstus, puidutööstus, toiduainetetööstus) on jätkuvalt konkurentsivõimelised.” <i>Selgitus: metsatööstus ammendab praeguse tegevustaseme juures peatselt ressursi, vajalik on puidu väärindamine ehk puidutööstus.</i> 28.2 parandatakse lauset „On loodud arengutingimused täiendavatele kasvuvaldkondadele (turism, toidutootmine, põllumajandus, eelistatult mahepõllumajandus) koostöö, ühisturundus, müügi- ja sotsiaalsed võrgustikud jm.” ja sõnastatakse „On loodud arengutingimused täiendavatele kasvuvaldkondadele (turism, toidutootmine, põllumajandus): koostöö, ühisturundus, müügi- ja sotsiaalsed võrgustikud jm.” 28.3 muuta lause „Käivitunud on uued kasvualad: meremajandus²⁹, eelkõige vesiviljelus; taastuvenergeetika; loomemajandus.” ja sõnastada lause „Käivitunud on uued kasvualad, näiteks loomemajandus.” <i>Selgitus: Vesiviljelus on merd tugevalt saastav tegevus ja ei sobi Hiiumaad ümbritsevasse madalasse merre. Vesiviljelus ei too Hiiumaale oluliselt töökohti (toodang transporditakse otse merest sihtriiki), Hiiumaaga piirneva mereala maakonnaplaneeringus on vesiviljelusalad valitud ilma sisulise põhjenduseta.</i> 29. Ptk. „2.Majandusareng” alalõigus „Aastaks 2022” 29.1 muudetakse punkti „Üürimajade programmiga on tulnud Hiiumaale 8 noort peret.” ja sõnastatakse see „Üürimajade programmi abil on valminud maja Emmastes.” <i>Selgitus: Emmaste osavallas on alatatud DP üürimaja rajamiseks, sellega tuleb edasi minna.</i> 29.2 jätta välja punkt „Kasutuses olevast põllumajandusmaast kasvab mahe osakaal 10% sh Kassari on mahesaar.” <i>Selgitus: puudub asjakohane analüüs (mahepõllumaa hulk, osakaal jne.).</i> 30. Ptk. „2.Majandusareng” alalõigus „Meetmed Riigi tegevustasand (ettepanekud)”	Ei toeta Toetame sõnastuse muutmist Ei toeta, vt ülalpool Ei toeta
--	--

30.1 muuta punkti „Aastaringne parvlaeva põhigraafik (vähemalt 8 reisi päevas, ooteaeg mitte pikem kui 3h).” ja sõnastada „Aastaringne parvlaeva põhigraafik (vähemalt 8 reisi päevas, ooteaeg päeval mitte pikem kui 3h).” <i>Selgitus: lisatud sõna „päeval”. Parvlaeva öised väljumised ei ole enamasti otstarbekad.</i> 30.2 muuta punkti „Sobiva profiiliga teadus- ja/või arenduskeskus (nt taastuvenergeetika).” ja sõnastada see „Sobiva profiiliga teadus- ja/või arenduskeskus (nt keskkonnakaitse).” <i>Selgitus: taastuvenergeetika on eelkõige energeetika, vajab rohkelt insenere ja laboreid.</i> 30.3 lisada punkt „Riigiasutuste töökohtade väljaviimise lõpetamine.”	Ei toeta
31. Peatükis „2.Majandusareng” alapunktis „Koostöö, partnerlus kolmandate osapooltega (sh naabermaakonnad)” (lk.42) asendatakse punkt „Viiakse ellu meretuulepargi koostööleping Nelja Energia ASi, OÜ Hiiumaa Offshore Tuulepark ja Hiiumaa valla vahel.” punktiga „Lõpetatakse meretuulepargi koostööleping Nelja Energia ASi, OÜ Hiiumaa Offshore Tuulepark ja Hiiumaa valla vahel.” <i>Selgitus: vastavalt Riigikohtu otsusele 3-16-1472 ei vastanud Hiiumaaga piirneva mereala maakonnaplaneeringu KSH kehtivast õigusest tulenevatele nõuetele ja mereala planeering tühistati</i> <i>tuuleenergia tootmise alade osas. Praegu kehtivate dokumentide järgi ei saa Loode-Eesti tuuleparki rajada ja koostöölepingu elluviimine on ebareaalne.</i>	Toetame osaliselt , vajab analüüsi Ei toeta
32. Peatükis „2.Majandusareng” alapunktis „Maakondlikult olulised investeeringuobjektid” lisatakse tabel, kus on märgitud kõik planeeritavad ettevõtluse investeeringud arengukava perioodi jooksul aastate lõikes.	Ei toeta
33. Peatükis „2.Majandusareng” tegevuskava tabelis muudetakse üürimajade programmis elluviimise ajaks ja määratakse selleks „2019-2022”.	
34. Peatükis „3.Taristud ja ühendused” alapunktis „Aastaks 2022” 34.1 lisada punktile „Tolmuwabade avalike teede maht suureneb vähemalt 5 km aastas.” lõik „...ja kõik tänavad on tolmuvaba kattega”	Ei toeta

34.2 muuta punkti „Lennuühendus Tallinnaga toimub parimatel kellaaegadel ja mõistliku pileti hinnaga iga päev vähemalt kaks korda. Kõik regulaarlennud toimuvad lennuplaani kohaselt, ilma tõttu reise ära ei jää. Lennujaam on avatud aastaringelt nii regulaarliinide kui ka rahvusvaheliste lendude teenindamiseks ning pääste- ja meditsiinilendude tagamiseks, samuti teiste lennujaamade varulennuväljana. 24/7.” ja sõnastada see „Lennuühendus Tallinnaga toimub parimatel kellaaegadel ja mõistliku pileti hinnaga iga päev kaks korda. Lennujaam on ööpäevaringne valmisolek nii regulaarliinide kui ka rahvusvaheliste lendude teenindamiseks ning pääste- ja meditsiinilendude tagamiseks, samuti teiste lennujaamade varulennuväljana.” 34.3 punkt „Parvlaevaliikluses on tagatud aastaringne põhigraafik (vähemalt 8 reisi päevas, ooteaeg päeval mitte pikem kui 3h). <i>Selgitus: lisatud sõna „päeval”. Parvlaeva öised väljumised ei ole enamasti otstarbekad.</i>	Toetame, eelarves kajastatud Toetame osaliselt
35. Peatükis „3.Taristud ja ühendused” alapunktis „Meetmed Riigi tegevustasand (ettepanekud)” (lk. 47) jätta välja punkt „elektri ringtoite rajamine” <i>Selgitus: uuringus “Hiiumaa elektrivarustuskindluse tõstmise sotsiaalmajanduslik uuring ja tehniline eeluuring”</i> <i>(https://elering.ee/sites/default/files/attachments/Hiiumaa_elektrivarustuskindluse_tostmise_SMA.pdf)</i> <i>on ringtoite rajamine kõigist võimalikest Hiiumaa elektrivarustuskindlus parandamiste meetmetest kõige ebasoodsam.</i>	Ei toeta
36. Peatükis „3.Taristud ja ühendused” alapunktis „Koostöö, partnerlus kolmandate osapooltega (sh naabermaakonnad)” 36.1 muuta punkt „2. Ühistranspordiliikide piletimüügisüsteemi edasi arendamine oluliselt mugavamaks ja sidusamaks.” ning sõnastada „2. Ühistranspordi piletimüügi arendamine mugavamaks ja sidusamaks.” 36.2 muuta punkt „3. Maakondade vahelise liikumise võimaluste loomine (näiteks Pärnusse keeruline saada).” ja sõnastada see „Maakondadevaheliste soodsate liikumisvõimaluste loomine ühistranspordiga (näiteks Pärnusse).” 36.3 muuta punkt „4. Ühistranspordivahendite kliendisõbralikumaks muutmine (lapsed, väikelapsega lapsevanemad, eakad, puuetega inimesed jms)” ja sõnastada	EI TOETA; STRATEEGIAS KAJASTATUD 4 AASTA INVESTEERINGUD KOOS KATTEALLIKATEGA. OBJEKTID, MIS EI OLE KAJASTATUD TEGEVUSKAVAS, EI OLE KAETUD VALLA VAHENDITEST EELSEISVA 4 AASTA JOOKSUL. Toetame

see „4. Ühistranspordivahendite muutmine sobivaks erinevate vajadustega tarbijatele (lapsed, väikelapsega reisijad, eakad, puuetega inimesed jt.)” 36.4 muuta punkt „5. Koostöös riiklike jt oluliste taristute arendajatega valla taristute töö planeerimine, arenguplaanide vastastikune kommunikeerimine (asfalditehas, maaparandustööd, vee- ja kanalisatsioonitööd+ tänavavalgustus, internetivõrk jne).” ja sõnastada see „5. Koostöö teiste taristuarendajatega valla taristute rajamise planeerimisel, ühiste tööplaanide tegemine vahendite ühiseks kasutamiseks (asfalditehas, vee- ja kanalisatsioonitööd koos tänavavalgustusega jne).”	Ei toeta Toetame osaliselt
37. Peatükis „3.Taristud ja ühendused” alapunktis „Ühishuvid naabermaakondadega” 37.1 muuta punkt „4. Head ühistranspordi võimalused ühendamiseks lisaks Tallinnale ka Tartusse ja Pärnusse igapäevaselt aastaringselt vähemalt 2 x päevas.” ja sõnastada „Aastaringne igapäevane ladus ühistranspordiga reisimise võimalus Tartusse ja Pärnusse.” 37.2 muuta punkt „5. Ühistranspordi võimaluste ühtne, kiire ja õige info juhtimine.” ja sõnastada „Ühistranspordiinfo on ühtne, kiire ja õige.” 37.3 jätta välja punkt „6. Elektri ringtoite loomine.” <i>Selgitus: vt. muudatusettepanek nr. 35.</i>	Korduv
38. Peatükis „3.Taristud ja ühendused” tegevuskava tabelis Meede 4 all tegevus „Jäätmekäitlus: Juurutatakse biolaguneva prügi sorteerimise ja kogumise süsteem.” sõnastatakse „ Jäätmekäitlus: Juurutatakse biolaguneva prügi sorteerimise, kogumise ja Hiiumaa kompostimise süsteem.” Vastutaja/eestvedaja: „Hiiumaa Vallavalitsus/eraettevõtja”. <i>Selgitus: lisatakse sõnad „Hiiumaal kompostimise”. Äärmiselt keskkonnavaenulik ja ressurrssi raiskav on tavabiojäätmete vedamine mandrile kompostimiseks.</i>	Ei toeta
39. Petaükis 5. Keskkonnahoid ja -teadlikkus alapunktis „Probleemid ja kitsaskohad, mis vaja lahendada” 39.1 jätta välja „• Hiiumaa kohalikud ressursid on osaliselt kasutamata majandusarengu heaks (näiteks meremuda, sinisavi).” sest see on	

majandusarengu, mitte keskkonna küsimus 39.2 punkt „Ilma inimtegevuse suunamata on oht reostuseks ja loodusliku tasakaalu hävimiseks.” sõnastada ümber „Ilma inimtegevust piiramata ja suunamata on oht loodusliku tasakaalu hävimiseks.” 39.3 lisada punkt „lageraie hävitab Hiiumaa metsad ja paneb metsloomad ebasoodsasse olukorda” 39.4 lisada punkt „võimalikud suured tööstusrajatised võivad rikkuda Hiiumaa ilme” 40. Peatükis 5. „Keskkonnahoid ja -teadlikkus” alapunktis „Valdkondlik eesmärk 2035+” punkt „Hiiumaa väärtuslikud maastikud on hooldatud.” sõnastada „Hiiumaa väärtuslikud vaated ja maastikud on säilitatud ja hooldatud.” 41. Peatükis 5. „Keskkonnahoid ja -teadlikkus” alapunktis „Aastaks 2022” 41.1 punkt „Hiiumaa laidude eripärane keskkond on säilinud.” sõnastada „Hiiumaa eripärane keskkond on säilinud.” 41.2 lisada punkt „Hiiumaal on keelustatud lageraie” 41.3 lisada punkt „Hiiumaa kõikides metsades kehtib raierahu 15. aprillist kuni 15. juunini ja sel ajal on raietööd peatatud.” 41.4 lisada punkt „Biosfääri Programmalaga on liidetud Kõpu piirkond”. <i>Selgituseks: Eestimaa Looduskaitse Seltsi külaskäigul Hiiumaale 2016.a. tegid toonane maavanem Riho Rahuoja ja Keskkonnaameti peadirektor Andres Onemar ettepaneku Kõpu rahvusparki rajamiseks; meie piirdume tagasihoidlikuma ettepanekuga.</i> 41.5 lisada punkt „Hiiumaal tekkinud bioloogilised jäätmed kompostitakse kohapeal.” 41.6 lisada punkt „Hiiumaal kogutud vanapaber saadetakse taaskasutusse.” 41.7 lisada punkt „Hiiumaal toimub prügivedu tõrgeteta ja avalikus kohtades on piisavalt regulaarselt tühjendatavaid prügikaste” 41.8 lisada punkt „Hiiumaa elanikele on pakendite äraandmine hõlbustatud ja pakendite materjal suunatakse korduvkasutusse.” 42. Peatükis „5. Keskkonnahoid ja -teadlikkus” alapunktis „Valla tegevustasand” lisatakse punkt „5. Valla ametnike töösõidukiteks valitakse väiksed ja	Toetame redaktsioonilist ettepanekut Toetame redaktsioonilist ettepanekut Toetame redaktsioonilist ettepanekut Toetame redaktsioonilist ettepanekut Toetame osaliselt
--	--

ökonoomsed autod.” 43. Peatükis „5. Keskkonnahoid ja -teadlikkus” alapunktis „Koostöö, partnerlus kolmandate osapooltega (sh naabermaakonnad)” 43.1 lisada: „Koostöö keskkonnaorganisatsioonidega tegevuskavade väljatöötamisel.” 43.2 lisada „Koostöö RMK ja Erametsaliiduga lageraiete lõpetamiseks ja üleminekuks loodust väärtustavale ja puiduvarude jätkusuutlikkust tagavale püsimeetsandusele. Samuti kõrvuti asetsevatel kinnistutel üheaegse raie teostamisel liiga suurte raielankide tekkimise vältimist.” <i>Selgitus: Näitena on Ristna külastuskeskuse juurde (endine looduskeskus) tekkinud hiiglaslik lank ja lähtuvalt kehtivatest metsateatistest veel kohe ka lisandumas. Kokku juba praegu ~22 hektarit!</i> 44. Peatükis „5. Keskkonnahoid ja -teadlikkus” alapunktis „Maakondlikult olulised investeeringuobjektid” sõnastada punkt „Lehtma ja Sõru sadamate kai pikkuse optimeerimine taastamiseks hoovuste mõistliku liikumise.” „Pöörduda Keskkonnainspektsiooni poole, et selgitada Lehtma sadama laiendamise KMH vastavus tegelikkusele ja teha koostööd Lehtma kai omanikuga Tahkuna poolsaarel tekkinud erosioonide lõpetamiseks.” 45. Dokumendis korduvalt kasutatud pealkiri „Probleemid ja kitsaskohad, mis vaja lahendada” sõnastada „Probleemid ja kitsaskohad, mis vajavad lahendust”. <i>Selgitus: filoloogi hinnang olemasolevale sõnastusele: see lause on täiesti valesti sõnastatud.</i>	Korduv Ei toeta Ei toeta Ei toeta Toetame osaliselt Ei toeta Toetame osaliselt
---	---

Ei toeta, pole valla pädevuses

Ei toeta

Pole arengukava tasandi teema

	Toetame osaliselt Pole arengukava tasandi teema Toetame osaliselt
1. Peatükis „2.Majandusareng” alapunktis „Koostöö, partnerlus kolmandate osapooltega (sh naabermaakonnad)” (lk.42) asendatakse punkt „Viiakse ellu meretuulepargi koostööleping Nelja Energia ASi, OÜ Hiiumaa Offshore Tuulepark ja Hiiumaa valla vahel.” punktiga „Lõpetatakse meretuulepargi koostööleping Nelja Energia ASi, OÜ Hiiumaa Offshore Tuulepark ja Hiiumaa valla vahel.” <i>Selgitus: vastavalt Riigikohtu otsusele 3-16-1472 ei vastanud Hiiumaaga piirneva mereala maakonnaplaneeringu KSH kehtivast õigusest tulenevatele nõuetele ja mereala planeering tühistati</i>	KÕIK ETTEPANEKUD KORDUVAD INGE TALTSI ESITATUGA.

tuuleenergia tootmise alade osas. Praegu kehtivate dokumentide järgi ei saa Loode-Eesti tuuleparki rajada ja koostöölepingu elluviimine on ebareaalne.

2. Peatükis „3.Taristud ja ühendused” alapunktis „Meetmed Riigi tegevustasand (ettepanekud)” (lk. 47) jätta välja punkt „elektri ringtoite rajamine”.
Selgitus: uuringus “Hiiumaa elektrivarustuskindluse tõstmise sotsiaalmajanduslik uuring ja tehniline eeluuring” (https://elering.ee/sites/default/files/attachments/Hiiumaa_elektrivarustuskindluse_tostmise_SMA.pdf) on ringtoite rajamine kõigist võimalikest Hiiumaa elektrivarustuskindlus parandamiste meetmetest kõige ebasoodsam.

3. Peatükis „3.Taristud ja ühendused” alapunktis „Ühishuvid naabermaakondadega” jätta välja punkt „6. Elektri ringtoite loomine.”
Selgitus: vt. eelmine punkt.

4. Peatükis „3.Taristud ja ühendused” tegevuskava tabelis Meede 4 all tegevus „Jäätmekäitlus: Juurutatakse biolaguneva prügi sorteerimise ja kogumise süsteem.” sõnastatakse „ Jäätmekäitlus: Juurutatakse biolaguneva prügi sorteerimise, kogumise ja Hiiumaa kompostimise süsteem.”
Vastutaja/eestvedaja: „Hiiumaa Vallavalitsus/eraettevõtja”.
Selgitus: lisatakse sõnad „Hiiumaal kompostimise”. Äärmiselt keskkonnaväenulik ja ressurrssi raiskav on tavabiojäätmete vedamine mandrile kompostimiseks.

5. Peatükis 5. Keskkonnahoid ja -teadlikkus alapunktis „Probleemid ja kitsaskohad, mis vaja lahendada”
5.1 jätta välja „• Hiiumaa kohalikud ressursid on osaliselt kasutamata majandusarengu heaks (näiteks meremuda, sinisavi).” sest see on majandusarengu, mitte keskkonna küsimus
5.2 punkt „Ilma inimtegevuse suunamata on oht reostuseks ja loodusliku tasakaalu hävimiseks.” sõnastada ümber „Ilma inimtegevust piiramata ja suunamata on oht loodusliku tasakaalu hävimiseks.”
5.3 lisada punkt „lageraie hävitab Hiiumaa metsad ja paneb metsloomad ebasoodsasse olukorda”

KORDUB

5.4 lisada punkt „võimalikud suured tööstusrajatised võivad rikkuda Hiiumaa ilme”

6. Peatükis 5. „Keskkonnahoid ja -teadlikkus” alapunktis „Valdkondlik eesmärk 2035+” punkt „Hiiumaa väärtuslikud maastikud on hooldatud.” sõnastada „Hiiumaa väärtuslikud vaated ja maastikud on säilitatud ja hooldatud.”

7. Peatükis 5. „Keskkonnahoid ja -teadlikkus” alapunktis „Aastaks 2022”

7.1 punkt „Hiiumaa laidude eripärane keskkond on säilinud.” sõnastada „Hiiumaa eripärane keskkond on säilinud.”

7.2 lisada punkt „Hiiumaal on keelustatud lageraie”

7.3 lisada punkt „Hiiumaa kõikides metsades kehtib raierahu 15. aprillist kuni 15. juunini ja sel ajal on raietööd peatatud.”

7.4 lisada punkt „Biosfääri Programmalaga on liidetud Kõpu piirkond”.
Selgituseks: Eestimaa Looduskaitse Seltsi külaskäigul Hiiumaale 2016.a. tegid toonane maavanem Riho Rahuoja ja Keskkonnaameti peadirektor Andres Onemar ettepaneku Kõpu rahvuspargi rajamiseks; meie piirdume tagasihoidlikuma ettepanekuga.

7.5 lisada punkt „Hiiumaal tekkinud bioloogilised jäätmed kompostitakse kohapeal.”

7.6 lisada punkt „Hiiumaal kogutud vanapaber saadetakse taaskasutusse.”

7.7 lisada punkt „Hiiumaal toimub prügiveedu tõrgeteta ja avalikus kohtades on piisavalt regulaarselt tühjendatavaid prügikaste”

7.8 lisada punkt „Hiiumaa elanikele on pakendite äraandmine hõlbustatud ja pakendite materjal suunatakse korduvkasutusse.”

8. Peatükis „5. Keskkonnahoid ja -teadlikkus” alapunktis „Valla tegevustasand” lisatakse punkt „5. Valla ametnike töösõidukiteks valitakse väiksed ja ökonoomsed autod.”

9. Peatükis „5. Keskkonnahoid ja -teadlikkus” alapunktis „Koostöö, partnerlus kolmandate osapooltega (sh naabermaakonnad)”

9.1 lisada: „Koostöö keskkonnaorganisatsioonidega tegevuskavade väljatöötamisel.”

9.2 lisada „Koostöö RMK ja Erametsaliiduga lageraiete lõpetamiseks ja

üleminekuks loodust väärtustavale ja puiduvarude jätkusuutlikkust tagavale püsimetsandusele. Samuti kõrvuti asetsevatel kinnistutel üheaegse raie teostamisel liiga suurte raielankide tekkimise vältimist." <i>Selgitus: Näitena on Ristna külastuskeskuse juurde (endine looduskeskus) tekkinud hiiglaslik lank ja lähtuvalt kehtivatest metsateatistest veel kohe ka lisandumas. Kokku juba praegu ~22 hektarit!</i> 9. Peatükis „5. Keskkonnahoid ja -teadlikkus” alapunktis „Maakondlikult olulised investeeringuobjektid” sõnastada punkt „Lehtma ja Sõru sadamate kai pikkuse optimeerimine taastamaks hoovuste mõistliku liikumise.” „Pöörduda Keskkonnainspektsiooni poole, et selgitada Lehtma sadama laiendamise KMH vastavus tegelikkusele ja teha koostööd Lehtma kai omanikuga Tahkuna poolsaarel tekkinud erosioonide lõpetamiseks.”	
Parandusi peaks tegema ilmselt ka meetme osas, kus on liikluskasvatus sees ja selle muutma õiguskuuleka käitumise kasvatamise vastu, kuna kitsaskohtades liiklusprobleemi ei olnud, küll aga meetmetes on sees. Tundub ebakõlana, kuid kui kasutada õiguskuulekat käitumist, siis katab mõiste ära nii liikluses käitumise, sõltuvusainete käitumise kui ka teised valdkonnad ära 1.2. Turvalisus Valdkondlik visioon Hiiumaa on Eesti kõige turvalisem maakond. Valdkondlik visioon toetub kriitilistele eduteguritele, milleks on: • Märkame ja abistame abivajajat (-id) • Õigeaegne teavitustegevus • Teadlikkuse tõstmine • Iga ühe vastutus iseenda turvalisuse eest • Koostöö • Ennetustegevus Probleemid ja kitsaskohad • Elanikkonna vananemisega suureneb nii tule- kui ka muude koduste	TOETAME

Õnnetuste tõenäosus

- Elanikkonna vähene riskiteadlikus hädaolukordades iseseisvalt hakkama saada
- Elamu fondi vananemisest ja sellest tekkivad tuleohud (küttekolded, elektrisüsteemid jne)
- Tuletõrje veevõtukohtade amortiseerumine ja teatud piirkondades puudumine
- Uppumiste ja veeõnnetustest kõrge risk
- Läänemere tihedast laevaliiklusest tulenev merereostuse oht
- Joobes juhtide kõrge osakaal liikluses
- Kasvan trend narkootilised ainete kasutamist ja vahendamisel maakonnas
- Vägivalla süütegude arvu kasv maakonnas
- Lähisuhtevägivalla varjatus
- Vähene videovalve võimlauste kastumine avalikus ruumis varade kaitseks
- Vananev elanikkond muudab keerulisemaks abipolitseinike, vabatahtlike päästjate ja merepäästjate üksuste mehitamise kuna sobilike ja soovijate inimeste hulk väheneb
- Väga suur vastutus on vabatahtlikel päästjatel, samas puuduvad piirkonni tingimused nende poolt aastaringseks kiireks päästevõimekuse tagamiseks.
- Seose ühiskonna muutustega ja igapäevase töö tegemiseks vajalike oskuste muutumistega on inimestel suurenemas nn õpitud abitus – inimesed ei sa esmaste ohtude kõrvaldamisega ise hakkama
- Erakorralise abi kättesaadavus on liialt ilmastikust sõltuv.

Valdkondlik eesmärk 2035+

- Igaühe kaasabil on turvalisse kogukonda panustatud
- Õnnetuste vältimiseks on elanikkonna ja ametkondade teadlikus kasvanud
- Hädaolukordade riskiteadlikkus on elanikkonnas kasvanud ise hakkama saamiseks
- Uppumistesse ja veeõnnetustesse mitte sattumise teadlikus on suurenenud
- Õigusrikkumisi pannakse toime minimaalselt. Avalik ruum on turvaline
- Omand on tõhusalt kaitstud ja turvaline
- Toimib kvaliteetne, kindel ja kiire eri-abi korraldamine.
- Luua tingimused vabatahtlikele päästjatele aastaringse päästevõimekuse

tagamiseks (näiteks Kõpus tuletõrjeauto talviseks hoidmiseks garaaž; merepääste vajadused).

- Vee ja kanalisatsiooni taritus rajamisel, uuendamisel luuakse antud piirkondades tõhus tuletõrjeveevõtu võrgustik

- Nii inimvõimekus kui materiaalne võimekus on vabatahtlikel päästjatel kõrge.

Aastaks 2022

- Toimib mitme külgne võrgustiku töö turvalisuse tagamisel ja erakorralise abi osutamisel

- Päästevõimekus tase kõikidel tasanditel on tasemel

- Kasvanud on abipolitseinike, vabatahtlike päästjate ja merepäästjate arv ning neil on piisvalt kasutada ressursse.

- Motiveeritud on abipolitseinikud, vabatahtlikud päästjad ja merepäästjad

- Toimib mitme poolne koostöö erakorralise abi osutamisel.

- Määratleda Kärkla lennujaam kui varu-lennujaam nii haigla kui pääste jaoks.

- Loodud on tingimused vabatahtlikele päästjatele aastaringse päästevõimekuse tagamiseks

- Vee ja kanalisatsiooni taritu rajamisel, uuendamisel luuakse antud piirkondades tõhus tuletõrjeveevõtu võrgustik

Meetmed

Riigi tegevustasand (ettepanekud)

- Määratleda Kärkla lennujaam kui varu-lennujaam nii haigla kui pääste jaoks. Kärkla lennuväli on oluline maandumis- ja tankimisvõimalustega lennuväli rahvusvaheliste merepääseoperatsioonide läbiviimisel Läänemere keskosas.

- Luua tingimused vabatahtlikele päästjatele aastaringse päästevõimekuse tagamiseks (näiteks Kõpus tuletõrjeauto talviseks hoidmiseks garaaž; mobiilsed hoiutingimused eri

piirkondades merepäästevahendite aastaringseks hoiustamiseks (mobiilsed hoiustamiskohad Kõpu piirkonnas n: Hirmuste lautrikohas, Suureranna lautrikohas; Haldi või Öngu sadamas vajadused; ning ka olemasolevate ehitiste baasil kohtades, kus on see võimalus olemas; enamasti vajavad olemasolevad ehitised sobilikumaks kohandamist). (SEDA KOHUSTUS ON RIIGILE RASKE PANNA SEE PEAKS OLEMA VALLA TEGEVUSTASANDIS)

- Luua vabatahtlike merepäästjate rahastusskeem, mis tagab nende tegevuse jätkusuutlikkuse (piisavalt raha taristu ülalpidamiseks; tehnika ning varustuse hooldamiseks ja uuendamiseks; inimeste väljaõppeks ning järjepidevaks täiendkoolitamiseks ennetustegevuseks sh näiteks kalurite koolitamine; noorte järelkasvu ette valmistamiseks; teavitustegevuseks; nõustamistegevusteks jms)

Valla tegevustasand

1. Ennetustegevus lasteaedades, koolides, noortekeskustes laste ja noorte õigusrikkumiste ennetamiseks ja/või vähendamiseks.
2. Ennetustegevus laste ja noorte õiguskultuuri kasvatamiseks.
3. Kodanike teadmiste ja aktiivsuse soodustamine turvalisuse küsimustes (õiguserikkumistest teavitamine, kodanike enda aktiivsuse tõstmine oma vara kaitsmisel, naabrivalve jms)
4. Vabatahtlike päästjate ja merepäästjate motiveerimine ja vajadusel toetamine.
5. Olla riigile, kodanikule ja organisatsioonide suurim partner ja panustama jõuliselt turvalisuse probleemidesse

Koostöö, partnerlus kolmandate osapooltega (sh naabermaakonnad)

- Osaletakse aktiivselt ennetustegevusprogrammides ja -kampaaniates koostöös Politsei- ja Piirivalveametiga, Maanteeametiga, Päästeametiga jt asjakohaste organitega.
- Ükski ohver ei ole üksi - koostöös Sotsiaalkindlustuametiga jt asjakohaste partneritega tagatakse õigeaegne ja vajalik abi kuriteoohvritele.
- Vabatahtlike päästjate, vabatahtlike merepäästjate, Politsei- ja Piirivalveametiga, Maanteeametiga, Päästeametiga, Kaitseliiduga, kodanikeühendustega (näiteks MTÜ Hiiu Hüljes- ujumisoskuste parendamine, Hiiu Mäe Mudelklubi – droonide kasutamine otsingutel, MTÜ O Ring Dageida Divers Club- sukeldujad) ning muude asutuste/ ettevõtete koostöövõimekuse arendamine päästetöödel, ennetustegevuses.

koolitamisel ja noorte järelkasvu ette valmistamisel. • Suurt mõju omab ennetustöö eesmärkide saavutamisel alkoholi.- uimastid-, tubaka.- ja tervishoiupoliitika tulemuslikkus.	